

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

DEMOKRAT PARTİ'NİN DEMOKRASİ POLİTİKALARININ TÜRKİYE'YE
YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
İbrahim Halil OKÇU

GAZİANTEP, 2021

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

DEMOKRAT PARTİ'NİN DEMOKRASİ POLİTİKALARININ TÜRKİYE'YE
YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan
İbrahim Halil OKÇU

Danışman:
Doç.Dr. Ahmet KESER

GAZİANTEP, 2021

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Demokrat Parti’nin Demokrasi Politikalarının Türkiye’ye Yansımaları*” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../.....

İMZA

İBRAHİM HALİL OKÇU

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın yapılması sırasında alanla ilgili engin bilgi ve deneyimini bana yardımcı olmak için kullanan ve çalışmanın her aşamasında bana yol gösteren Danışmanım Doç.Dr. Ahmet KESER'e, sonsuz teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Son yirmi yılda iç ve dış olayların temel nedeni dünyaya damgası vuran bloklar politikası ve soğuk savaştır. Bloklar politikası ve soğuk savaşın getirdiği yeni düzenin bir ürünü olarak ortaya çıkan biçimsel demokrasidir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı, konjonktüre uyum sağlamak ve iktisadi destek bulmak gibi nedenlerle demokratik ülkelerle ilişkilerini iyi tutulması amacıyla hızlı bir reform yapmıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılmasıyla ortaya çıkan Demokrat Parti (DP) ile Türkiye’de çok partili hayata geçişi sağlamıştır. 7 Ocak 1946 yılında DP’nin kurulmasıyla başlayan çok partili siyasi hayatın Türkiye’de siyasi arenada demokraside birçok olumlu değişimin meydana geldiği görülmektedir. Türkiye’de demokratik süreçten vazgeçmeyen DP’lilerin demokratik doğasının ve siyasetinin gelişmesi sayesinde, çok partili siyasal hayata geçişin etkileri ile Türkiye’de meydana gelen demokratik değişimler Türkiye’nin demokratikleşme sürecini nasıl etkilediğini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Siyaset, Çok Partili Siyasi Hayat, Demokrat Parti.

ABSTRACT

The main reason for domestic and foreign events in the last two decades is the policy of the blocs and the cold war that left their mark on the world. It is formal democracy that emerged as a product of the policy of the blocks and the new order brought by the cold war. The Republican People's Party (CHP) government made a rapid reform in order to keep good relations with democratic countries for reasons such as adapting to the conjuncture and finding economic support. With the Democrat Party (DP), which emerged with the enactment of the Law on Landing the Farmer, it provided the transition to multi-party life in Turkey. The multi-party political life, which started with the establishment of the DP on January 7, 1946, has seen many positive changes in democracy in the political arena in Turkey. It examines how the democratic nature and politics of the DP members who did not give up on the democratic process in Turkey, the effects of the transition to a multi-party political life and the democratic changes that took place in Turkey affected the democratization process of Turkey.

Key Words: Democracy, Politics, Multi-Party Political Life, Democrat Party

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
1.1.Problem Durumu	3
1.1.1.Problem Cümlesi	5
1.1.2.Alt Problemler	5
1.2.Araştırmanın Amacı	5
1.3.Araştırmanın Önemi	7
1.4.Araştırmanın Varsayımları	8
1.5.Araştırmanın Sınırlılıkları	8
İKİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞ SÜRECİ	9
2.1. DP'nin Kurulmasına Zemin Hazırlayan “Dörtlü Takrir”	12
2.2. Demokrat Partinin Kuruluşu.....	13
2.2.1. DP'nin Teşkilatlanma Süreci.....	15
2.2.2.DP'nin Programı.....	16
2.2.3. DP'nin Tüzüğü	19
2.3. Demokrat Parti İktidarının İlk Dönemi	21
2.3.1.DP İktidarı Gelişi ve İlk DP Hükümetinin Kurulması	24
2.3.2. TBMM'nin 9. Çalışma Döneminde İktidarın Demokrasi Politikalarına Yönelik Uygulamaları	27
2.4. DP İktidarının İkinci Dönemi	28
2.4.1. 1954 Yılı Seçimleri ve Hükümetin Kurulması	29

2.4.2. TBMM'nin 10. Çalışma Döneminde İktidarın Demokrasi Politikalarına Yönelik Uygulamaları	33
2.5. DP İktidarının Üçüncü Dönemi.....	35
2.5.1. 1957 Seçimleri ve Hükümetin Kurulması	36
2.5.2. TBMM'nin 11. Çalışma Döneminde İktidarın Demokrasi Politikalarına Yönelik Uygulamaları	38
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
YÖNTEM	40
3.1. Araştırma Modeli.....	40
3.2. DP'nin Demokrasi Politikaları	41
3.2.1. Demokrasiye Geçişte İç Faktörler	41
3.2.1.1. Milli Korunma Kanunu	42
3.2.1.2. Varlık Vergisi Kanunu	45
3.2.1.3. Toprak Kanunu	47
3.2.2. Demokrasiye Geçişteki Dış Faktörler	49
3.2.2.1. İkinci Dünya Savaşı'nın Meydana Gelmesi	50
3.2.2.2. San Francisco Konferansı.....	52
3.2.2.3. Truman Doktrini	56
3.2.2.4. Marshall Planı.....	61
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
BULGULAR VE YORUM	66
4.1. DP'nin Ekonomi Politikaları ve Politikalar Açısından Analizi.....	66
4.2. DP'nin Sosyal Politikaları ve Politikalar Açısından Analizi.....	72
4.3. 1960 Darbesi ve DP.....	75
4.4. DP'nin Türk Siyasi Hayatına Yansıması.....	77
BEŞİNCİ BÖLÜM	
5.1. Sonuç	81
5.2. Öneriler.....	83
KAYNAKÇA	84

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devleti
CMP	:	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DB	:	Denizcilik Bankası
DMO	:	Devlet Malzeme Ofisi
DP	:	Demokrat Parti
EBK	:	Et Balık Kurumu
HP	:	Hürriyet partisi
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MP	:	Millet Partisi
PTT	:	Posta Telefon ve Telgraf Genel Müdürlüğü
SCF	:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDDY	:	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları
TDÇİ	:	Türkiye Demir Çelik İşletmeleri
TPAO	:	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Demokratikleşme süreci ülkeden ülkeye, dönemden döneme göre farklılık taşımakla beraber, bir ülkenin demokratikleşmesi de aynı şekilde farklı koşulların bir araya gelmesiyle oluşur. Bu doğrultuda demokrasiye geçişte etkili olan faktörleri ele alırken tek bir etken üzerine yoğunlaşmak, bizi ülke için gerekli olan demokrasiyi eksik yorumlamamıza sebep olabilir. Nitekim Türkiye için her ne kadar dış etkenlerin demokrasiye geçişte etkili olduğu söylene de yine bu noktada Türkiye içerisinde demokrasiye geçişi destekleyen faktörleri de görmezden gelemeyiz. Türkiye'nin demokrasiye geçişini 1945'ten sonra hızlandıran dış etkenler, içeride siyasal ortamdaki dengeleri de değiştirmiş ve böylece Türkiye çok partili bir sisteme geçiş sürecine girmiştir. Türkiye'nin demokrasiye geçişini sağlayacak olaylar zinciri bir takım iç etkenlerden meydana gelmiş ve çok partili siyasal hayata geçiş için zemini oluşturmuştur (Gülen, 2016: 132).

Eroğul (2003: 55), çok partili hayatın doğmasında en önemli etken CHP'ye muhalif olanların köklü ve yaygın hale gelmiş olmasıdır. Bu muhalif, iki ana güçten beslenmiş, bunlardan ilki iktidar olma isteği, diğeri ise halkı artık hoşnutsuzluk seviyesi sonucunda saran bıkkınlıktır. Savaş içerisinde İthalatın azalması ve karaborsanın hızla yayılması sonucunda ticaret burjuvazisi ve toprak sahipleri içinde bir grup büyük fayda sağladı. Bu yıllar bir kıtlık dönemi ve nüfusun çoğu yoksulluk içinde kaldı. Jandarma ve sabit gelirliler memurların baskısından bıkan köylüler, savaş yıllarında fiyatların dört katına çıkması nedeniyle ekonomik olarak zor durumda kalmışlardır.

Bütün bu ekonomik sarsılmalar Türkiye savaşa girmediği halde ve cephelerde fiilen savaşımadığı halde savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığıyla yaşamasından kaynaklanmıştır. Üretken nüfusun askere alınması üretimde azalışa neden olmuştur. Savaş döneminden önce başlayan planlamalar, sınai yatırım planları ve savunma harcaması bütçenin bütününde yer alması nedeniyle ertelenmiştir. Savaş sürecinin ekonomik gerilemesinde en önemli nesnel etkenlerden olmaktadır (Boratav, 2015: 83). Uygulanan

ekonomik politikalar, karaborsa, yolsuzluk olaylarını meydana getirmekle beraber, bu yolla büyük bir servet biriktiren yepyeni bir sınıfın ortaya çıkmasına da neden olmuştur (Yetkin, 1983: 191).

Türkiye'nin çok partili demokratik rejime geçişinde dış etkenler büyük rol oynamıştır. Dış etkenler birbirinden bağımsız düşünülemez bir olaylar serisinden meydana gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı ile başlayan seri, savaş sonrasında bölgede Sovyet Rusya'nın güçlü konumda yer alması ve Türkiye'den toprak ve Boğazlarda üs talep etmesi sonucunda devam etmiştir. Uluslararası ortamda güç dengelerinin değişmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin bir tehdit olarak algılanmaya başlaması ve bir dizi Antlaşmaların imzalanmasıyla süreç devam etmiştir. Türkiye için de Sovyet tehdidi ve endişesinin artması ile durum Batı'ya daha çok yakınlaşmayla sonuçlanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, yeni şekillenen dünyada Birleşmiş Milletlere kurucu üye olarak katılmak, Batı'dan askeri ve ekonomik yardım almak istemiştir (Çufalı, 2004: 15-16).

Türkiye'nin Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile başarısız çok partili hayat yaşamasından sonra başlayan tek parti yönetiminden çok partili demokrasiye geçişin esas nedenlerini 1945 yılının İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dünya şartlarında aramak gerekir. Bütün dünyada uzun bir süre etkisi olacak olan bu yıllarda "bloklar" politikası ve "soğuk savaş" ortaya çıkmış ve Birleşmiş Milletler Antlaşması bu yılda imzalanmıştır. Türkiye'de bugünkü şeklini alan demokrasi de yine bu yılda hızla oluşmaya başlamıştır. Ünal'a (1994: 11) göre; "Türkiye'de çok partili demokratik siyasi hayat, tam anlamıyla, işte bu savaş sonrası dünya şartlarının ve bunların iç politikaya yansımalarının bir mahsulüdür".

Savaş sonrası ortaya çıkan durum tüm dünyada değişikliğe neden olmuştur. Bunun sebebi İkinci Dünya Savaşı'nın kazananının Batılı demokrasiler olmuş olmasıdır. Zafer kabul edilen tek parti iktidarının yıkılması ve siyasal sistemlerin etkisini yitirmesi ve itibar kaybetmesine sebep olmuştur. Müttefiklerin totaliter rejimleri savaştan sorumlu görülmesi ve dünyada barışın sağlanması için mevcut rejimlere karşı mücadele içerisine girmişlerdir. Bu durumda yenedünya düzeni içerisinde var olmak için en önemli şart demokratik rejimi

geçip, çok partili siyasal hayatı benimsemek olmuş ve Türkiye’de değişim göz ardı olmamıştır (Şentürk, 2012: 162).

14 Mayıs 1950 seçimlerinde Türkiye'nin CHP'si ilk kez halkın özgür iradesiyle demokratik bir şekilde iktidarı kaybederek 1946'da başta Celal Bayar olmak üzere dört üye tarafından kurulan DP seçimleri kazanarak iktidara gelmiştir. Bu yeni siyasal yapı ve çok partili sisteme geçiş ülkeye büyük bir heyecan ve umut getirmiştir. İnsanlar demokrasinin tüm kurumları ve kurallarıyla yeniden kurulabileceğini umuyor. 15 Mayıs 1950'de CHP'den iktidarı devralan DP'nin planı, demokratik düzene ve onun inançlarını belirleyen konuşmasına övgü doludur ve bu kapsamda hazırlanmıştır (Talas, 1992: 130).

1.1.Problem Durumu

Türkiye'deki “demokrasi mücadelesi”, iç ve dış dinamiklerin bir bileşiminin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. CHP hükümetinin yaşadığı siyasal ile ekonomik egemenliği ve temsil krizi, tek parti rejiminin sona ermesinde ve bu anlamda çok partili siyasi rejime geçişte önemli rol oynamıştır. Bu anlamda, iç dinamikler kapsamında, demokrasiye geçişin temelinde, iktidar bloku içindeki çelişkilerin derinleşmesi ve iktidar bloğunun dağılmasının yattığı söylenebilir. İktidar partisi olarak CHP, İkinci Dünya Savaşı ile başlayan ve 1950 yılına kadar süren bu ciddi ekonomik ile politik egemenliği ve temsil krizinin nedenleri, sadece savaş sırasındaki birikimlerinin değil, savaşa yönelik net tercihlerinin de bir ürünü olarak görülebilir (Koçak, 2010: 25).

CHP, 1946 yılında dünyayı takip etmiş ve katı rejim anlayışından sıyrılarak demokratikleşme çabası göstermiş, özellikle DP'nin kurulmasına izin vererek, daha önce görülmemiş reformları gerçekleştirdi. DP'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de demokrasi mücadelesinin ivme kazanmasıyla 1946'dan önceki pek çok CHP uygulaması halk için büyük problemlere yol açmıştır (Karpat, 1996: 205).

1949 tarihinde yayınlanan DP programının genel esaslar birinci maddesinde: “Siyasi hayatımızın birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine

ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur” ibaresi DP’nin görüşünü ortaya koymaktadır (TBMM,2021a). DP, muhalefet yıllarında meşruiyetini ve ideolojik söylemini esas olarak demokrasiye dayandırmaya ve inşa etmeye, demokrasiyi millet iradesi, ulusal egemenlik ve özgür seçimler ile özdeşleştirmeye ve bu bağlamda hak ve özgürlükleri tanımaya çalışmıştır. Siyasi iktidar mücadelesinde kullanabileceği önemli bir ideolojik araç sağlamıştır (Mert, 2007: 42).

DP'nin elinde çok belirsiz olarak tanımlanan ve faydacı olarak kullanılan demokratik silahın temel amacı, bu siyasi iktidar mücadelesinde CHP'yi yenilgiye uğratmaktır. Örneğin Menderes, 1946'da bir gazetede yayımlanan makalesinde, DP'nin en çarpıcı özelliğini tek parti rejimine son vermeye çalışan hareket ve akımları temsil eden bir siyasi oluşum olarak tanımlamıştır. Bu ekseninde DP'nin belki de en önemli vaadi devleti halka yakınlaştırmaktır (Koçak, 2010: 32). Aynı şekilde parti programının 19. maddesinde ifade edilen “hükümet ve kuruluşları, kamu görev ve hizmetlerini yerine getirmek için yalnızca halkın oluşturduğu idari aygıtlar olarak görmek, insanların dışında ve üstünde birer teşekkül olarak görmek temel ilkemizdir” anlayışının bir ifadesi olarak görülmektedir (TBMM, 2021a).

DP'nin kullandığı siyasi üslup, devleti halka yakınlaştırma vaadinde de oldukça etkili olmuştur. Çünkü Milli iradeyi yok sayan, halkın siyasi olgunluğuna inanmayan ve bir ölçüde gerçeklerle örtüşen Tek Parti hükümetine yapılan eleştirilere DP'nin yanıt vermesini kolaylaştırdığı söylenebilir. Tek parti yönetiminden memnun olmayan ve milli iradenin temsilcisi olarak hareket edenlerin Bu nedenle meşruiyetini, genel seçimlerle iktidara gelmesine, yani millet iradesinin temsilcisi ve sözcüsü olarak anlamasına dayandırmış ve seçim stratejisini Tek Parti'yi yıkma esasına dayandırmıştır. DP, çeşitli toplumsal kesimleri bünyesinde toplayarak iktidara giden yolu döşemeye çalışmıştır (Köymen, 2008: 132-133).

DP, siyasi iktidarın yolunu başarıyla taçlandırmak ancak belirli ideolojik araçlarla gerçekleşebilir. Bu araçlar ise, seçim serbestisi ve seçim sisteminde değişikliklerin yapılması, ibadet ve basın özgürlüğü, grev hakkı, milli iradenin egemenliği bunlardan bazılarıdır (Buğra, 2008: 160). Bu kapsamda çalışmanın araştırma problemi, Demokrat

Parti döneminde uygulanan politikaların, Türkiye'ye, Türk Demokrasisine ve Türk Siyasetine yansımalarının neler olduğu ve ne gibi değişimlerin yaşanmasına neden olduğu konusuna yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda tespit edilen problem cümlesi ve alt problemler aşağıdaki alt başlıklarda sunulmuştur.

1.1.1.Problem Cümlesi

Araştırmanın ana problem cümlesi “Türkiye’de Demokrat Parti döneminde uygulanan demokratikleşme politikaları Türkiye’ye nasıl yansımıştır?” şeklinde ifade edilmiştir. Alt problemler ise aşağıdaki başlık altında ifade edilmiştir.

1.1.2.Alt Problemler

Yukarıda verilen problem cümlesini desteklemek üzere cevap aranan alt problemler ise şöyledir:

- Türkiye’de çok partili demokrasiye geçişi etkileyen iç faktörler nelerdir?
- Türkiye’de çok partili demokrasiye geçiş üzerinde iç faktörlerin etkisi var mıdır?
- Türkiye’de çok partili demokrasiye geçişi etkileyen dış faktörler nelerdir?
- Türkiye’de çok partili demokrasiye geçiş üzerinde iç faktörlerin etkisi var mıdır?
- Türkiye’de Demokrat Parti’nin demokrasi politikaları kapsamında ekonomi politikaları nelerdir?
- Türkiye’de Demokrat Parti’nin demokrasi politikaları kapsamında sosyal politikaları nelerdir?
- Demokrat parti demokrasi politikalarının siyasi hayatına katkıları nelerdir?

1.2.Araştırmanın Amacı

DP’nin kuruluşu Türk siyasi hayatı için önemlilik arz eden dönüm noktalarından biri olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada değişen dengeler ve Türkiye üzerinde artan Sovyet baskısı CHP’yi çok zor durumda bırakmıştır. Dış politikadaki endişe

verici gelişmelerin yanı sıra, tırmanan ekonomik ve siyasi çalkantı, kısa sürede CHP içindeki muhalif sesleri de ortaya çıkarmıştır (Ertunç, 2004: 363).

1945'ten sonra demokratikleşmeyi ilke edinen CHP'nin uzun yıllar tek başına hareket ederek iktidarda kalması ve muhalefet oluşumuna izin vermemesiyle çok partililiğe giden yol açıldı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, 7 Haziran 1945'te CHP meclis grubuna "Dörtlü Takrir" adlı önerge sundular. Önergede, kanunlarda ve parti program ile tüzüğünde yer alan demokrasi karşıtı hükümlerin kaldırılması, çok partili sisteme geçişe izin verilmesi gibi çeşitli parti içi demokrasi talep ve istekleri yer almaktadır (Dülger, 2011: 81).

Menderes, Köprülü ve Koraltan'ın partiden ihraç edilmesinin ardından Celal Bayar da meclisten istifa ederek partiden ayrıldı. DP'nin kuruluşu 7 Ocak 1946'da resmen ilan edilerek tek parti dönemi sona erdi. Prensipte DP'nin parti platformu CHP'ninkinden pek farklı olmamakla beraber CHP milletvekilleri tarafından kurulmuş, yani mecliste doğmuştur. Bu bakımdan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve SCF'nin temel özelliklerini taşımaktadır. DP'nin temel hedeflerinden biri demokratik gelişme idealiyle yola çıkan DP, halkın siyasi gücünü ele geçirmek ve bireysel hak ve özgürlükleri genişletmek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için özel sektöre önem vermeyi amaçlamıştır (Ahmad,2010: 28).

Kuruluşunun ilk yıllarında yoğun ilgi ve istek uyandıran DP'ye "Demir Kırat" adı verildi. Türk siyasetinde "46 ruhu" olan "Demir Kırat ", demokrasi mücadelesinin simgesi haline gelmiştir. Özgür ve demokratik bir plana sahip olan DP, kuruluşunun "geniş ve ileri bir anlayışla Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasisinin gerçekleşmesine hizmet etmek" olduğuna işaret ederek, hükümetin halka hizmet eden bir aracı olduğuna dikkat çekmiştir (Özçelik, 2010: 170-171). Bu kapsamda Türkiye'de demokrat parti döneminde uygulanan demokrasi politikalarının Türkiye'ye yansımalarına dair yapılan bu çalışmanın amacı; Türkiye'de etkin olarak uygulanan politikaların neler olduğunun anlatılması ve bu politikaların Türkiye'de yarattığı değişim ve etkinin gün yüzüne çıkarılmasıdır.

1.3.Araştırmanın Önemi

Cumhuriyetin ilan edilmesinde itibaren 1946 yılına kadar ki geçen 23 yıllık sürede, Türkiye'nin tek parti tarafından yönetildiği bir dönemdi, dolayısıyla serbest seçim yoktu. Zorlu bir bağımsızlık mücadelesinin ardından ulusal birlik sağlanmış ve Cumhuriyet bir yönetim biçimi haline gelmiştir. CHP'nin başkanlığını ve devleti elinde tutan ve aynı zamanda kuran irade bağımsızlık mücadelesini örgütleyen, ülkenin ve dünyanın ihtiyaçlarına, koşullarına göre TBMM'yi ve hükümeti kuran mutlak bir irade biçimidir (Özkan 2004: 25).

Tek parti döneminde parti alternatifinin olmaması nedeniyle farklı ideolojik görüşlerin CHP himayesinde bir araya getirmiştir. CHP'den koparak ortaya çıkan DP ideolojisi CHP'nin izlerini taşıyan bir partidir. Ancak siyasi yönelimleri aynı olsa bile yöntemlerinde ve kavramsallaştırmalarında farklılıklar olduğu açıktır. DP, sağcı bir parti iken siyasette demokrasi, ekonomide ise liberalizmi savunmaktadır. Bu nedenle parti programında bağımsız ve özgür düzen anlayışıyla refahı sağlayacağını açıklamıştır (Birand ve ark. 1995: 36).

Bayar'ın açıklamasına göre DP'nin ideolojisini, Batılılaşma milletten devlete dönüşerek, devletten millete anlayışından vazgeçildiği şeklinde tanımlamıştır. Bayar'ın açıklaması esasen DP'nin üzerinde durduğu sosyal alan sosyolojinin doğasının yansıması şeklindedir. DP başından beri bu intibasını verse de, kesinlikle bir sınıf partisi olmamıştır. CHP'nin dayanışma anlayışı DP'de de hâkim olmuştur. Ancak DP, CHP'den farklı olarak bu dayanışmada devletin değil, bizzat devletin aracı olduğu ve özgürlük temelli yaklaşımı ile siyasi hayatına yön vermiştir (Sarıbay, 2001: 53-54).

Halk, kasabalardan şehirlere, herkes hükümet merkezinde yer alması koşuluyla bir değişiklik istemiştir. İktisadi şartların yükü halkın sırtındayken, halk bu koşulları iyileştirecek bir iktidar istediği dönemde DP milletin partisi olduğunu halka ispat etmeye çalışmıştır. DP'nin kurulmasından sonra halk yönetimde söz sahibi olmuş ayrıca vatandaşların psikolojine ve tecrübesine dayanarak seçtiği liderler seçmenlerin yakın ve

sıcak temasları ile Türk demokrasisinde ve siyasetinde büyük önem taşımaktadır (Özkan, 2004: 30). Türkiye’de demokrat parti tarihsel süreç içerisinde yıllar boyunca araştırma konusu olmasına rağmen, Türkiye’de demokrat parti döneminde uygulanan demokrasi politikaların Türkiye’ye yansımalarına yönelik bir çalışma olmadığı görülmektedir. Çalışmanın, demokrasi politikalarının Türkiye’ye yansımalarını incelemesi yönüyle, bu konu üzerinde daha önce yapılmış araştırmalardan ayrılmakta olduğu ve bu yapısı ile literatüre sağlayacağı katkı ileriye yönelik çalışmalara ışık tutacaktır.

1.4.Araştırmanın Varsayımları

Çalışmanın varsayımı şu şekildedir:

- Demokrasi politikaları kapsamında yayınlanmış verilerin doğru olduğu varsayılmıştır.

1.5.Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıklarını şu ifade etmek mümkündür:

- İnceleme zamansal olarak 1939-1960 yılları arası ile sınırlı tutulmuştur.
- Konu olarak ise demokratikleşme politikaları ile sınırlı tutulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞ SÜRECİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana birçok kez çok partili sisteme geçiş için girişimler olmuştur. Bu bağlamda; Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Adnan Adıvar bir araya gelerek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) 17 Kasım 1924 tarihinde kurmuşlardır. Kısa süre sonra kurulan parti, 1 Haziran 1925'te ilerlemeye karşı olma durumu, medeniyetten uzaklık ve çağdaşlık getirecek tüm faaliyetlere karşı olma gibi durumların içerisinde yer almaları ve Takrir-i Sükûn Kanununu ihlal ettiği gerekçesiyle hükümet tarafından kapatılmıştır. Daha sonra 12 Ağustos 1930 tarihinde Ali Fethi Okyar önderliğinde Liberal Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ancak bu parti uzun sürmemiş ve kısa sürede kapanmıştır (Uyar, 1999: 116-118).

Çok partili döneme geçişin beklenen sonuçlarını elde edememesi nedeniyle 1923 yılından 1946 yılına kadar ki süreçte Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) tek başına iktidarı ile yönetmiştir. 1938 yılına kadar ülkenin ve partinin lideri olan Atatürk'ün, ardından İsmet İnönü olmuştur. 1946 yılına kadar devlet ve parti başkanı olarak Türkiye'yi on iki yıl boyunca değişmeyen cumhurbaşkanı ve devlet başkanı olarak yöneten İnönü döneminde, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında halk genelinin hükümetten memnuniyetsizliği söylenebilir. Bu memnun olmama durumu uygun bir siyasi biçimin olmaması DP'nin kuruluşundan itibaren halk tarafından kabul görmesi ve bir siyasi parti haline gelmesi için önemli etkenler haline gelmiştir (Şahin ve Tunç, 2015: 35).

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı esnasında uyguladığı savaş politikası, halkın sosyal ve iktisadi olarak zor durumda bırakmış ve özellikle devletin vergileri artırmaya devam etmesi nedeniyle halk ekonomik sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Halkın ekonomik ve sosyal koşullarının kötü olduğu bu dönemlerde, savaş ekonomisinin neden olduğu çalkantılı ortamda işçi-köylü burjuvazisi gelirini artırmış ve savaşın getirisinden faydalanarak hızla zenginleşmiştir. Diğer bir deyişle, bu durum iç savaştan zarar gören

sermayedarlar için ortamı hazırlamıştır. Öte yandan orta gelirli vatandaşlar savaş ekonomisinin ağırlığı altında ezilmesi nedeniyle CHP iktidarından memnuniyetsizliklerinin ana faktörleri oluşturmuştur (Özçelik, 2011: 165-166).

Savaş esnasında uygulanan "servet vergisi"nin, yönetilenlerin hükümdara karşı bu hoşnutsuzluğun daha artmasına neden olmuştur. DP'nin kurulmasına neden olan CHP'de yaşanan görüş ayrılıkları 1945 yılında daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. 21 Mayıs 1945 tarihindeki bütçe görüşmelerinde DP'nin Meclis'te şiddetli muhalefetinin varlığını ortaya koymuştur. CHP'nin muhalifleri arasında yer alan DP'nin dörtlüsü olarak akıllara kazınana Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes siyasette yeni bir bakış açısına artık izin verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bütçe oylaması yapılmış ve 368 kişi kabul oyu kullanırken 5 kişi ret oyu kullanmıştır. Ret oyu kullanan kişilerse; Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'dır. Bu muhalefet, DP gibi yeni bir kadronun yolunu açmıştır. Bu olay, yirmi yıldır mecliste belirli bir uyum içerisinde çalışan CHP milletvekilleri arasında görüş ayrılığının yaşandığının görülmesi açısından önem taşıyan bir gelişmedir (Eroğul, 2003: 8-9).

CHP 1923'ten beri elinde tuttuğu ve son yıllarda konsolide ettiği gücü 1945'te başka bir partiye devretme riskinin alınmasıyla ve CHP'nin popülaritesinin azaldığını görünce hemen kapatılmıştır. Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesi için birden fazla neden bulunmaktadır. Bu nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Eroğul, 2003:10-15):

- CHP'nin kurduğu baskıcı rejimle uzun yıllar boyu yasaklarla karşı karşıya kalan halk, CHP'nin yaptıklarına daha fazla dayanamamış ve sürekli bir parti veya muhalefet lideri aramıştır. Ancak kamuoyu yeni bir muhalefet partisinin samimiyetine çok çabuk bir şekilde güvenmesi beklenilemez, çünkü daha önceki partilerle birçok zorluklar yaşamıştır. Böylece halk bir ikilem içerisinde kalmıştır. Birinci seçenek olarak, baskıcı CHP'ye karşı savaşmak için yeni meşru partiyi seçecektir ya da ikinci bir seçenek olarak ise CHP'nin yaptıklarının acısını çekecektir. Halkın desteğini kaybeden CHP yeni bir partinin kurulmasına izin vermesi dışında bir seçeneği bulunmamaktadır.

- İkinci Dünya Savaşı'nın DP'nin kurulmasında yadırganamayacak derece katkıları bulunmaktadır. 1945 yılında dünyada birçok ülke savaş nedeniyle ekonomisi çökmüş ve yıkılmış bir haldedir. Başta savaşı başlatan İtalya ve Almanya olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri kazançlı çıkamamıştır. Savaş Rusya ve ABD iki büyük güç ortaya çıkarmıştır. Türkiye, uluslararası ilişkiler, iç siyaset ve iktisadi alanlarda yaşanan bu gelişmelerden dolayı etkilenmiştir. İsmet İnönü'nün savaşa girmeme konusundaki kararlığı sonucunda üretim için gerekli olan en verimli kesimin orduya alınması üretimi büyük bir sekteye uğratmış ve üretimin azalmıştır. Üretimin azalması sonucunda halk tüketim için zorunlu olan mallarda büyük kısıtlamalara gidilmesi halka daha çıkmaza sokmuştur. Sovyet Rusya ile yapılan dostluk anlaşmasında bozulma olması ve doğu illerini istemesi ile Türkiye'nin sığınabileceği bir tek ABD kalmıştır. Bu sebepten dolayı ABD'nin birçok isteğini yerine getirmek zorunda kalmıştır. Bu isteklerin başında ise çok partili hayata geçişin sağlanmasıdır.
- İkinci Dünya Savaşı, halk içerisinde sınıfsal bir tabakalaşma ortaya çıkarmıştır. Halkın büyük bir kısmı yoksullaşırken bir kesimi de zenginleşmişlerdir. Zenginleşen kesim bir süre sonra CHP'nin uygulamalarını yeterli bulmamaya başlamıştır. Bu nedenle 1940 yılında Milli Korunma Kanunu ile 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile memnuniyetsiz olan halk tepkilerini iyice artırmaya başlamışlardır.
- İsmet İnönü'nün tavır ve tutumu ile çok partili hayata geçiş bir nebze olsun daha kolay olmuştur. Yaptığı konuşmalarında Türkiye'de sorunlardan birinin muhalefet partisinin yokluğundan bahsetmiş ve Celal Bayar ile arkadaşlarına parti açmaları için davetiye göndermiştir. Yaşanılan bu gelişmelerin ardından 7 Ocak 1946 yılında döneme damgasını vuracak olan DP'yi doğurmuştur.

2.1. DP'nin Kurulmasına Zemin Hazırlayan “Dörtlü Takrir”

7 Haziran 1945 tarihi DP'nin kuruluşunun temellerini atacak dört muhtıra önerisi CHP meclis grubu başkanına sunulmuş ve bir tür yenilik istenmiştir. Dörtlü Takriri; İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Refik Koraltan Milletvekili ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü vermiştir (Albayrak, 2004: 43-44).

Önerge, milletin tek güvencesi olan TBMM'nin sahiden bir denetimin sağlanması ve demokrasinin kolayca ortaya çıkması ve anayasanın halkçılık ilkesi doğrultusunda kanunlarda değişiklik yapılması ve parti tüzüğünde yer almasını garanti ediyorlardı. Bu talepleri şu üç madde kapsamında yapılmasını istiyorlardı (Eroğul, 2003: 28):

- Yasalarda ve parti tüzüğünde yer alan demokratik olmayan hükümlerin mülga edilmesi,
- Meclis, denetim görevini etkin bir şekilde yerine getirmesi,
- Seçimler, serbest bir şekilde yapılmasıdır.

Verilen bu önerge, CHP'de huzursuzluğa neden olmuştur. 12 Haziran 1945 tarihinde yapılan açık bir oturum ile önerge tartışmaya açılmış ve çeşitli tenkitlere maruz kalmıştır. Açık oturumda yapılan oylama sonucunda önerge reddedilmiştir. CHP, önergenin reddedilmesini; Takrirden istenilen değişikliklerin görüşülmesine olanak ve gerek olmadığı düşüncesiyle açıklamaktadır (Albayrak, 2004: 45). Çok partili hayata geçişte başlangıç oluşturması açısından önem taşıyan takriri imzalayanların parti içerisinde itibar kaybı olmuş ve partililer şüphe duymaya başlamıştır (Goloğlu, 2014: 36). Önergenin reddedilmesinde sonra Menderes ve Köprülü fikirlerini ve tenkitlerini yayınlarken halkı denetiminin sağlanması, insanların doğuştan veya sonradan kazanmış olduğu haklarının anayasal güvence altına alınması gerektiği, demokratik olmayan kanunların mülga edilmesi gibi konular üzerinde durmaktaydılar. 21 Eylül 1945 yılında Menderes ve Köprülü'nün partiden ihraç edilmesine karar veren parti divanı, 27 Kasım'da Koraltan'ın CHP'den uzaklaştırılmıştır (Eroğul, 2003: 29). Dörtlü Takrir'in lideri olan Celal Bayar önergenin reddedilmesinden sonra bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını istemiş fakat kabul edilmemiştir. (Bayar, 1969: 34-35).

2.2. Demokrat Partinin Kuruluşu

Bayar'ın partiden istifa etmesi, önerge sahiplerinin yeni bir parti kurarak muhalif olarak devam edeceklerinin işaretidir. Yeni bir partinin kurulacağına dair bir sinyallerini vermişlerdir. DP, Ankara Yenışehir'de bulunan Cemal Tuncay'ın sahibi olduğu bir apartman dairesinde resmi olarak işe başlamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1945 tarihinde TBMM'nin açılış konuşmasında, yeni bir partinin kurulması ve çok partili hayata geçiş için pozitif bir yaklaşım sergilemiştir. Yapmış olduğu bu konuşmasında (TBMM,2021b):

“Genel Kurul tarafından yapılan herhangi bir denetimden ayrı olarak, ulusun vergileri ve harcamaları üzerindeki kontrolü, herhangi bir ileri demokratik ulus kadar kesin ve derindir. Tek eksiğimiz Hükümet Partisi'ne karşı bir partinin olmamasıdır. Bu arada, ülkede geçmiş deneyimler var. Hatta onun teşvikiyle iktidardakiler tarafından cebredilmiştir. Ne yazık ki, girişim iki kez ulusal tepkiler karşısında başarısız oldu. Ancak ülkenin ihtiyaçlarının coşkusu ve özgürlük ve demokrasi ortamının doğal işleyişi ile başka bir siyasi parti kurmak mümkündür. Ancak, Millet Meclisi'nde çoğunluğa sahip olan Parti üyelerinin, hükümeti eleştirirken devlet ve devlet işleri üzerinde herhangi bir kayda, hatta herhangi bir denetim tedbirine uymadıkları da bir gerçektir. Ülkemizin tüm koşullarıyla özgürlük ve güvenlik içinde kamu yönetimini geliştirme yolunda olduğunu güvenle söyleyebiliriz. Bu gelişmenin ilk şartı, her yurttaşın bir sorumluluk ve sorumluluk duygusuna sahip olmasıdır.”

Bu arada İstanbul'un zengin iş adamlarından Nuri Demirağ, 6 Haziran 1945'te yeni bir siyasi parti kurmak için başvurdu ve 22 Eylül'de resmi iznini almıştır.1945'te Türkiye'nin önde gelen muhalefet partisi Milli Kalkınma Partisi'ni kurmuştur. Ancak 1 Kasım 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasının ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü TBMM Genel Kurulu'nun açılış konuşmasında partiyi geçersiz kıldığını ilan etmesiyle demokratik kesimin zaferi Türk iç siyasetine yansımıştır. Diğer yandan ise

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün iç ve dış gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan değişim taleplerini olumlu karşılaması ve teşvik etmesi tek partili yaşamdan çok partili yaşama geçiş için girişim olarak görülebilir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve CHP büyük sorumluluklar almasıyla çok partili hayata geçişte başarılar elde etmelerini sağlamıştır (Demir, 2011: 15).

Önerileri reddedilen Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, bir süre sonra Vatan gazetesi aracılığında muhalefet görevi ile alenen karşı çıkmaya başladı. Devlet kontrolünün sağlanması, insan hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınması, anti-demokratik hükümlerin kaldırılması ve baskının kaldırılması gibi özgürlük ve demokrasi konularını gündeme getirdiler (Eroğul, 2003: 29). CHP yönetimini Menderes'in tutum ve davranışları rahatsız etmiş ve Aydın Milletvekili Adnan Menderes bir uyarı aldı ve kendini savunmasını istenmiştir. CHP Komisyonu, 21 Eylül 1945 tarihinde genel başkan vekilinin başkanlığında toplanmıştır. Menderes ve Köprülü'nün tutumları CHP'nin siyasi tutumuna yönelik hukuka aykırı olduğuna inandıkları için oybirliğiyle CHP arasındaki ilişkinin kesilmesine karar vermişler ve kararı onaylamışlardır (Bozdağ, 2010: 48).

Vatan gazetesine röportajda bulunan Koraltan, partiden ihraç edilmesinin parti tüzüğüne aykırı olarak gerçekleştiğini savununca, kendisi de aynı biçimde parti ile ilişkisi kesilmiştir. Menderes ve Köprülü'nün parti ile ilişkisinin kesilmesinde Atatürk dönemi son Başbakanı olan Bayar, Menderes ve Köprülü'yü haklı görmüş ve tepki Celal Bayar'dan gelmiştir (İnan, 2002: 163). Yaşanılan olaylar ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün TBMM Genel Kurulu'nda yaptığı açılış konuşmasında çok partililiğe geçişi açıklaması, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ı yeni bir siyasi parti kurmaya teşvik etti. Bu açıdan Celal Bayar, 1 Aralık'ta yaptığı basın açıklamasında yeni bir siyasi partinin kurulduğunu duyurdu. Üç gün sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Celal Bayar'ı konuşmaya davet etmiştir. 7 Ocak 1946'da cumhurbaşkanı ve iktidar partisi tarafından onaylanan kurucular resmen DP'yi kurmuştur (Eroğul, 2003: 29-30).

Atatürk ilke ve inkılaplarından taviz verilmeyeceğine dair güven sözü veren Bayar, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yeni bir partiyi onaylamasına yol açmıştır. İnönü,

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adlı partinin kapatılma gerekçesini belirleyen "dine ve dinsel inançlara saygılı" hükümlerin yer alıp almadığını sormuştur. Celal Bayar ise böyle bir kuralın olmadığını ancak "laiklik din dışı değildir " hükmü yer aldığını söylemiş ve onaylamıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye göre yeni partinin kurulması CHP içinde bir muhalefet oluşturmayacak, aynı zamanda muhalefet güvendiği kişilerden oluşacak. (Demirel, 2011: 50-51).

Resmi olarak 7 Ocak 1946 yılında kurulan DP, CHP tabanını endişelendirmemişti çünkü yeni parti liderleri, benzer esasları savunanlar fakat farklı vurguları ele alan muhaliflerden oluşmaktaydı. Kurucular, bakanlık veya bürokratik için tercih edilmemiş olmaları ortak özellikleri arasındadır (Ahmad, 2010: 126-127). DP'nin tüzük ve programı detaylı bir şekilde incelendikten sonra kurucuların imzalamasıyla Koraltan'a teslim edilmiştir. Koraltan, partinin kurulması için gerekli olan formaliteleri gerçekleştirme işlemi üstlenmiştir (Bozdağ, 2010: 65). DP'nin kuruluş dilekçesi Refik Koraltan tarafından İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a sunuldu. İki saat gibi kısa bir sürede Parti yetkilendirmesinden sonra kuruluş parti yetkilendirmesi yapıldı ve DP resmen kuruldu. DP'nin kuruluş gününde merkezi hükümet, parti tüzüğü ve programları açıklandı (Eroğul, 2003: 31).

DP'nin Genel Başkanı Celal Bayar, 7 Ocak 1946 Pazartesi günü düzenlediği basın toplantısında partinin kuruluşunu duyurmuştur. DP'nin aşağıdan yukarıya fikirleri olan bir parti olarak kurulduğunu ve tüzüğün buna göre kabul edildiğini, Anayasa'ya eşdeğer kabul edildiğini ve reformlar yapıldığı için aynı hataların tekrarlanmayacağını vurgulamıştır. DP'nin dine ve dinsel inançlara saygılı olmakla beraber Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı bir parti olarak kurulmuştur (Bozdağ, 2010: 65).

2.2.1. DP'nin Teşkilatlanma Süreci

Türkiye'de yeni bir parti kurulmuş ve ülke çapında örgütlenmesi sağlanmıştır. Tek parti hükümetinin 27 yıl hüküm sürdüğü, çok paydaşı ve siyasi partilerin olmadığı bu dönemde DP'nin Anadolu'nun her bölgesinde yüksek bir ilgi, alaka ve katılım elde ettiği söylenebilir. DP, kuruluşunun hemen ardından bir buçuk ay gibi kısa bir sürede 26 il ve 75

ilçede parti örgütlenmesini tamamlamıştır. DP'nin kurulmasıyla birlikte hızlı bir şekilde teşkilatlanmaya başlamıştır. Ankara ve İstanbul'da öncelikle olarak teşkilatlanmanın sağlanmasının ardından Samsun, Aydın gibi Anadolu'nun birçok yerinde il başkanlıklarının açılmasıyla teşkilatları kurulmuştur. Konya, Trabzon ve Adana'da mitingler düzenleyerek farklı etkinliklerde bulunmuştur (İnan, 2006: 120).

Fuat Köprülü Ege bölgesinde çalışmalar yaparak partinin Türkiye'nin çeşitli illerinde teşkilatlanmalar ve il başkanlıkların açılışını yapmıştır. Parti üyeleri, teşkilatlarının kurulmasında ilk olarak Marmara ve Ege bölgesinde sağlanmıştır. Sonrasında ise Doğu Anadolu bölgesinde teşkilatlanmaya devam edilmiştir. (Şahin ve Tunç, 2015: 42-43).

Celal Bayar, 7 Şubat 1946 yılında yaptığı bir açıklamaya göre üye sayısının bir milyonu aştığını ve giderek arttığını ifade etmiştir. DP'nin kurulmuş olduğu yerlerde CHP'ye ait ilçe ve köy teşkilatında yer alan üyeler partiden istifa ederek DP'ye dâhil olmuştur. Bu dönemde istifa edenlerin sayısı gün geçtikçe artmakta ve CHP boşalan kadroların doldurulması konusunda bazı zorluklar yaşanmıştır (Yücel, 2001: 52).

2.2.2.DP'nin Programı

DP'nin tüzük ve programı, Celal Bayar'ın liderliği üstlendiği sırada oluşturduğu tüzük ve programı, 7 Ocak 1946'da Koraltan tarafından hükümete sunulmuş ve aynı gün kabul edilmiştir (Kırkpınar, 2000: 85). Seksen beş maddeden oluşmaktadır. Program, kendi içerisinde on bölüme ayrılmıştır. Bunlar; Demokrat Parti Programı Umumi Prensipler, Adalet İşleri, Milli Eğitim İşleri, Sanayi İşleri, Ticaret İşleri, Tarım İşleri, Orman İşleri, Maliye İşleri, Bayındırlık- Ulaşım İşleri ve Umumi Sağlık İşleri şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Parti programı;

- Demokrat Parti Programı Umumi Prensiplerini, 1. ve 24. Maddeleri,
- Adalet İşleri ise 25-32. Maddeleri,

- Millî Eğitim işlerinde 33-41.maddeleri,
- Sanayi işleri 42-50. Maddeleri,
- Ticaret işlerinde 51-53. Maddeleri,
- Tarım İşleri,54-65.maddeleri,
- Orman işleri, 66-70.maddeleri,
- Maliye işleri ise 71-76. Maddeleri,
- Bayındırlık- ulaşım işleri, 77-84. Maddeleri,
- Umumi sağlık işleri, 85. Maddesinde yer alan hükümler oluşturmaktadır (TBMM,2021a).

DP programında; DP, Siyasî hayatın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle, Türkiye Cumhuriyeti demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadı ile kurulmuştur (1.madde).

DP, demokrasi esaslarına göre en uygun devlet şeklinin cumhuriyet olduğu, sosyal adaleti savunan, işçilerin grev hakkının olması gerekliliğini savunan, insan haklarının yasal olarak garanti altına alınmasının gerekliliğini dile getiren, gizli oy, tek dereceli ve serbest seçimin zorunluluk şekli olarak kabul eden bir parti olmuş, 657 sayılı kanuna tabi olan her devlet memuru için siyaset yasağı getiren, toprak bütünlüğünü bozma gayesi ile kurulmuş olan dernek ve partileri yasa dışı kabul eden ve kültür, ülkü ve tarih birliğine dayandığı ve ırk ve din farkının gözetilmeyen bir milliyetçilik anlayışı kapsamındadır (2-13.madde).

Laikliğin; devletin dinle ile alakasının olmaması ve din düşüncesinin kanunlarla ile uygulamaya koyulmaması gerektiğini; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi, insanlığın kutsal haklarından kabul eder. Dinin siyaset olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmasına, başka dinler aleyhine propaganda aracılığıyla yurttaşlar arasındaki sevgi ve birliği bozmasına, serbest düşüncelere karşı bağnazlık gibi duyguların ortaya çıkmasına izin verilmemelidir (14. Madde).

İstatistikler, ekonomik sektördeki uzun süredir devam eden açığı en kısa sürede kapatmak, işlem hacmini artırmak ve geçim kaynaklarını iyileştirmek için devletlerin doğrudan ekonomik faaliyet, teşvik ve sübvansiyon aldığı ekonomik çerçevenin koşullarını ve vatandaşın refah seviyesini takip etmelidir. Özel sektör ve sermaye faaliyetleri ve tasarrufları üzerindeki hükümet kısıtlamaları, telif hakkı yasası ihtiyacından ve özel sektör çıkarlarının ve genel çıkarların korunmasından kaynaklanmaktadır (17.madde).

Dış politika, milletler arası siyasî, iktisadî ve kültürel iş birliğine, kolektif güvene, Millî varlığın ancak millî kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun bir realist esasa dayanmaktadır. İç politika ise, hükümeti ve teşkilâtını, halkın dışında ve üstünde bir varlık olarak kabul eden, halk tarafından amme vazife ve hizmetleri yerine getirmek temel gayeyi oluşturmaktadır (18-19.madde).

DP programındaki:

- Adalet işleri bölümü; 27-28.madde, İlk derece mahkemelerinde tek hâkim sistemi esastır. İlk derece mahkemelerinde Yargıtay ikinci bir kademenin kurulmasını, adaletin güvencesi olarak kabul edilmektedir. Adaletin sağlanması, ucuz; kolay ve aynı zamanda ivedi olmalıdır.
- Millî eğitim işleri bölümü, 38. Madde; üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olmaları gereğinde olduğu ve belli başlı konularda vaatlerde bulunmaktadır.
- Sanayi işleri kısmı 42. ve 47. Maddelerinde partinin ekonomik görüşü yer almaktadır. Özel sektör ve sermaye faaliyetlerinin, verimlilik açısından ulusal kurumların özel sektöre devredilebilmesi için gerekli ve hatta gerekli olduğu belirtilmektedir.
- Ticaret işleri bölümü, 51. maddede ise kesin bir zorunluluk olmadıkça piyasalara dokunulmayacaktır.
- Tarım işleri bölümü 54. Madde gereğince; Millî kalkınmada tarım sektörüne dayanılacaktır.

- Mali işler bölümü 71. Ve 74. Maddelere göre ise, denk bütçe esası ve vergi sisteminde “vasıtalı vergilerden ziyade, vasıtasız vergilere daha geniş yer verilmesinin” gerektiğidir.
- Bayındırlık ve ulaşım işleri bölümü 78. Madde hükmünce, yol yapımında modern tekniklerin, donanımlı araçlara ve makinelere gereksinim duyulmaktadır. Köy, mahalle yolları dışında kalan yerlerin yapılmasında merkezden yönetilen nitelikli planlarla şebekelerinin kurulmasının gerekli bulunduğu belirtilmiştir.
- Umumi sağlık işleri bölümünde ise Nüfusun artması ile sağlık işlerinin hızlı ve plânlı bir şekilde yürütülmesi ve bunun için, bütçeden kaynak tahsis edilmesi, ayrıca sıtma, başta olmak bütün hastalıklarla mücadele edilmesinde olanak ve araçların sağlanmasına ilişkin gerekli Bakanlıklarla beraber çalışılmasını DP ülkenin en büyük gereksinimi olarak saymaktadır.

DP, liberalizmi esas alarak politik ve iktisadi esasları bakımından hazırlanmış programdır. Türk siyasi hayatının temel ilkeleri kabul görülerek halka sunulmuştur.

2.2.3. DP'nin Tüzüğü

DP, tüzüğü altı kısımdan ve 117 maddeden oluşmaktadır. Birinci kısım parti esasları, İkinci kısım parti üyeliği, Üçüncü kısım parti teşkilatı, Dördüncü kısım seçimlere katılmak ve aday tespiti, Beşinci kısım mali hükümler, Altıncı kısım çeşitli hükümler ve geçici maddelerden oluşmaktadır (TBMM, 2021c). DP, tüzüğü 1. Maddesine göre;

“Bu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Siyasi Partiler Kanunu ve ilgili diğer kanunların hükümlerine göre faaliyet gösteren siyasi bir oluşumdur. Partinin merkezi Ankara'dır.”

2.maddeye göre DP'nin amacı (TBMM,2021c);

“Milli egemenliği, millî birlik ve beraberliği, Türk milliyetçiliğini hür ve demokratik bir düzende savunmak, pekiştirmek ve geliştirmek. Sosyal güvenliği, sosyal adaleti ve fırsat

eşitliğini sağlamak. Toplumun, ailelerin ve insanların tam bir özgürlük içinde refah ve mutluluğunu sağlamak, işsizliği ve yoksulluğu sona erdirmek, gelir dağılımındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak ve ülkenin her yerinde tüm insanların insan onuruna yakışır bir yaşam sürmesini sağlamak. Ülkenin ve bireyin maddi ve manevi değerlerini korumak, bu değerleri titizlikle korumak, bireyin hak ve temel özgürlüklerini koruyarak bireyin girişimcilik gücünü desteklemek ve serbest piyasa ekonomisini ülke ekonomisinin yapısı ve işleyişini toplumda hâkim kılmaktır. Geleceğin sahipleri, büyük Türkiye ideallerine, Türk milliyetçiliğine, milli değerlere ve ahlaka bağlı Türkiye gençliğine sahip çıkmalı, bilimsel düşünce ve çalışmayı kabul etmeli, Türkiye'yi özgür, bağımsız, demokratik, Atatürk'ün ilke ve inkılaplarının ışığında güçlü ve saygın bir millet olmak, onu çağdaş milletlerin seviyesinin üzerine çıkarmaktır.”

Parti tüzüğü'nün 43. üncü maddesine göre kurucular, büyük toplantıya kadar tüm yönetim kurulunu oluşturacaktı. Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, Celâl Bayar'ı lider seçmek için bir araya gelmişlerdir. Tüzük ile kurulan merkez teşkilatı üç organdan oluşmaktadır. Bu organları şu şekilde sıralamak mümkündür (TBMM, 2021c):

- a. Parti Genel Başkanı
- b. Merkez İdare Kurulu
- c. Genel Haysiyet Divanı

Büyük Kongrenin yetki ve görevleri şunlardır (TBMM,2021b):

1. Parti Başkanını, Gençlik Partisi Yönetim Kurulunu ve Merkez Disiplin Komisyonunu gizli oyla seçilmesi,
2. Parti tüzük ve programlarının değiştirilmesi,
3. Parti bütçesini Genel idare Kuruluna bildirmek ya da kesin hesapların reddedilmesi,
- 4 Kanun, parti tüzüğü ve parti gündemi çerçevesinde toplumu ve devleti, faaliyetleri kamu düzenini ve parti siyasetini ilgilendiren konularda gönüllü veya bağlayıcı kararlar alır,
5. Kanunda veya parti tüzüğünde belirtilen diğer hususlara karar verir,
6. Hukuka uygun varlığı sona eren tarafın feshine veya diğeriyle birleşmesine ve bu suretle tasfiyesine veya devrine ilişkin kararlar alır.

Üç organ doğrudan kongre tarafından seçilecektir. İki yılda bir yapılan büyük kongre toplantısından sonra en üst yetkili genel müdürdür. Bu komite on kişiden oluşuyor. Aslında partiyi yönetme yetkisinin tamamı ona ait olacaktı; Ayrıca meclis, partinin milletvekili adaylarını belirleme yetkisine sahiptir (13.madde).

İl teşkilatları; İl düzeyi, ilçe düzeyi, ilçe düzeyi, bucak ve ocak düzeyini içerir. Hepsinin yılda bir kez yönetim kurulu toplantısı olmaktadır. Her kurulun bir başkanı, bir sekreteri ve bir muhasebecisi vardır. Ayrıca, her ilin ileri gelenlerinden oluşan bir konseyi vardır. Partinin teşkilat yapısını oluşturan tüzük, "Ocak " düzeylerini de içermektedir. Parti içi demokrasi açısından son derece önemli olan ocak seviyeleri, halkın kararlarına dayalı ve aşağıdan yukarıya görüş ve önerilerin aktarılmasında demokratik bir örgüt olarak kabul edilmektedir. DP, şubeleri ve meslek örgütleri aracılığıyla mahalle ve köy sakinlerini siyasete dâhil etmede başarılı olmuştur. Yerel parti örgütleri, insanların siyasi yaşama etkin bir şekilde katılmaları için koşullar yaratmaktadır. DP Tüzüğü, tüm yönetim organlarını seçmek için gizli oy kullanır ve taşra teşkilatlarına verilen yetkiler, özellikle milletvekili adaylarının yüzde 80'ini belirlemek için bu kuruluşlar tarafından kabul edilmiştir. DP tüzüğü daha demokratik ve partizandır (Kışlalı, 2004: 29-30).

2.3. Demokrat Parti İktidarının İlk Dönemi

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle devam eden tek parti dönemi, katı merkeziyetçi ve tepeden inme karakteri nedeniyle otoriter bir yapıya sahiptir. Tek parti döneminin sona ermesi gibi özgürlüklerin alanı daralmış ve sosyo-politik kriz derinleşmiştir. Böyle bir ortam değişimi zorunlu kılarken, düzenin bu durumda kalması konusunda ısrar edilmiştir. Bu yapıyı sadece iç dinamiklerle değiştirmek mümkün değildir. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği iklimin ardından iki kutuplu dünya bağlamında uluslararası düzenin inşası, ekonomik, sosyal ve politik değişim için tek parti sürecini gerekli kılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 1950 seçimlerine kadar CHP demokratikleşmede baskın bir rol oynamıştır. CHP'yi demokratikleşme yolunda ilk ciddi adımları atmaya iten sebeplerden biri de hiç şüphesiz DP'nin varlığıdır (Albayrak, 2004: 165).

TBMM'nin sekizinci döneminin son toplantısı 24 Mart 1950'de yapıldı ve Türkiye genelinde yeni seçimin yapılmasına ve seçimlerin aynı gün 14 Mayıs 1950'de yapılmasına karar verildi. DP listesini yayınladı ve parti temsilcileri, kahve mitingleri ve açık hava mitingleriyle Türkiye'yi gezmişlerdir. 1946 seçimlerinde hükümet muhalefet radyo yayınına kullanmamasına rağmen, bu seçimlerde DP ve Millet Partisi (MP)'ye de radyo kullanma hakkı tanınmıştır (Yücel, 2001: 77).

CHP'nin seçim kampanyası, İnönü'nün kişisel itibarını ortaya koyarak, çıktığı seçim turlarında kendisinin parti lideri olduğunu hatırlatıyor ve CHP'nin seçimi kaybetmesi durumunda partiyle birlikte kendisinin de görevi bırakacağı konusunda en etkili seçim propagandası olmuştur. DP'nin seçim kampanyası ise halkın ön planda tutularak propagandaya başlaması büyük avantaj kazandırmıştır. Ayrıca DP "*Devr-i Sabık*" yaratılmayacağını garantisini vermeye çalışıyordu (Demirel, 2011: 107-108).

10 Mayıs 1950 akşamı partilerin seçim propagandaları resmi olarak durdurulmuş ve seçim günü beklenmeye başlanmıştır. Genel seçimler öncesinde, her iki parti de kazanacağına dair inanç ve umutları bulunmaktadır (Burçak, 1998: 44). 14 Mayıs 1950 seçimleri sakin bir biçimde ve katılım oranı ise oldukça yüksek şekilde seyretmiştir. Seçim sonuçlarına göre seçimde 8.905.576 seçmenden 7.916.091'inin seçmen katılım oranı % 88 oldu. DP; 4.242.831, CHP ise 3.165.096 oy aldı. Oyların yüzde 59'unu alan DP'nin 408 üyesi varken, 9,98 oy alan CHP'nin sadece 69 üyesi mecliste yer almıştır. Seçilen milletvekilleri önemli bir varlık gösterememişler ve yalnızca bir üyesi meclise girebilmiştir (Albayrak, 2004: 171).

1950 seçimleri, Türkiye'nin yakın siyasi tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Türk siyasi tarihi adına bir ilk yaşanmış ve uzun bir aradan sonra iktidar el değiştirmiştir. Menderes, Aydın ve İstanbul illerinde seçilmiştir. Seçim yasasına göre İstanbul'u desteklemek için seçilmiş iki seçim çevresinden birini seçmek ve bu hakkını kullanmak zorundaydı. Bayar'ın Cumhurbaşkanı olarak 22 Mayıs'ta göreve geldiğinde resmen Menderes'i başbakan olarak atadı ve yeni bir hükümet kurulmuştur. DP'nin temel amacı demokratikleşmeyi sağlamaktır. Türk tarihinde ilk kez CHP hükümeti bu tür

şikâyetlere yanıt vermek için tek aşamalı bir seçim önerdi. Demokrat Parti, 27 yıllık CHP iktidarına 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimle son verilmiştir. Ülkemizde özgür ve dürüst seçimlerin yapılmasının sonucunda iktidarda değişiklik olmuştur (Çakmak, 1988: 279-280).

CHP hükümeti 1949 yılında yeni bir seçim kanunu hazırlamaya başladı. Yasaya göre seçimler, seçim boyunca yargı denetimi sağlanacak ve gizli sayım ilkesi uygulanarak eşit ve popüler oyla yapılacak. DP'nin seçim kampanyası tek parti döneminin demokratik olmayan uygulamalarını eleştirmeye odaklandı. Bu seçim, seçim yasasına uygun olarak yapılmıştır. Yasa, yargı denetimine dayalı olarak tarafların radyodan eşit şekilde yararlanmaları gerektiğini belirtmiştir. Seçim bu şartlar altında yapılmıştır. Demokrasi, evrensel oy hakkı ve rekabet koşulları gerektirir (Çufalı, 2004: 150).

1946 yılında yapılan genel seçimlerde kullanılan iki dereceli seçim sisteminin yerine tek dereceli seçim sistemine geçilmiş, ancak seçimlerin açık oy ve gizli sayım esasına göre yapılması seçimlerin demokrasi ihlal etmektedir. Ancak 1950 seçimlerinde genel oy hakkının rekabetçi bir koşula tekabül etmiştir. Ayrıca, siyasi partiler tarafından o zamanki kitle iletişim araçları olan radyonun eşit kullanımı, kamu kaynaklarının adil bir şekilde dağıtıldığını göstermiştir. DP iktidara geldikten sonra meclise sunduğu programla başta örgütlenme özgürlüğünü garanti altına almak ve ekonomiyi geliştirmek olmak üzere birçok konuyu demokratik eksende ele alacağını duyurmuş ve program değişiklikleri iki grup halinde gerçekleştirmişlerdir (Sancaktar, 2012: 35).

Demokratik değerlerin yaşatılmasında aktöre verilen önemin değeri anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, toplum demokrasinin özgün koşulları için istekte ve talepte bulunmamıştır. DP hükümeti bunları gündeme getirmiş ve yasalarla güvence altına almaya çalışmış, örgütlenme farkındalığı artırmak için toplumdaki farklı grupların beklenti ve çıkarlarını dikkate almaya çalışmıştır. DP hükümeti ise ekonomik kalkınma ile demokratikleşme arasındaki pozitif ilişkiyi kabul etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, DP'nin demokratikleşme eğiliminde ekonominin önemli bir faktör olduğunu ve DP, iktidarı döneminde CHP'yi ve orduyu demokratikleşmenin önündeki en büyük engel olarak gördü. Böylece milli iradenin söylem ve pratiğine başvurarak ordunun siyaset üzerindeki

vesayetini kırmaya çalışmıştır. Demokratikleşmenin talep ettiği "sivil yönetim anlayışının hâkim olması gerektiği" fikri ortaya çıkmıştır (Lewis, 2003: 156-158).

DP hükümetinin orduya karşı girişimi, kurumsal aktörlerin demokratik olmayan yollara başvurmasını önlemek demokratik bir zorunluluktur. Ayrıca, demokratikleşmenin temeli, siyasi iktidarın zorla değil, normal şartlar altında değiştirilmesi olmalıdır (Karadağ ve Aslan'ın 2009: 2082). DP hükümeti bir anlamda bu zoraki yolun imkânlarını ortadan kaldırmaya ve demokratik prosedürü ilerletmeye çalıştı. DP'ye rağmen; Askeri yönetime tahammülsüzlüğü siyasi olarak anlaşılabilirken, CHP'ye karşı tutumu demokratik olarak görülmemiştir. Bu nedenle hükümet, siyasi arenada muhalefeti sınırlamak için genel olarak yasaklar getirmiştir. Bu zihniyet demokratik bir anlayışın gelişmesini engellemiştir. (Tuncel ve Bakan, 2013: 5343).

2.3.1.DP İktidarı Gelişi ve İlk DP Hükümetinin Kurulması

4 Mayıs 1950'de CHP ve DP ülke genelinde tüm eyaletlerden seçimlere katılırken, sadece 22 eyalette parlamenterler seçimlere katıldı. 22 Mayıs'ta seçim sonuçlarının kesinleşmesinin ardından Celal Bayar, Cumhurbaşkanı ve Refik Koraltan Meclis Başkanlığına seçildi. Menderes, hükümet oluşumundan sorumlu olarak parti programını 29 Mayıs'ta meclise sunmuş; Anti-demokrasi ve baskıcı aşırı sol yasaların yürürlükten kaldırılması, toplumsal düzeni ve ekonomik uyumu bozmamak için grev hakkının yasalaştırılması, vergi adaletinin sağlanması, maliyetlerin düşürülmesi, üretim hacimlerinin ve istihdamın artırılması, tarifelerin gözden geçirilmesi, özel teşebbüsün kapsamının genişletilmesi çerçevesinde hazırlanmıştır. Adnan Menderes'in kurduğu ve meclisteki DP'lerin çoğunluğuna dayanan hükümet, 2 Haziran'da güvenoyu almış ve kısa bir süre sonra, o zamanın üçüncü partisi olan MP kapatılmıştır (Ahmad, 2010: 55-57).

DP hükümetinin ilk günlerinde Cumhurbaşkanı Bayar'ın tavır ve davranışları büyük ilgi ve beğeni topladı. Bayar, cumhurbaşkanı olduktan sonra meclisten çıkarken önünde ve arkasında araç kullanan 20'ye yakın motosikletli polisi toplayarak yaveri aracılığıyla ne

önden ne de arkadan kendisini takip etmemelerini istemiştir. Böylece Cumhuriyetin ilanından itibaren yerleşik bir gelenek ve uygulama ortadan kaldırılmıştır. DP, devletin en yüksek makamına sahip Bayar'ın tavır ve davranışlarıyla CHP'ye ve topluma net bir mesaj vermiştir. DP, CHP kurulduğu günden bu yana kendisi ile halk arasına büyük bir set çekmiş ve bürokratik elitin güvenlik geleneğini bastırmak için halkla aralarında aşılması engel olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Çünkü DP uzun vadeli bir güç hesabı yapmış ve bu yönde halkın güvenini kazanmak istemiştir. CHP'nin 27 yıllık iktidarı boyunca siyasi hayattan dışladığı kitleler artık DP ile eklemlenerek var olmuş ve sonraki dönemde varlığını net bir şekilde hissettirebilmiştir (Eroğul, 2017: 71-87).

DP, CHP'den daha fazla oy alarak iktidara geldi. Ancak CHP'nin devlet kaynaklarına daha iyi erişimi vardı. Belki de bu gerçek yüzünden DP adaletten bir sonuç alamayacağını bilerek sorunu farklı bir şekilde çözüme ulaştırmak için yeni yöntemler denemiştir. DP, basında çalışanlar için yasal hükümler çıkararak demokratikleşmeye büyük bir ivme kazandırdı. Özellikle gazetecilere sendika kurma ve sendikalara üye olma hakkı vermiş, gazetecilerin sosyal güvenlik sistemine dâhil edilmesini emretmiş ve böylece gazetecilerin desteğini kazanmıştır. Çünkü tek parti hükümeti bu konuda hiçbir düzenleme yapmamış ve 1936'da çıkardığı iş kanunu kapsamında gazetecileri kapsamamıştır. DP, yasal düzenlemelerle basını CHP tekeline kurtarmak ve alternatif bilgi kaynaklarını genişletmek amacıyla hareket etmişlerdir (Zürcher, 2003: 314-315).

Siyasetin demokratik bir zeminde işlemesi için ilk ciddi yasal adımları atan DP bu kapsamda şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde CHP'den hazine'ye mal devrini gündeme getirmiştir. DP, bu malları halkın, parti tekelinin parasıyla elde etmenin ve ideolojik bir araç olarak kullanmanın demokratik ilke ve uygulamalarla bağdaşmayacağını savunmuşlardır. DP'nin gerekçesi demokratik ve makul olmakla birlikte, konunun siyasallaşması onu otoriter bir duruş sergilemeye yöneltmiştir. DP, meclisteki çoğunluğuna dayalı bir çözüm aramıştır (Kahraman, 2010: 220).

DP, sistemi yasal ve yapısal olarak demokratikleştirmeye çalışsa da CHP'nin elitist bürokratik kesimi bu değişikliklere ayak uyduramamışlardır. CHP, 27 yıl tüm devlet

kurumlarına egemen olmuş ve basını her zaman tekelinde tutmuştur. DP, yıllardır CHP'nin konumlandığı bölgeleri demokratik yol ve yöntemlerle fethetmek istiyordu. DP, bu yaklaşımı göreceli olarak benimseyerek, farklı kesimlerin ihtiyaç ve isteklerine kapı açmıştır. Ancak bu talepler, temel hak ve özgürlükler mücadelesinden çok, kamu kaynaklarının kullanımının artmasıyla kendini göstermiştir. Bu gerçek, hükümetin kurmak istediği demokratik düşüncüyü kesintiye uğratmıştır (Çavdar, 2018: 13-15).

DP, çeşitli kesimleri siyasi arenaya taşıyarak, araçlar üreterek sosyal ve siyasi bir koalisyon oluşturabilmiştir. DP'nin önce vatandaşa, sonra siyasi olana karşı tutumunu otoriter hale getirmiştir. DP hükümetinin ekonomi ne kadar iyiye demokrasiyi sürdürme şansı o kadar iyi olduğu anlayışını bütünleştirerek hareket etmiştir. DP, iktidarının başlarında demokratikleşmenin bir kriteri olarak kabul edilen siyasi çoğulculuktan başarıyla yararlanmış. Ayrıca DP'nin Batı'dan aldığı kredi ile iç piyasayı canlandırması; şeker, çimento ve un değirmenleri; yollar, köprüler ve barajlar inşa etmek; Kendi toplumsal tabanından insanlara istihdam sağlaması, demokratikleşmenin ekonomik reformlar temelinde işlediği önermesini pekiştirmiştir. DP tarımda ve ekonomide ciddi başarılar elde etmiştir. Özellikle tarımsal mekanizmaların ve altyapı yatırımlarının tarımsal üretimi ve verimliliği artırmıştır (Karatepe, 2001: 100).

DP ne kadar pozitif kurumsallaşma yolunda ilerlese de yapısal sorunları ortadan kaldıramamıştır. DP iktidarının ilk döneminde demokratik bir durgunluk yaşanmasıyla muhalefette ve hükümetinin ilk yıllarında demokratikleşme talebi çok güçlüydü, ancak daha sonra bu talebi karşılayamadı ve demokratik unsurların bozulma belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle siyasi çoğulculuğa ve muhalefete karşı olumsuz yaptırımlar uygulamıştır. DP'nin otoriterleşme eğilimindeki temel etkenlerden biri, 1954 genel seçimlerini kazanmasının ardından muhalefete ve onun sosyo-politik unsurlarına karşı katı bir tutum sergilemesidir. Diğer bir deyişle, partinin demokratik süreçte sandıktan aldığı oy sayısı veya milletvekili sayısı arttıkça, kendine ait bir dünya görüşü olmayanlara vermesi gereken tavizler de azalmaktadır (İncioğlu, 2007: 253-255).

2.3.2. TBMM'nin 9. Çalışma Döneminde İktidarın Demokrasi Politikalarına Yönelik Uygulamaları

DP, seçim yasasının gizli oy, açık sayım, nispi temsil sistemi ve yargı denetimi gibi ilkelere dayanmasını istemiştir. Nitekim DP bunu birinci ve ikinci kongresinde dile getirerek, ilgili düzenlemelerin yapılmaması durumunda seçimleri boykot etmekle tehdit etmiş ve bu tehdit nedeniyle seçim yasasını birkaç kez değiştirmeyi başarmıştır (Tanör, 2016: 344).

16 Şubat 1950 yılında seçim kanunu artık bir problem olmaktan çıkmıştır. Çünkü artık yeni bir seçim kanunu hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Kabul edilen bu kanunun esas özellikleri şu şekildedir:

- Gizli oy ve açık sayım döküm ilkesi kanunun esaslarından biridir. Bu özellik seçim sisteminde ilk kez yer verilmiş ve şimdiye kadar hiç taviz edilmemiştir.
- Partilere, devlet radyosundan eşit bir biçimde propaganda yapma olanağını sağlıyordu. O güne kadar, muhalefet partilerinin en çok şikâyet ettikleri konulardan biri devlet radyosunun iktidar tarafından tek yanlı kullanılmasıydı. Yeni yasa, seçim döneminde devlet radyosunun tek yanlı kullanımını engellediği gibi muhalefete de, o dönemin en etkin kitle iletişim aracı olan radyodan, politikalarını açıklama olanağını tanımıştır.
- Seçim yasası, seçim sürecinin tüm aşamalarını yargı denetimine/güvencesine bağlamaktaydı. Böylece bağımsız yargı güvencesi ile seçimler hakkında soru işaretleri ortadan kaldırılmıştır.
- Yasanın hazırlanması ve TBMM'deki tartışmalar sırasında üzerinde en fazla durulan nokta, seçimlerin hangi yöntemle göre (çoğunluk sistemi, nispi temsil sistemi) yapılacağı konusuydu. DP, nispi temsil sisteminin uygulanmasını tercih etmişlerdir.
- Hükümete gazeteleri kapatma yetkisi veren Basın Kanununun 50. maddesi,
- Valilere olağanüstü yetkiler tanıyan Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununun 18. maddesi,

- İstiklal Mahkemeleri Kanunu herhangi bir değişiklik olmadan yürürlükte aynı şekilde kalmıştır (Ahmad, 2010: 53-54).
- Arapça ezan okunmasını yasaklayan Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesi görüşülmek üzere meclise sunulmuş ve 16 Haziran 1950'de “Arapça namaz yasağı” kaldırılmıştır. Değişiklik, Başbakan tarafından tüm illere telgrafla iletildi. Kısıtlamanın kaldırılmasından sonra, Arap ezanları, bazı idarecilerin ve din adamlarının etkisi altında hızla yaygınlaşmıştır (Albayrak, 2004: 195).

Tek parti sisteminde bazı değişiklikler yapılmasına rağmen, 1950 yılında çoğulcu ve rekabetçi bir sistem için gerekli yasal altyapı kurumsal bir şekilde hazırlanmamıştır. Çok partili ancak ideolojik olarak oluşturulmuş tek partili bir politika biçimindeki yasal düzen hâkim oldu. Çok partili sistem, tek parti sisteminin kurumlarına, araçlarına ve unsurlarına dönüştürüldüğü için demokrasi tam olarak kurulamamıştır. Aslında istenen ikinci bir partinin varlığı değil, elitin statüsünün korunmasıdır (Karatepe, 2001: 102-103).

2.4. DP İktidarının İkinci Dönemi

DP, 1954 seçimlerinde 1950 seçimlerine göre daha başarılı olmuş ve bu başarı özellikle Menderes'i etkilemiştir. Menderes, kamuoyunun onayıyla izlediği politikaların her türlü şüpheden uzak olduğu için başarının geldiğini ifade etmiştir (Ertunç, 2004: 380). DP'nin bu dönemdeki başarısının ana kaynağı tarım sektörüydü. DP tarım alanlarını genişletti; sahip olduğu toprakları ve otlakları köylülere verdi; tarımın artan mekanizasyonu ve bunun için kredi almış ancak, kredinin sahip olduğu arazinin büyüklüğüne göre dağılımına özen göstermiş ve toprak sahiplerine fayda sağlamıştır. Traktörün pratikte kullanılabilmesi için ekili arazinin belirli bir büyüklükte olması gerektiği ve traktör alımının finansal bir fırsat olduğu bilinmektedir. Bu nedenle traktörler çoğunlukla büyük toprak sahipleri tarafından satın alındı. Üstelik bu atılım, yerli sanayiden değil, ithalattan kaynaklandığı için ekonomide dışa bağımlılığı artırdı. Bunun dışında tarım ürünlerinin fiyatları önemli ölçüde yükselmişiyse aynı sınıftan çok fazla ürün alanlara fayda sağlamıştır (Toker, 1990: 44-45).

DP iktidarının ilk döneminde Kore Savaşı nedeniyle dünyada hububat talebini artırarak fiyatların yanı sıra Türkiye gibi buğday ihraç eden ülkelerin de fiyatlarını yükseltmiştir. Ayrıca DP, temel yapısal yatırımları başarıyla gerçekleştirmiştir. Yolların ve köprülerin yapımına büyük önem veriyor ve bu girişim sayesinde köyleri piyasa ekonomisine bağlamak mümkündür. Çimento, demir ve bakır cevheri üreterek sanayide büyük adımlar atmıştır. 1950'de iktidar değişikliğini destekleyen aydınların büyük çoğunluğu büyük umutlarla DP'ye katılmıştır. Ayrıca aydınlardan aldığı destek de DP'nin başarısında önemli rol oynamıştır. DP'nin liberal bir basın yasasını kabul etmesi ve muhalefet yıllarında demokratik vaatlerini yerine getirmesi bu desteğin kalıcı olmasını sağladı (Eroğul, 2003: 131-140).

DP ilk iktidar döneminde ki demokratik atımları ikinci iktidar döneminde sürdürememiş fakat Menderes'in karizmatik bir lider olarak önemi, sistemin işleyişini kendisine bağlamada etkili olmuştur. Menderes, sorunları yasal düzenlemelerle çözülebilecek önemsiz sorunlar olarak gördü. Sürekli bu konulardan bahseden ve durumu olduğundan daha kötü hale getiren muhalefeti cezalandırmak ve kontrol etmek istemiştir (Ahmad, 2010: 80).

2.4.1. 1954 Yılı Seçimleri ve Hükümetin Kurulması

1954 genel seçim propagandası başlayınca Cumhurbaşkanı Bayar illeri ziyaret ederek halkı DP'ye destek vermeye çağırdı. DP'ye en büyük avantajı sağlayan, partinin seçmen kütüğündeki isimlerin yanı sıra siyasi ve ekonomik başarısı oldu. Bu nedenle halkın çoğunluğu DP'yi destekledi. Öte yandan CHP seçim konuşmaları; Partizan hükümet hareketleri muhalefet partilerine karşı özel kanunlar çıkarmaya, yabancı sermayeye tanınan ayrıcalıklara, üniversitelerin ve basının özerkliğine getirilen kısıtlamalara, hükümetin radyoyu partizanca kullanmasına, parlamento kararı olmadan Kore'ye asker göndermeye ve yaşam maliyetine odaklandı. İnönü konuşmalarında, iktidara geldiklerinde özgürlük ve demokratik düzendeki boşlukları doldurmak için bir Anayasa Mahkemesi kuracaklarını söyledi. CHP'nin seçimle ilgili demokratik söylemi, geçmişin otoriter rejimiyle yakından bağlantılı bir partiden geldiği için inandırıcılıktan yoksundu. DP iktidarının ikinci evresi 2

Mayıs 1954 seçimleri ile DP iktidarının ikinci evresi başladı. DP seçimlerden büyük bir başarıyla çıktı. Bu seçimde Türkiye'de ilk ve son kez bir olay yaşandı ve iktidar partisi önceki seçimlere göre hem oy sayısını hem de temsil oranını artırdı (Turan, 1999: 89-90).

1954 genel seçimlerinde DP tek başına iktidar olmuş; üstelik oy oranını %53,6'dan %58,4'e yükseltmişti. Oysa CHP, %39,9'dan %35,1'e düşmüştü. DP, 67 vilayetten sadece Ankara, Bingöl, Gümüşhane, Erzincan, Muş, Urfa, Adana ve Uşak'ı kaybetmişti. CHP, %35 oyla meclisteki sadece %5.5 sandalyeye sahip olurken, DP %57 oyla %93 sandalyeye sahip olmuştu. MP, 1950 genel seçimlerinde tek sandalye kazanmış; Temmuz 1953'te dini, siyasal amaçla kullandığı için kapatılmıştı. Ancak hemen sonra Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) olarak yeniden kurulmuştu. 1954 genel seçimlerinde ise oyların %4,8'ini alarak 5 milletvekili kazanmıştı. 1950'den 1954'e kadar MP'nin tek milletvekili olan Osman Bölükbaşı'nın memleketi Kırşehir'den kazanmıştı (Çavdar, 2008: 45-46).

DP, 1954 genel seçimlerinde tarihinin en yüksek oyu alarak iktidara gelmiştir. Ancak bu başarı, DP'yi daha iyi bir konuma taşımak yerine demokratik ilkelerden uzaklaşmasına ve istikrarsızlaşmasına neden oldu. Öyle ki DP, seçim gücünün ikinci döneminde ilk ciddi otoriterleşme eğilimini yaşadı ve sonraki uygulamalarıyla ilerici bir otoriterleşme sürecine girdi. 1954 seçimlerinde DP, Malatya, Tunceli, Kars, Sinop ve Kırşehir illeri hariç olmak üzere diğer tüm illerde milletvekili çıkarmıştır (Çakmak, 1988: 283).

DP hükümeti bu dönemde ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik kriz bağlamında ele alınan işsizlik, düşük gelir, üretim azlığı gibi nedenlerle daha otoriter nedenlerle ve kutuplaştırıcı bir etki yaratmaktadır. Bu sürecin ardından, DP'den birkaç milletvekili ilk kez Menderes'in tutum ve davranışlarını kamuoyu önünde eleştirmeye başlamıştır. Başbakan Menderes aslında kendisini eleştirenleri partiden atmaya ve kendisine sadık kadrolar yaratmaya başladı. Başbakan Menderes, kadrolarını bağnazlaştırarak partinin duygusal mantığını yitirmesinde rol oynamıştır. Bu konu sadece Başbakan Menderes'i kişisel bir sorundan ziyade daha çok Türk siyasi kültürünün kronik

bir sorundur. Bu sorunun temelinde, hiç kimsenin demokratik kurumlarda herhangi bir soruna çözüm görmemesi yatmaktadır. Elbette bu anlayış, lideri besleyen ve iktidarın otoriterleşmesine zemin hazırlayan bir duruma dönüşmektedir (Albayrak, 2004:198).

Başbakan Menderes'in tek adama dönüştüğü süreçte Köprülü'nün partiden istifa etmesi, bazı DP'lilerin rüşvet kullanması ve gazetecilik haklarının bu yönde ispat edilememesi kimyayı tersine çevirmeye yetmiştir. Başbakan Menderes'in şahsına uyarlanması ve basın kontrol edilmesi nedeniyle radyoyu kullanma ve kullanma hakkının tamamen hükümete ait olduğu iddia edilmiş ve birçok milletvekili partiden ihraç edilmiştir. Bu oportünist anlayış doğrultusunda Başbakan Menderes, DP milletvekillerini sadece partiden çıkarmayı yeterli görmemiş, milletvekillerinin de görevden alınmasını istemiştir. Başbakan Menderes, DP'nin yetkilerini otoriter yapısına indirgedi ve eylemlerinin tartışılmasını engelledi. Bu durum muhalefetin konsolidasyonu için ciddi bir motivasyon yaratmıştır. Öte yandan işçi sınıfına grev hakkı açıkça vaat edilmişse de bu hak hiçbir zaman tanınmamış ve grev sert tepkiyle karşılanmıştır. Muhalefet partilerinin kanun hükümlerine göre grev hakkı ile ilgili toplantı ve gösteri yürüyüşü yapması yasaktır. Özellikle yasal hükümlerin, yani yasakların yerelleştirme özelliği dikkat çekmektedir. Bu nedenle yasak ülke genelinde değil, ihtiyaç duyulan yerlerde/illerde uygulanmaktadır. Başka bir deyişle, hükümet toplanma ve gösteri yapma hakkını suç haline getirerek toplumsal ve siyasi kutuplaşmayı şiddetlendirmiştir (Albayrak, 2004: 294-295).

Bu olumsuz tabloya rağmen DP, işçilerle ilgili olumlu gelişmelere de dikkat çekti. Hafta sonu faturalarını geçti, yaşlılık sigortasını genişletti ve hayatta kalanların sigorta oranlarını yükseltmiştir. DP, şimdi demokratikleşmeyi değil, otoriterliği pekiştirmek için çaba sarf etmeye başlıyor. Ordu, bürokrasi, üniversiteler ve basın arasındaki organik bağların güçlü olduğunu bilerek bu alanlara yönelik yasal düzenlemeler yaparak otoriterliğini meşrulaştırmaya ve aracılık etmeye çalışmıştır. Ancak bu tahkim ve meşruiyet süreci, bu kurumlardaki fikir ayrılıklarının derinleşmesine ve muhaliflerin tek çatı altında birleşmesine yol açmıştır. Bu durum demokratikleşmeye daha fazla ivme kazandırması gerekirken iktidarın daha çok otoriterleşmesine yol açmıştır. Öte yandan basın ve üniversite tek bir fabrika şeklinde örgütlenip hareket ettiğinden Başbakan

Menderes'in basın ve üniversiteye yönelik müdahalesi veya manevrası genellikle eş zamanlı olmuştur (Eroğul, 2003: 18-19).

DP, farklı söylem, yöntem ve araçlarla toplumsal ve siyasal alanı kısırlaştırarak tek parti iktidarının hatalarını yapmaya başladı. DP'nin otoriter eğilimi basında ciddi şekilde tartışılmaya başlandı. Öyle ki aydınlar ve gazeteciler; Basın özgürlüğü adına DP'ye ve özellikle kurucularına hakaret ettiler. Aslında DP'nin sorunu yargıçların bu ağır hakaretleri cezalandırmamasıydı. Ayrıca bu yargıçlar, hizmetlerinin karşılığı olarak seçimlerde CHP'ye aday olma ayrıcalığına da sahip oldular. Bu sorunlara bir çözüm olarak DP, önce tacizci aydınları ve gazetecileri cezalandırmak için yeni hukuk kurallarını uygulamaya koymuştur. DP, bu mevzuatın verdiği yetkiyle, kamu hizmetinde ve bu zihniyete bağlı memur sınıfında yeni bir zihniyet oluşturmak için kıdemlerine bakılmaksızın memurları işten çıkarmaktadır (Aydemir, 2016: 12).

DP, uluslararası çatışmalarda izlediği strateji nedeniyle giderek otoriterleşmeyi hızlandırdı. Yani 1942'de servet vergisinin hedef aldığı gayrimüslim azınlıklar CHP'den koparak DP'yi desteklediler. Aslında DP hem muhalefet döneminde hem de iktidarının ilk döneminde azınlık haklarını da gündeme getirmiş ve liberal ekonomiye verdiği önemle azınlıklara güven vermiştir. Böylece kozmopolit yapının yani toplumsal çeşitliliğin korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Gayrimüslimler gibi; hem ekonomik yatırımlarını yaptılar hem de inanç özgürlüklerini yaşadılar. Kısacası varlık vergisinin yarattığı güvensiz ortam; DP iktidardaki ilk döneminde bundan kurtulmayı başardı. Ancak DP, iktidarının ikinci döneminde oluşturduğu toplumsal barış ve güven ortamını bozmuştur (Karpat, 1996: 208).

DP, uluslararası çatışmalarda İngiliz politikasının bir aracı olarak kötü bir strateji benimsemiş ve uluslararası çatışmayı milliyetçilik unsurunu devreye sokarak çözmeye çalışmıştır. Ancak, iç politikadaki çatışmanın maliyeti 6/7 Eylül olaylarına yol açmıştır. DP, toplumsal şiddetin ulusal sembollerle seferber edilmesini teşvik ederek otoriterliğin dozunu artırdı. DP hükümeti böyle bir olaydan sorumlu olduğu için, tek parti sisteminde uygulanan servet vergisinin amacı konusunda aynı endişeyi paylaşıyordu. DP,

vatandaşlarına etnik ve dini kökenleri nedeniyle farklı görev ve sorumluluklar yükleyerek ayrımcılık yapmaktadır. Otoriter siyasetin özelliklerinden biri de, hem resmi hem de gayri resmi olarak vatandaşlarına aynı hak ve güvenceleri sunmamasıdır. DP, 6/7 Eylül olaylarından sonra sıkıyönetim ilan ederek yasayı basın ve mitinglerle sınırlandırmaya, yani halka resmi bilgi akışını engellemeye çalışmıştır. Özellikle azınlıkların can ve mal hakları, basın özgürlüğü ve toplanma özgürlüğü gibi konularda başarı sağlanamamış ve İçişleri Bakanı görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır (Akşin, 2008: 251-252).

CHP, CMP ve HP, basının ve aydınların ciddi desteğiyle iktidara karşı güçlerini birleştirip birlikte hareket etmeye başladılar. Ancak DP, yaklaşan genel seçim nedeniyle muhalefeti etkisiz hale getirmek ve seçimin kendi lehlerine geçmesini sağlamak için seçim kanununda değişiklik yaparak şirketlerin muhalefette yer almasını engellemeye çalışıyor. Bu doğrultuda DP, çıkardığı kanunlarla iktidarın birleştirilmesini engellemekte, yüksek rütbeli komutanları seçim stratejisi olarak kendi listesinden çıkarmakta, buğdayı yüksek fiyatlardan alınan fiyatını açıklayarak kırsal kesimin oylarını güvence altına almak istemişlerdir (Ertürk ve Gülsünler, 2012: 92).

2.4.2. TBMM'nin 10. Çalışma Döneminde İktidarın Demokrasi Politikalarına Yönelik Uygulamaları

DP'nin iktidara gelmesiyle yaptığı ilk iş Arapça Ezan Yasağını kaldırmak olmuştur. Hükümetin yasağı kaldırmaktaki amacı, muhalefet çağında savunduğu yasağa muhalefetini kanıtlamak ve desteklediği din dünyasını memnun etmektir. Atatürk'ün fikir ve uygulamalarına, heykellerine, büstüne ve fotoğrafına saldırmış, sözlü ve hakaret etmiştir. Atatürk'ün Türk İnkılabı ve manevi şahsiyetine yönelik saldırıların artması ve Türk kamuoyunun özellikle gençlerin bu olaylara tepkisi hükümetin Atatürk kanunlarını gündeme getirmesinde etkili olmuştur (TBMM, 2021d).

DP Meclis heyeti, Atatürk'e yönelik saldırıyı önlemek için kanun teklifi üzerinde çalışmıştır. Yasa tasarısı TBMM'de görüşülmüştür. Muhalefet genel olarak tasarıyı desteklese de, heykellere yönelik saldırıların Cumhuriyet'e ve Türk İnkılabına yönelik

olduğunun ve sadece biçim açısından koruma amaçlayan bu yasa tasarısının netleştirilmesi önerilmiştir. Atatürk Kanunu daha sonra boşluğu doldurarak Gazi Mustafa Kemal'in şahsiyetine ve Türkiye İnkılabına yönelik saldırıların cezalandırılması imkânı sunmuş ve saldırıların azaltılmasında yarar sağlamıştır. Bu çalışmaların ardından Adalet Bakanlığı, Atatürk Karşıtı Suçlar Taslağı'nı hazırlayarak 29 Mart 1951'de TBMM'ye sundu. Yasa, Adalet Komisyonu tarafından 9'a karşı 7 oyla kabul edilmiştir (Albayrak, 2004: 234). "Atatürk Kanunu" olarak bilinen 5816 sayılı Kanun 31 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanuna göre; Atatürk'ün anısını alenen aşağılayan veya istismar edenlere bir yıldan üç yıla kadar, heykel, büst ve anıt veya mezarlara zarar veren, kıran, zarar veren veya saygısızlığa uğrayanlara bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür (TBMM, 2021e).

2 Temmuz 1951'de DP meclis grubunda "haksız yere ele geçirilen toprakların devlete iade edilmesini öngören yasa tasarısı" incelenmiş ve oybirliğiyle onayladı. Onaylanan tasarı 15 maddeden oluşmaktaydı. Genel ve özel bütçeye sahip belediye, köy ve daireler devlet teşebbüsleri ve ticari kuruluşlar, sermayesi yarıdan fazlası devlet veya kamu idareleri tarafından sağlanan kuruluşlar ile kamu yararına hizmet eden dernekler, hareketli veya siyasî herhangi bir şekilde taşınmaz malları devir veya siyasî partilere devlet adına bedelsiz bağışlamak ve bu Kanuna göre çekilecek malvarlığının üç ay içinde iade edilmesi zorunludur (Albayrak, 2004: 211-212).

17 Şubat 1954 tarihinde Meclis tarafından onaylanan bu değişikliğe göre; Seçim sayımının sağlıklı ve detaylı düzenlenmesi, listelerin nüshalarının siyasi partilere dağıtılması ve Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşturulması gibi konularda yenilikler getirmiştir. Hükümet, seçimlerden önce köy enstitülerinde komünizmin yaygın olduğu ve bu enstitülerin müfredatının nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesinde yeterli olmadığına dair gerekçesiyle erkek ve kız okullarının ayrılması ve kullanılan ders sayısının azaltarak yerini teorik kültür dersleri almıştır. 27 Ocak 1954 tarihinde 6234 sayılı yasa ile Köy Enstitüleri, Köy Öğretmen Okulları adı altında diğer öğretmen okullarıyla birleştirilerek bu kurumların varlığına son verilmiştir (Albayrak, 2007: 230-231).

DP'nin Basına yönelik çıkardığı 1951 yılında çıkarılmış olan Resmi İlanlar Kanunu ile gazeteleri karşıt ve yandaş olarak ayırma göre ödül ve ceza yöntemine tabi tutulmuştur. 1953 yılında Ceza kanunda yapılan değişiklik ile bakanlara unvan ile yapmış oldukları hizmetlere yönelik hakaretlerin takip edilmesinden sorumlu bakan şikâyetine bağlıydı, ancak buradan sonra kovuşturma için sadece süreci başlatabilecek bakanın rızasına ihtiyaç duyulmuştur. Şubat 1954 'te "Radyo veya Radyo Yoluyla İşlenen Bazı Suçlara Dair Kanun" ile namus ve haysiyet ihlalleri, itibarı zedeleyen programlar, özel veya ailevi durumun rızası olmadan ortaya çıkarılması 6 aydan 3 yıla kadar hapis cezası ve 1000 liradan 10 bin liraya kadar adli para cezası ile cezalandırılabilir. Bu suçların görevlilere karşı işlenmesi halinde, ceza üçte birden yarıya kadar artırılabilir. Ayrıca bahsi geçen ihbarı zorunlu suçlar da kaldırılacak; ancak savcının amacı mağdurun yazılı rızasını almaktan geçiyordu. 1954 Kanunu, devletin siyasi ve mali durumunu itibarsızlaştıran veya kamuoyunda infial ve ajitasyona yol açan bu mahiyetteki asılsız haber veya mesaj veya belgelerin yayınlanmasını 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ve 2500 liradan az olmamak üzere para cezası ile yasaklamaktadır (Akın, 2002: 915-917).

DP, iktidarı seçim öncesinde hazırlıklarını tamamlamış ve alınan kararlar doğrultusunda muhalefet bütün olanaklardan yoksun bırakılmıştır. Bunun sonucunda muhalif grubu güç birliği oluşturmak amacıyla çalışmalarına başlamıştır. Bu doğrultuda CHP ve CMP'nin görüşmelere başlaması ile 12 Mart 1954 yılında oy birliğinin sağlanarak alınan karar ile TBMM kendini tasfiye etmiştir.

2.5. DP İktidarının Üçüncü Dönemi

1954-1957 yılları arasında para miktarı yılda ortalama oranında artmış, ancak üretim kapasitesi bu artışa karşılık önemli bir artış göstermediği için paradaki bir artış esasen fiyatların yükselmesine yani enflasyona neden olmuştur. Bu genel tablo, kamu hizmeti sınıfını ekonomik sıkıntıya sokmuştur. Çünkü enflasyon sabit gelirli olanların reel gelirlerinde istikrarlı bir düşüşe neden olmuştur. Paranın satın alma gücünün zayıflaması, maaşları değişmeyen memur kitlelerini giderek daha zor bir duruma sokmuş ve bu kitlelerin DP'den kopmasına neden olmuştur (Eroğul, 2003: 197-198).

Bu mali durumda DP, muhalefet döneminde demokrasi vaatlerini unuttu ve DP'nin pratiği, CHP'nin tek parti dönemindeki otoriter uygulamasından farklı değil. Seçim sırasında ve sonrasında yaşanan önemli olaylar; Hem hükümet hem de muhalefet, şiddeti bir çözüm aracı olarak kullanmaya başladı. Bu nedenle iktidar ve muhalefet duruşunu sertleştiriyor ve otoriter kurallara göre siyaset yapıyor. İktidarı ve muhalefeti belirleyen seçimler hükümet tarafından meşru kabul edilirken; muhalefet tarafından geçersiz sayılmıştır. Gaziantep'teki seçimi aslında DP kazandı. Ancak CHP seçimde şüpheli olduğunu söyledi. Çürümenin ardından oylar yeniden sayıldı ve ilk önce DP tamamlanmıştır (Demirel, 2016: 283-285).

2.5.1. 1957 Seçimleri ve Hükümetin Kurulması

DP, Mayıs ayında tahıl alım fiyatlarının yükseltildiğini ilân etmesiyle 1957'de bir genel seçimin olacağına sinyallerini vermiştir. Bu ekonomik karar kırsal kesimin alım gücünü artırıp enflasyonu yükseltmesiyle yanlış bir karar verildiğini piyasa kendiliğinden göstermiştir. Fakat yaptığı bu iktisadi karar ile kırsal kesimin oylarını fiilen garanti altına aldığı iyi bir seçim politikasıydı. DP'ye rakip olan CHP, ulusal çapta seçmeni olan tek muhalefet partisiydi. Fakat muhalefette kaldığı yedi yıl boyunca baskıcı imajını silememiş ve halkın güvenini kazanamamıştır. Sadece aydınların desteğini almada başarılı olmuştur. Diğer iki partiden biri olan CMP'nin hitap ettiği seçmen kitlesi çok sınırlıydı; HP ise yeterli bir örgütlenme sağlayamamıştır (Ahmad, 2010: 85-87).

27 Ekim 1957 tarihinde genel seçimin yapılması ile yine DP'nin iktidar olmasıyla sonuçlanmıştır. Fakat diğer seçimlere göre DP'nin oy oranında düşüş yaşanmıştır. CHP'nin ise muhalif olduğu yıllara göre oy oranında artış yaşanmıştır. Yaşanılan bu oy artışları meclisteki milletvekili sayısında değişimi getirmiştir. Bu değişime göre; DP 424, CHP 178, CMP 4, HP ise 4 mecliste yerlerini almışlardır. Bu seçimlerde mecliste muhalefetin etkinliği artmıştır. Fakat diğer seçimlerle seçmenlerin seçime katılma oranı kıyaslandığı zaman 1957 seçimlerinde katılım düşük oranda seyretmiştir. 1950 ve 1954 seçimlerinde %88 katılım oranı sağlanırken bu oran 1957 seçimlerinde %77'ye düşmüştür (Erer, 1964: 325-326).

CHP'nin kazandığı illere bakarsak; Çankırı, Niğde, Adana, Hatay, Maraş, Malatya, Elazığ, Tunceli, Erzincan, Sivas, Tokat, Ordu, Gümüşhane, Urfa, Mardin, Kars ve Van olduğu görülmektedir. CHP, Ankara'nın batısında kazandığı tek il Uşaktır. Burada CHP'nin bu illerde kazanması DP'den bürokrasinin uzaklaştığı görülmektedir. HP ise Burdur'da, CMP Kırşehir'de, geri kalan illerde ise DP kazanmıştır (Ahmad, 2010: 153).

1957 yılı genel seçimlerinde DP, yaklaşık olarak %10 oranında oy kaybına uğramasına rağmen tekrardan iktidara gelmiştir. Seçim sürecinin başlangıcında ve bitiminde iktidar ve muhaliflerin davranış ve tutumları politik bir otoriterleşmeye yol açmıştır. Muhalefet seçimlerde hile olduğunu adaletten uzak olduğunu ileri sürmüş seçime itiraz etmiştir. İtirazın sebebi ise seçim saati sona ermeden bazı illerdeki seçim sonuçlarının açıklanmasıdır. Bu itiraz toplumda ihtilafa yol açmış haliyle bu durum iktidar ve muhalefet arasındaki kutuplaşmanın derinleşmesini belirgin hale getirmiştir. Muhalefet desteğini; ordu, basın, üniversite ve aydın öğrencilerinden alırken DP geniş bir halk kitlesine hitap ederek halkın desteğini arkasına almıştır. Bu süreçte hükümetin ve muhalefetin arasında ihtilaf şiddetlenmesiyle siyasette uzlaşmacı tavır yerini çatışmaya bırakmıştır (Albayrak, 2004: 299-300).

DP, oy çoğunluğunun milli iradeye dayandırılmasını sağlayarak iktidarda kaldığı süre boyunca liberal demokrasi söylemleri ile birçok kesime hitap etmiş ve onların desteğini kazanmıştır. DP'nin plansızca yapılan iktisadi ve finansal yatırımların sonucunda yaşanan krizler ile DP siyasi ve iktisadi güvensizliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. DP siyasi ve iktisadi güvensizliği ortadan kaldırmak amacıyla 4 Ağustos 1958 Kararlarını almıştır. Fakat alınan kararlar, krizin artmasına ve DP'nin çeşitli eleştiriler almasına neden olmuştur (Albayrak, 2009: 220-221).

Alınan bu eleştiriler sonucunda Başbakan Menderes'in DP'de otoritesi sarsılmaya başlamıştır. Nitekim Eskişehir konuşması sırasında hoparlörün tellerinin kesilmesi ile engellenmeye çalışılması en büyük örneklerinden biridir. Hükümetin tutum ve davranışlarına, muhalefetin çağrılarına kayıtsız kalamayan ordu 27 Mayıs 1960 tarihinde

yönetime el koymuştur. Özetle DP hükümeti son dönemde değişime uğramıştır. Aslında hükümet, elinde bulundurduğu iktidarı otoriter eğilimler sergileyerek konumunu korumak istemiştir. Fakat siyaset doğası gereği demokrasi ilkelerini temel alarak iktidarı korumak olduğu bilincinde olmaktır (Eroğul, 2003: 50).

2.5.2. TBMM'nin 11. Çalışma Döneminde İktidarın Demokrasi Politikalarına Yönelik Uygulamaları

DP içindeki asıl ve önemli itiraz, basında ispat hakkı tartışmasından kaynaklanmıştır. Basının bazı hükümet faaliyetlerini eleştirmesi ve bazı yolsuzluk iddialarının ortaya çıkması, basına karşı sert tedbirler alınmasına neden olmuştur. 9 Mart 1954 tarihinde çıkarılan 6334 sayılı kanun, telsiz veya telsizle işlenebilecek bazı suçlara ilişkin olarak çıkarılmıştır. Buna göre; “Onur, namus veya haysiyeti yok eder veya rencide eder, itibarı ve mülkü itibarsızlaştıran veya zedeleyen bir davaya atıfta bulunur, özel veya ailevi koşulları rızaya aykırı olarak ifşa eder ve tecavüz, hakaret, dayatma veya yukarıda belirtilen koşullara maruz kalma tehdidinde bulunur. "Durum" halinde, fail 3 aydan 3 yıla kadar hapis ve 1.000 ile 10.000 lirası arasında para cezasına çarptırılacaktır. Ayrıca bu Kanuna göre, “Devletin siyasi veya mali itibarını zedeleyebilecek veya halkı tahrike teşvik edebilecek asılsız haber veya bilgi veya materyal yayınlayanlar, 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ve adli para cezası ile cezalandırılır.” Hükümet aynı gün 6337 Sayılı Kanun ile Basın Kanunu'nun 36. maddesini değiştirerek ağır cezalar öngören ihlal yapan gazetelerin Asliye Ceza Mahkemesi'nde yargılanmasına karar vermiştir. 6334 sayılı, DP basının ispat hakkını kaldırmıştır (TBMM, 2021f; TBMM, 2021g).

27 Haziran 1956'da 6167 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri hakkındaki yasayı çıkarmıştır. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasasında; siyasi partilerce propaganda yapmak için gerçek şahıslar tarafından düzenlenecek olan gösteri ve toplantı yürüyüşleri, yalnızca seçim zamanlarında yapılabileceği, hükmi şahısların kendi mensupları arasında düzenleyecekleri toplantıların kapalı yerlerde yapılması, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilmek için o yerin en büyük mülki amirinden 48 saat önceden izin alınması; gösteri yürüyüşlerinde konuşma yapılmaması, suça teşvik ve tahrik edecek söz ve hareketlerden

kaçınılması, aksi halde gösteri ve toplantıların dağıtılacağı, güvenlik sağlamak için kolluk kuvvetinin kullanılması, gösteri ve toplantıların açık yerlerde güneşin batışına kadar yapılarak devamının ise kapalı alanlarda, şahısların tüzüklerince en fazla yılda üç kez toplanabilecekleri gibi hükümler bulunmaktadır. Aynı zamanda hükümlere uymayanların toplantı ve gösterilerinin dağıtılmasında kolluk kuvvetinin silah kullanma yetkisiyle ateş açabilmesi ve kanuna karşı suç işleyenlerin 3 ay ile 5 yıl arasında hapis, 200 ile 5.000 TL para cezası da öngörülmüştür (TBMM, 2021h).

CHP, 11 Mayıs 1959'da yurt gezisini meclise taşıdı ve başbakanla içişleri bakanı hakkında bir tahkikat önergesi verdi. Ancak DP tarafından reddedildi. DP, CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğunu ve silahlandığını; halkı hükümete karşı galeyana getirdiğini; orduyu siyasete karıştırdığını; gelecek seçimleri şimdiden hükümsüz gösterdiğini; kanun dışı faaliyetlerde bulunduğunu ileri sürmüştü ve bu hususların soruşturulması için on beş kişilik bir komisyonun kurulmasını istemiştir (Eroğul, 2003: 222-223). 2247 sayılı kanun 19 Nisan 1960 tarih ve 10484 sayılı resmi gazetede yayınlanmasıyla yürürlüğe giren ve Tahkikat komisyonuna geniş yetkiler ile kurulmasını sağlamıştır. Kanun 27 Nisan 1960 tarihinde TBMM'de açık oylama usulü ile kabul edilmiştir (TBMM, 2021i). Eş zamanlı olarak 7468 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun, 27 Nisan 1960 tarihinde kabul edilmiş ve Tahkikat Komisyonu geniş görev ve yetkiler ile donatılmıştır (TBMM,2021i).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın 7 Haziran 1945'te "*Dörtlü Takrir*" olarak adlandırılan önergeyi CHP meclis grubuna vermeleri Türk siyasi hayatı için önem arz eden bir dönüm noktasıdır. Önerge bir anlamda yasalarda ve parti tüzüğünde yer alan anti-demokratik hükümlerin kaldırılması, çok partili hayata geçişe izin verilmesi, düzenlemelerin yapılması gibi parti içi demokrasi talebidir. Kısa bir süre sonra Menderes, Köprülü ve Koraltan'ın partiden ilişkisinin kesilmesinin ardından ve Celal Bayar da meclisten istifa ederek partiden ayrılmasıyla 7 Ocak 1946'da DP, resmen kurularak tek parti sistemine son verilmiştir (Ertunç, 2004: 363).

DP'nin kurulmasıyla, politik açıdan tek partili rejimden çok partili rejime geçiş siyasî alanda tek partili bir rejimden çok partili bir rejime geçiş sağlanmıştır. İkinci dünya savaşı sonrasında devletlerarası dengelerin değişmesi ile 27 yıllık iktidarı boyunca tek başına elinde bulunduran ve muhalefetin oluşmasına izin vermeye CHP, demokratikleşmeyi ilke olarak kabul etmesiyle Türkiye'de çok partili sisteme geçiş başlamıştır. Çeşitli hedef ve gayelerle kurulan DP'nin en önemli hedeflerinden biri demokrasi ideallerini geliştirmektir. DP, siyasi gücü halktan almak ve bireysel hak ve özgürlükleri genişletmek fikriyle yola çıkar ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için özel sektöre önem vermeyi amaçlar (Timur, 1994: 20).

Demokrat Parti döneminde uygulanan politikaların, Türkiye'ye, Türk Demokrasisine ve Türk Siyasetine yansımalarının neler olduğu ve ne gibi değişimlerin yaşanmasına neden olduğu konusuna yoğunlaşmıştır. Türkiye'de demokrat parti döneminde uygulanan demokrasi politikalarının Türkiye'ye yansımalarına dair yapılan çalışma Türkiye'de etkin olarak uygulanan politikaların neler olduğunun anlatılması ve bu politikaların Türkiye'de yarattığı değişim ve etkinin gün yüzüne çıkarılmasına dair yapılan bu çalışmanın araştırmanın modeli nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasıdır. Vaka

çalışmaları, modern olguları inceleyen ve durumu gerçek yaşam çerçevesinde sistematik olarak araştırılan yöntemidir. Durum çalışmaları, durumları sınırlama, çalışma yöntemlerinin belirleme, veri kümelerini keşfetme, sonuç üretme, görüş oluşturma ve sonuç üretme adımlarını içerir. Çalışma, vaka çalışması tasarımlarından biri olan "İç İçe geçmiş tek durum deseni" kullanılmıştır. Bu modelde, tek bir durumda çoklu alt birimlerin oryantasyonu esastır. (Baltacı, 2019: 368-370). Araştırmada literatür taraması yapıldıktan sonra nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Belge inceleme çalışması yapılmış ve sonuca belgeler ayrıntılı olarak incelenmesi ve yorumlanmasıyla bir yargı elde edilmiştir.

3.2. DP'nin Demokrasi Politikaları

Türkiye'de, halkın özgür iradesiyle ve demokratik bir yolla 14 Mayıs 1950 seçimleriyle CHP iktidarı kaybederek 1946'da Celal Bayar'ın kurduğu DP ve partiden ayrılan 4 milletvekili seçimi kazandı. Bu yeni parti ve çok partili parlamenter sisteme geçiş ülkede büyük bir heyecan ve umut yarattı. 15 Mayıs 1950 yılında CHP'den iktidara gelen DP, demokratik düzeni övme programı ve onun inancını tanımlayan açıklamalarla başladı ve ilerledi. DP programı çerçevesinde özerk ve özgür üniversite, özgür basın, tek sendika, serbest toplu sözleşmeden yalıtılmadan grev hakkı, meslek örgütleri, miting ve protesto yürüyüşleri, gösteri özgürlüğü, bağımsız yargı kurulmalıdır. Bu programın ilk maddesi şu şekildedir: (Talas, 1992: 131):

"Siyasi hayatımızın birbirine saygılı bir parti tarafından yönetilmesine inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasiyi geniş ve yüksek bir anlayışla gerçekleştirmek ve genel siyaseti demokrasi perspektifinden yürütmek amacıyla kurulmuştur."

3.2.1. Demokrasiye Geçişte İç Faktörler

Türkiye'de çok partili hayata geçişe giden süreçte demokrasi politikaları üzerinde iç faktörler etkili olmuştur. Bu argüman bu bölüm içerisinde test edilecek ve iç faktörlerin neler olduğu ele alınarak incelenecektir.

3.2.1.1. Milli Korunma Kanunu

Nüfusun üretici gücünü oluşturan kesiminin savaş nedeniyle askere alınması sonucunda, tarımsal üretimin azalmasına, besin eksikliğine, ekmek karinelerine ve açlığa neden olmuştur. Devlet, temel ihtiyaçlar için önemli miktarda rezerv tuttu, bu da iç pazarda keskin bir daralmaya ve ürün fiyatlarında artışa neden oldu. Yine bu dönemde, bu çıkmazdan yararlanmaya çalışan birçok borsa komisyoncusu ve karaborsa ortaya çıktı. Hükümet bu durumlarla mücadele etmeye ve ekonomik politikalar uygulamaya çalıştı. Vatan Koruma Kanunu böyle bir politikadır, çünkü aslında kanun, ülkenin II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu ekonomik sorunlarına bir çözüm bulmak için çıkarılmıştır (Bekcan, 2005: 14). Mayıs 1939'da Savaş başlamadan önce, hükümet tarafından Şevket Süreyya Aydemir'in de aralarında bulunduğu bir grup, "Savunma Ekonomisi" başlıklı bir rapor hazırlamakla görevlendirildi. Bu rapor 1939 yılı sonunda Başbakanlığa sunulmuş ve hükümet parti grubundan bu rapora göre bir kanun tasarısı hazırlamasını istemiştir. (Çavdar, 2008: 424).

Sunulan bu raporda siyasi, iktisadi, teknik, askeri kontrol ile devletleştirme eline alınmıştır. Milli Müdafaa, Seferberlik ve Harp Ekonomisine yer verilmiştir. CHP grubunda hararetli tartışmalara yol açan bu rapor, 26 Ocak 1940 tarihinde TBMM'de "Milli Korunma Kanunu" adı ile yasalaşmıştır (Ersoy; Çaylak ve Avcu, 2018: 330). Milli Korunma Kanunu ile engellenmeye çalışılan iktisadi problemler; üretim ve ithalat koşullarının daralmasını ve tolerans sınırlarını aşan ve büyük şehirlerde beslenme, ısınma ve giyim sağlayan nüfuslar üzerindeki kaçınılmaz enflasyonist baskıları önlenmesi gibi sorunlarda oluşmaktadır. Fakat gerçekte Milli Korunma Kanunu ile engellenmek istenen iktisadi sorunlarda, üretimin artmasında ve enflasyonun önlenmesinde çaresiz kaldığı için bunun sonuçlarını ülke üzerinde hafifletilmeye çalışılmıştır (Boratav, 2015: 85).

Bu Kanun 1939-1941 yıllarında yönetimde bulunan Refik Saydam'ın ve sonrasında iktidara geçip 1942-1945 yıllarında Rüştü Saraçoğlu'nun hükümet döneminde uygulandı ve hatta kanun nedeniyle halkın tepkisi daha da artmasına neden olmuştur (Koçak, 1986: 470).

Milli Korunma Kanunu ile hükümete iktisadi alana çok geniş bir müdahale hakkı tanınmıştır. Bu müdahalelere göre; Hükümet sanayi ve maden kurumlarında üretim hacmini, miktarını, çeşit ve cinslerini belirleyebilir ve üretim hedeflerine ulaşabilmeleri için de işletmelere gerekli üretim programını verebilmektedir. Bir diğer hükümet müdahalesi dış ticaret ve fiyat kontrollerine ilişkin düzenlemeleri içerir. Uygulamada devlet iç ve dış piyasalara alıcı olarak katılabilmekte, ticareti ve karaborsaları önleyici tedbirler alabilmektedir. Devlet müdahalesinin bir başka alanı da işletmelerin hayatıyla ilgilidir. Hükümet, iş kanunu tarafından işçilere tanınan görelî hakları iptal ederek işin yürütülmesini düzenleyebilir; Çalışma saatleri günde üç saat uzatılabilir, küçükler ve kadınlara ilişkin iş kanunu hükümleri uygulanamaz (Timur, 1994: 177).

Milli Korunma Kanunu'nun uygulanması aşamasında Milli Koordinasyon Heyeti tarafından bir İktisadi Büro kurulması hakkında muhtıra verilmiştir. Bu muhtırada birtakım yönergelere bakacak olursak (Ersoy, 2018: 331):

- Ülkenin sahip olduğu tüm maddi ve manevi ekonomik imkânların tamamen ve gereksiz yere milli menfaatlara tahsis edilmesi,
- Kâr zihniyetinin yerini psikolojik bir zihniyete bırakması, hizmet,
- Bedelsiz ikame için devlet fiyatının değiştirilmesi maliyet ve satış fiyatının belirlenmesi,
- Tek merkezde fiyat tespiti ve kontrolü,
- Ekonomik tedbirlerin iyiye gitmesini engelleyen her türlü hareket düşmanın menfaatinidir.

Bu yönergeler doğrultusunda pamuk, çimento, buğday, tıraş bıçağı gibi birçok ürüne devlet tarafından el konulmuş, birçok temel ürünlerin dağıtımı ve tüketimi karneye bağlanmıştır. Temel gıda ve ihtiyaç maddeleri başta olmak üzere halka yapılacak dağıtımların kolay bir şekilde işleyebilmesi için 1942'de Halk Dağıtma Birlikleri kurulmasına karar verilmiştir. Bu birlik aracılığıyla halka karneler dağıtılacak, karneye bağlanmış malların dağıtımı sağlanacak ve bu işleyiş gerekirse denetime tabi tutulacaktır. Aynı şekilde işleyişin sağlanabilmesi için de köylere Köy Dağıtma Birlikleri kurulacak, bu

sayede de Hükümet tarafından el konulan ürünlerin köy içerisinde saklanması sağlayıp, Hükümetin izin vermediği ürünlerin satılmasını durduracak, satıcıyı belirleyecek ve hükümete bildirecek. Ayrıca Dağıtım Birliklerine üye olmayanlar da Devletin dağıttığı ürünlerden yararlanamayacak (Koçak, 1986: 392). Devlet tarafından el konulan ürünlerin fiyatlarının usulsüzce belirlenmesi ve vatandaşa çok sonra taksitle ödeme yapılması, yüksek enflasyon ortamında halkı daha da zor duruma sokmuştur. Yaşam koşulları son derece ağırlaşan halk, karneyle bile günlük ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiştir. Devlet depolar yapmadan tarım ürünlerini stoklamaya kalkmış, halk kıtlık çekerken ürünlerin büyük bir kısmı çürümeye terk edilmiştir. Zaten yavaş çalışan bürokrasi bir de yeni görevler eklenince, ürünlerin zamanında dağıtımında ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Bu durumun da en büyük mağduru Anadolu halkı olmuştur (Ersoy, 2018: 331).

Nitekim işletmelerin işgücü ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik düzenlemeler getiren Kanun, işçilerin belli bir ücret karşılığında Hükümet tarafından belirlenen işlerde çalışmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu uygulama genel olarak maden bölgelerinde uygulanmıştır (Aydın, 2019: 419). Milli Korunma Kanunu ile hükümete ekonomiyi yeniden düzenlemek maksadıyla geniş yetkiler verilmiştir. Devletin ekonomiye müdahale olanaklarının genişletilmesiyle özel şirket devlet kontrolüne tabidir. Vatan Koruma Kanunu görece küçük bir fiyat artışına katkıda bulunsa da, insanların günlük hayatını etkileyen ekonomik sorunlar, mal eksikliği ve karaborsa önlenememiştir (Çavdar, 2008: 426). Savaş sırasında bozulan ekonomik yapıyı düzeltmek için çıkarılan Milli Korunma Kanunu ile birlikte ekonomik yaşamdaki darlık ve verimsizlik, halkın bütün bunların sorumlusu olarak gördüğü CHP ye karşı duyduğu bıkkınlığı daha da artırmıştır (Akkaya, 2011: 50). Sonuç olarak savaş döneminde ekonomik olarak uygulanan sert tedbirlerden biri olan Milli Korunma Kanunu, halk üzerinde büyük bir baskı oluşmasına sebep olmuş ve bu baskı iktidar partiye karşı toplumsal bir tepki olarak geri dönmüştür (Aydın, 2019: 426). Nitekim Milli Korunma Kanunu ile kırsaldaki geniş kitle mağdur edilmiş, zaten tek partili yılların egemenliğinden bunalan halk ve aydınlar, dış koşullarında hükümeti zorladığı bu şartlarda, çok partili siyasal hayata geçme isteklerini belirginleştirmeye başlamışlardır (Kabacalı, 1994: 170-202).

3.2.1.2. Varlık Vergisi Kanunu

Varlık Vergisi savaşın olumsuz koşulları içerisinde ortaya çıkarılmış bir uygulamadır. İkinci Dünya Savaşı'nda tarım ürünlerinin yükselen fiyatlarından büyük kazançlar sağlayan büyük çiftçiler ile hem Türk ihracatının yüksek değerinden hem de ürünlerinin halk tarafından tutulması ile yararlanan İstanbul'daki tüccar ve simsarlar, temel ürünlerin kıtlığı büyük hasat yapmıştır. Bütün büyük iftiler Müslüman Türklerdi, tüccarların ve simsarların çoğunluğu ise Rum, Yahudi ve Ermeni kişilerden oluşmaktadır (Kızılkaya, 2016: 89). Bir taraftan çeşitli vergilendirmeler ve getirilen yükümlülükler ile baskı altında olan halk bir tarafta ise bu savaş koşulları sayesinde özgürlüğü gereğinden fazla yaşamış olan kk bir azınlık grup oluşmuştur. Devlet, retim sürecinde hammaddeleri bitmiş ve yarı mamul haline getirirken, dağıtım sektörü devletin kontrolü dışındaydı. İthalat ve ihracat işlemleri de devlet kontrolünde özel teşebbüslere devredildi. Gelirleri sayesinde zenginleşen kk kapitalistler, kişisel tüketim için daha fazla ürün talep etmeye başladılar. Bu doğrultuda söz konusu kişilerin ihtiyaçlarını karşılayan ürünler üreten işletmeler ortaya çıkmıştır. Devlet tarafından belirlenen yüksek fiyatlara bağlı olarak ürünlerini düşük fiyatlarla satan bu şirketler, bu sayede büyük fayda sağlamıştır. Bu süreç, özel sermaye fonlarının ev, arsa, dkkn ve altın gibi yatırımlar yapmasına olanak sağladı ve vergilendirme yöntemi sektörü kolaylaştırdı. Ücretlerden vergi kesiliyordu ama zenginler çok az demekteydi (Dokuyan, 2014: 30-31).

Refik Saydam'ın 7/8 Temmuz tarihinde aniden vefatı üzerine iktidara şükrü Saraçoğlu hükümeti geçmiş ve bu hükümetin ilk tedbiri denetim altında tutulan birçok malın fiyatını serbest bırakmak olmuş, yani Milli Korunma Kanunu'nda alınan kararlar yumuşatılmıştır. Bu şekilde serbest piyasa gereği oluşacak fiyatların eskilerinden yüksek olacağı, fakat karaborsacılığın engelleneceği hesaplanmaktaydı. Ancak durum böyle olmamıştır; fiyatlar artmış karaborsa daha da hız kazanmış, kıtlıklar çoğalmıştır. Bu durum zaten var olan haksız kazanç sahiplerini, savaş zenginlerini daha da güçlendirmiştir (avdar, 2008: 429) Nitekim bunun sonucunda şükrü Saraçoğlu'na savaş yıllarında yapılmış ve sözde sosyal adaletin sağlanması gibi amaçlardan oluşan bir tasarı

sunulmuştur. Birkaç saatlik görüşmeden sonra tasarı, 11 Kasım 1942 tarihinde kanun olarak kabul edilmiştir (Karpat, 1996: 204).

Nitekim Şükrü Saraçoğlu gazetecilerin başyazarlarını çağırarak bir görüşme yapmış ve bu görüşmede; Ekonomik sıkıntıları anlatıp, askeri masrafların devamlı arttığını, halkın sefalet içerisinde yüzdüğünü fakat yabancı ülkelerle ticaret yapan bazı komisyoncuların, karaborsacıların bundan büyük kazançlar sağladığını belirtmiştir. Devamında Hükümetin ekonomik sıkıntılarını karşılamak ve dar gelirli sınıfın geçim sıkıntısını çözmek için Varlık Vergisi uygulamasını hayata geçireceğini izah etmiş, bu doğrultuda gazetecilerden kanunun niteliğini halka anlatmalarını, bunun memleketin ve halkın yararına olduğunu bildirmelerini istemiştir (Arslan, 2015: 123). Geçirilen servet vergisine ilişkin yasa, esas olarak ticari burjuvaziye ve ikincil köylüleri, zanaatkarları ve çalışanları kapsıyordu; Belirli komisyonlar üzerinden alınan ve itiraz hakkı olmaksızın yalnızca bir kez toplanan düzensiz bir vergi sağlamaktadır (Boratav, 2015: 87).

Varlık Vergisi, o dönemin basın organlarıyla desteklenmesi, kimin ne kadar vergi vereceğini belirleyen komisyonların çalışma biçimleri, vergi mükelleflerinin isimlerinin ve vergi miktarlarının ilan edilmesi, en fazla bir ay süre ile sınırlandırılmış ödeme süresi, verilen süre içerisinde vergi borçlarını ödeyemeyenlerin mallarının haczedilerek satışı ve buna rağmen vergi borcunu ödeyemeyen mükelleflere, bedenen çalışarak borçlarını ödetmek için çalışma kamplarına gönderilmeleri gibi alt süreçleri içermiştir (Sofracı, 2013: 328). Sonuç olarak Varlık Vergisi Kanunu ile hedeflenen amaçlara ulaşamamış, hayat pahalılığı artmaya devam etmiş ve dar gelirli sınıflar daha da sıkıntıya düşmüşlerdir. Hukuki metinde bir ayırım olmamasına rağmen, toplanan toplam verginin yarısından fazlası etnik azınlıklar tarafından ödenmekte ve bunun sonucunda ırk ve din ayrımcılığına dayalı vergilerin uygulanmasında varlık vergisi finans şirketimize nüfuz etmiştir. Vergi kısa ömürlü oldu ve Türklerin ve etnik azınlık işletmelerinin tepkisi ve dış eleştirileri nedeniyle 15 Mart 1944'te tamamen kaldırılmıştır. Ancak Vergi, iktidarın kendine muhalefeti oluşturmasına yetecek tepkiyi hem halktan hem de Türk ve azınlık iş adamlarından toplamıştır (Karpat, 1996: 206-207; Boratav, 2015: 88).

3.2.1.3. Toprak Kanunu

İkinci Dünya Savaşı öncesi görülecekken savaştan dolayı ertelenmiş bir düzenleme olan ve Atatürk döneminden beri uygulamaya konulmak istenen toprak reformu, 17 Ocak 1945'te tekrar gündeme gelmiştir. Bu kanun "Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulmasına Dair Kanun Tasarı" adıyla Tarım Bakanlığı'na hazırlanıp meclise sunulmuştur. Bu tasarı Adalet, bütçe, ekonomi, maliye, tarım, ticaret, anayasa ve içişleri komisyonlarından seçilmiş dörder üyeden oluşan Karma Komisyon'da görüşülmüştür. Bu görüşmeler sonucunda tasarı 14 Mayıs 1945'te TBMM'ye sunulmuştur. 11 Haziran 1945'te de kanunlaşmıştır (Albayrak, 2004: 23-24). Toprak Kanunu ile toplum içerisindeki her kesimden insan ilişkilerini iyileştirmeyi, mülkiyet dağılımını düzeltmeyi, tarımsal üretimi artırarak ekonomik hayata katkı sağlamayı, bu şekilde tarım bölgesinde aktif kitlelerin yurttaşlık ve özgürlüklerini genişletmek için yasal bir çerçeve olan düzenlemedir (Kayıran ve Metintaş, 2018: 648).

Toprak Kanunu aslında toprak reformundan çok toplumsal bir reformdur. Nitekim Yasa'nın amacı, Atatürk'ün defalarca işaret ettiği gibi, köylünün durumunu iyileştirmek ve Türkiye'de sosyal demokrasiyi geliştirmektir. Kanun, topraksız ve toprağı az olan köylüler ile çiftçilik yapmak isteyen kişilere, geçimlerine yetecek kadar toprak dağıtmak ve dağıtılan toprağın sürekli işletilmesi için de gerekli donanımı sağlamak amacını içermektedir (Karpaz, 1996: 207-208). Kanun'a göre devlet kamulaştırdığı arazileri ancak çiftçilerin gelişimini garanti eden kamu hizmetleri için kullanılır. Sonuç olarak dağıtılacak arazi yani kanun hükümlerine göre iskân edilecek arazi aşağıdaki gibidir. Ziraat Bankası'nda, maliki belli olmayan bir veya birden fazla sakinin ortak mülk olarak kullandığı arazinin bir kısmı gereğinden fazla karara bağlanacaktır (İnce, 2006: 65). Bu doğrultuda Çiftçiye Topraklandırma Kanun Tasarısı'na göre 17.maddesinde geniş düzlüklerin yoğun olduğu bölgelerde beş bin dönümden fazla gayrimenkul sahibine ait olan arazi, bir alandan daha az bir alanda 2.000 dönümden fazla arazi kamulaştırılacaktır (İnce, 2006: 65). Yine aynı şekilde Tasarı'nın 21.maddesinde de kamulaştırma gerçek bedelden değil, arazi vergi matrahına göre yapılacak olması yer almıştır. CHP'nin toprak

reformu yasası henüz kanunlaşmadan önce mecliste görüşülürken, CHP'nin içerisinde ayrışmaları da gözle görülür bir biçimde meydana getirmiştir (Akkaya, 2011: 51).

Kanun'u destekleyenler ve desteklemeyenler olarak ikiye ayrılan Meclis üyeleri bilhassa 17.maddede yer verilen aşırı kamulaştırma hükümlerine karşı çıkmışlardır. Kanun'u destekleyenlerin çoğu, Kanun'a sosyal entelektüel bir açıdan bakan aydın ve memurlardan oluşmaktadır. Onlara göre toprak reformu, Anayasa tarafından tanınan popülist ilkelerin doğal bir sonucuydu. Kanun, toprak mülkiyetinin yayılmasına neden olarak toprak sahiplerinin ekonomik ve pratik avantajını azaltarak siyasi gücü belirli bir çoğunluktan azınlığa kaydırmayı başardı. Bu şekilde demokrasi ve ekonomik temeller çerçevesinde hazırlanan kapsamlı toprak reformu siyasi bir sonuç olarak tarım alanlarında çalışanlara özerklik vererek siyasi demokrasiyi de geliştirir. Aslında bu yasa sosyal adaleti masaya yatıracak ve Türk çiftçisinin birileri tarafından köleleştirilme durumundan kurtulmasını sağlayacaktır (Kayıran ve Metintaş, 2018: 648).

Kanun'u desteklemeyen çoğu toprak mülkiyeti ile çıkarları bulunan ikinci grup üyeleri ise sorunu toprağı alt bölümlere ayırmak yerine, mevcut tarım sistemini sürdürmenin ve tarım tekniklerini geliştirmenin ve güçlendirmenin gerekli olduğunu savundular. Hatta bu grubun üyeleri, Anayasa tarafından tanınan mülkiyet haklarına saygı gösterilmesini ve bu hakkın güvence altına alınmasını talep ettiler (Karpat, 1996: 208-209). Nitekim Kanun'un 17. maddesindeki hükümlere yöneltilen eleştirilerin kaynağını, bu maddenin uygulanmasıyla birlikte köy ve kasabalardaki orta büyüklükteki mülkler yani toprak sahibi sınıfı ortadan kalkmasına neden olacaktır (Balcı ve Karadeniz, 2018: 264).

Bu doğrultuda Kanun'a en şiddetli itirazları gerçekleştirenler Adnan Menderes ve Refik Koraltan olmuştur. Koraltan, anayasal ilkelere saygı gösterilmesini istemiş; ona göre, çağdaş toplumun en önemli unsuru, her şeyden önce düşünme, konuşma, yazma, dernekler kurma, görüşlerini ifade etme ve mülkiyeti ve aileyi güvence altına alma gibi haklara sahip olma ve onları güvence altına aldirmek için mücadele etmiştir. Eğer kişi bu hakları özgürce o toplumda gerçekleştiremezse o toplumun uzun süre devam etmesi güçtür. Bu doğrultuda Koraltan bu Kanun'un ruhu Ali'nin malını alıp Veli'ye vermek olarak tanımlamıştır. Nitekim bu kişinin Anayasa, mülkiyet haklarını temel bir ilke olarak kabul etmesine

rağmen, kabul edildi. Tek parti sisteminin devam etmesiyle birlikte anayasaya aykırı durumun çözülmesi giderek zorlaşacaktır (Karpas, 1996: 210).

Menderes, köylünün tarım kredilerine ve ürününü koruyacak tedbirlere muhtaç olduğunu söylemiştir. Ancak Çiftçi Topraklama Yasası, nüfusu toprağa bağlayan ve Nazi Almanyası'nda toplumsal hareketi engelleyen Erhhof Yasasının bir parçasının ve hemen hemen aynı fikir ve hükümlerini kapsamaktaydı, bu doğrultuda köylünün hareketliliğini durdurmakta ki amaç köylünün şehirlere gelmesini, kendini geliştirmesini engellemek ve tarım işçisinin sanayi işçisi olmasının önünü kesmekti. Nitekim bu Kanun'un sosyal sınıf farklılığından başka bir şey olmadığını düşünenler, bu yasayı ve tek parti hükümetinin benzeri uygulamalarını kullanarak ülkeye zarar verdiklerini düşünüyorlar (İnce, 2006: 66-67).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmelerinde, kanuna karşı özellikle 17.maddesine karşı eleştiriler ve kızgınlıklar muhalefet konusu şeklinde yükselmiştir. Fakat çeşitli muhalif seslerden sadece CHP Aydın Milletvekili olan Adnan Menderes'in sesi, Toprak Reformu'na muhalefeti milli egemenlik, Meclis'in üstünlüğü ve demokratik rejim gibi ilkelerle birleştirmek inceliğini göstermiştir (Timur, 2003: 17). Nitekim bu yasanın Türkiye tarihi için önemi tek parti döneminden sonra ilk kez gerçek anlamda muhalif partiyi doğuran nedenlerin başında gelmesidir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sırasında gerçekleştirilen görüşmeler CHP dışında kurulacak ana muhalefet partinin lider kadrosunu da ortaya çıkarmıştır (Çavdar, 2008: 440).

3.2.2. Demokrasiye Geçişteki Dış Faktörler

Türkiye'de çok partili hayata geçişe giden süreçte demokrasi politikaları üzerinde dış faktörler etkili olmuştur. Bu argüman bu bölüm içerisinde test edilecek ve dış faktörlerin neler olduğu ele alınarak incelenecektir.

3.2.2.1. İkinci Dünya Savaşı'nın Meydana Gelmesi

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da mevcut durum ve dengelerde büyük değişiklikler olmuştur. 1920'li yıllarda Almanya'da ortaya çıkan Naziler, 1932'nin sonunda iktidara gelmişlerdir. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi, Adolf Hitler önderliğinde Versay Antlaşması'ndaki kısıtlamaları kaldırmak için somut dış politikalar geliştirmiştir. Bu dış politikalar güvelik endişe nedeniyle güçlü bir ordu arayışı ve kaynak azlığını giderme açısından Alman yayılmacılığına olanak sağlamıştır (Yayla, 2009: 17). 1930'lar birçok ülkede adı ne olursa olsun faşist niteliklere sahip düzenlerin yükselişine tanık olmuştur. Hitler Saar'ı, Avusturya'yı ve Çekoslovakya'yı işgal ettiğinde İngiltere ve Fransa bu işgallere karşı tepkisiz kalmışlardır ta ki 1 Eylül 1939'da Alman orduları Polonya'yı işgal edene kadar. İngiltere ve Fransa, Polonya ile güvenlik anlaşması nedeniyle 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan etmişlerdir (Çavdar, 2008: 401-403).

Bu arada Türkiye'deki siyasal durumda da değişiklikler olmuştur. Ulu Önder Atatürk'ün vefat etmesiyle İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bir "ulusal lider" olarak kaldı ve bu noktada İnönü partinin "Değişmez Başkanı" ilan edildi. Erdoğan'a göre devlet liderliği dönemi, Recep Peker'in Cumhuriyetçi Parti içinde daha fazla nüfuz kazandığı Türk siyasetinde en otoriter yönetim dönemiydi. Türkiye, bu baskıcı siyasi düzenlemeye İkinci Dünya Savaşı'nın zorlu koşullarının da eklendiği zor bir döneme girmiştir (Erdoğan, 2003: 70-71).

Bu dönemde Türkiye ve Avrupa'da yaygın olan otokrasiler gibi, iktidar organları tek bir kişide, hem parti hem de devlet başkanı olan Milli Şef olarak ilan edilen İsmet İnönü'de toplanmıştır. Savaş yıllarında Cumhurbaşkanı İnönü, savaş için değil, tek başına bir dış politika yürütmekten uzaklaşarak tüm gücü elinde toplamış, rejimin otoriter ve otoriter yapısı artmıştır (Kara, 2014: 278-279). İkinci Dünya Savaşı içerisinde Türkiye, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumanın tek yolu olarak, savaş dışında kalmayı düşünmüştür. Savaşı denge politikası kurarak sürdürmüştür. Nitekim 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile ittifak kurmasına rağmen savaşa katılmamış, üstelik Batılı devletlerin ve Sovyetlerin hoşnutsuzluğuna sebep olsa da, 18 Haziran 1941'de Türk-Alman

dostluk ve saldırmazlık paktını imzalamıştır. İngiliz ittifakına sadık kalmaya devam edilmiş ve bir yandan Almanya ile ilişkilerini güçlendirmiştir (Ülman, 1968: 245).

Türkiye İkinci Dünya Savaşı içerisinde iç politikasını dış politika gereklerine göre belirlemiştir. Örnek olarak Almanya'nın üstün olduğu 1941-1943 döneminde ülke içinde ırkçı, Turancı bir akımın gelişmesine izin verilirken, 1944 yılında müttefiklere yaklaşma çabası içerisindeyken bu akım bastırılmıştır. Savaş yılları içerisinde de savaşın sona ermesiyle de Türkiye'de dış politikanın iç politikayı etkilemesi devam etmiştir (Kara, 2014: 279). Batılı Devletler savaş sonrası dünya için "Batı demokrasisinin" güçlendiği bir düzen düşünmüşler, bunun için daha savaş sona ermeden 1 Ocak 1942'de Mihver devletlerle (Almanya-İtalya-Japonya) savaş halinde bulunan 26 devlet "Birleşmiş Milletler Beyannamesini" imzalamıştır (Ünal, 1994: 123).

Birleşmiş Milletlerin temelini Churchill ve ABD'de Başkanı Roosevelt'in bir araya gelip yayınladıkları Atlantik Bildirgesi oluşturmuştur. Bu ilkeler kısaca; Savaş bittikten sonra toprağa el konulmayacak, ilgili kişilerin rızası olmadan toprak değiştirilmeyecek, ülke kendi geleceğini belirleyecek, uluslararası işbirliği kurulacak ve geliştirilecek, temel hammaddeler eşit olarak kullanılacaktır. Halk korku ve açlıktan kurtulacak, açık denizlerde ticaret serbestliği sağlanacak ve sonunda Mihver devletleri silahsızlandırılarak genel bir silahsızlanma gerçekleşmiştir (Çavdar, 2008: 412). Demokratik Cephe'nin zaferi ve tek partili totaliter faşist devletin II. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi Türkiye'yi de etkiledi. Batılı ülkelerin yanında yer almayı ve çok partili sisteme geçişi hızlandırmayı umuyordu. Bu süreçte tek parti diktatörlüğüne dayalı siyasi sistem gözden düşmüştür. Serbest seçimlere dayalı demokratik sistem merkezde yer aldı. Bu durum nedeniyle Batılı müttefiklerin yanında yer almak isteyen ülkeler sistemlerini yeniden düşünmek zorunda kaldılar (Akandere, 1998: 266).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar dış etkilerden olabildiğince bağımsız kalmaya çalışmıştır. Savaş yılları boyunca İnönü, geleneksel Osmanlı dış politikası geleneğinin en önemli aracı olan denge siyasetini uygulamış, savaşın gidişatına göre kimi zaman Müttefiklere kimi zaman da Mihver devletlerine yüzünü dönerek, Türkiye'yi savaşın dışında tutmayı başarabilmiştir (Deringil, 1994: 57-58). Ancak hem savaş sonrası oluşan yenedünya düzeninden hem de savaşın etkilerinde uzak kalamamıştır.

Savaş sonrası dünya düzeninde Batılı devletlerin, demokrasi yanlısı rejimlerin hâkim olması, belirmeye başlayan iki blok arasında atom tekeline sahip olan ABD'nin başını çektiği Batının stratejik üstünlüğü ve bu süreçte meydana gelen Sovyet tehlikesi ve uluslararası yapının bloklaşmaya gitmesi yüzünden Sovyet karşıtı blokla ittifak aranması gereksinimi Türkiye'nin Batılı demokrasi biçimini seçmesinde etkili olmuştur (Kürkçüoğlu, 1978: 225). Bütün bunların doğrultusunda, savaş nedeniyle Türkiye yeni kurulan bir dünya düzeni içindedir; Batılı değerlerin ve ulusal sistemlerin bir parçası olmak istemektedir ve Milletler Cemiyeti'nin yerini alan Birleşmiş Milletler' in kurucu üyesi olmak istemektedir. Bu da Türkiye'nin Batı'ya yönelip demokrasiye geçmek istediğini açıkça göstermektedir (Çufalı, 2004: 15-16).

3.2.2.2. San Francisco Konferansı

İkinci Dünya Savaşı sonrası yenedünya düzenini tartışmak için San Francisco Konferansı öncesinde gerçekleşen Yalta Konferansı, 4-11 Şubat 1945'te Ukrayna'nın liman kentinde düzenlenmiştir. Bu konferansa savaşın sonunda güçlerini koruyan hatta artıran, tarihin "Üç Büyük"ü olarak da bilinen, ABD Başkanı Roosevelt, Sovyet lideri Stalin ve İngiltere Başbakanı Churchill'in katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu konferansta genel olarak; Almanya'nın teslim alınarak silahsızlandırılması ve ülkenin dört ülke (ABD, Sovyetler, İngiltere, Fransa) tarafından paylaşılması için bir strateji oluşturmak, Birleşmiş Milletlerin kurulması, savaşta yıpranan Doğu Avrupa ülkelerinde serbest seçimlerle demokratik bir gelecek oluşturulması gibi konular tartışılmıştır (Özdemir, vd, 2017: 69).

Yalta Konferansı'nda yayımlanan faşist totaliter rejimlerin egemenliğinden kurtarılmış olan Avrupa ülkelerinde demokratik rejimlerin kurulacağı açıklayan "Kurtarılmış Avrupa Demeci" Avrupa ülkelerinde kabul edilmiştir (Sander, 1984: 432). Batılı devletlerin yanında yer almak isteyen Türkiye için bu gelişmeler demokrasiye geçişte etkili olmuştur. Nitekim Türkiye Yalta konferansı sonrasında, San Francisco Konferansı'ndan hemen öncesinde bir dizi değişikliklere gitmiştir; 1944 yılında kapatılmış olan Tan, Vatan, Tasviri Efkâr gazetelerine 22 Mart 1945'te yayın izni verilmiş ve asker

siyasi müdahaleden uzak olmasını savunan Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın 1944 yılında emekli olmasıyla hükümet silahlı kuvvetler üzerine sivil denetim yetkisi kurmak istemiştir (Çufalı, 2004: 15-16).

Yalta Konferansı İkinci Dünya Savaşı bitmeye yakın yapılmış ve temel odak noktası savaş sonrası düzenin nasıl olacağı konusudur. Bu bakımdan Yalta Konferansı için savaşın sonu savaş sonrası dönemin başlangıcı denilebilir. Bu Konferans'ta Türkiye'yi gündeme getiren konu Sovyet Rusya'nın Montrö Sözleşmesi'nin günün şartlarına uymadığını ve değiştirilmesini istemesidir. Stalin Sözleşme'nin hazırlanmasında Japonya'nın bile Sovyet Rusya'dan daha önemli bir rol oynadığını ve Türkiye'ye sadece savaş zamanı değil, savaş tehdidi durumunda da Boğazları kapama yetkisi verilmesinden rahatsız olduğunu belirtmiştir. Bu durum karşısında Stalin Boğazlarda serbest geçiş rejimini talep etmiş ve Türkiye'ye "Sovyetlerin Boğazını sıkma hakkı" veren durumu kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Roosevelt konuyla ilişkili olumlu yaklaşmış ve Sovyet Rusya'nın ileri süreceği teklifleri değerlendirip, kendilerine bilgi verileceği kararlaştırılmıştır. Fakat daha sonra ABD, Sovyetlerin politikalarından rahatsız olacak ve bu görüşünü değiştirip Türkiye'yi destekleyecektir (Demirkıran, vd, 2011: 27-28).

San Francisco Konferansına katılan Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın temsil ettiği içlerinde Feridun Cemal Erkin'in de bulunduğu heyet ile katılmıştır. Türk heyeti San Francisco'ya gitmeden evvel İnönü heyette bulunan Feridun Cemal Erkin'e şunları söylemiştir(İnönü'nün söylediklerini Feridun Cemal Erkin, yıllar sonra İnönü'nün ölümü üzerine yayınladığı bir makalede dile getirmiştir; "Amerikalılar çok partili demokrasiyi ne zaman kuracağımızı sorabilirler. Bu soruya şu şekilde cevap verebiliriz; Atatürk Türkiye Cumhuriyeti tarihinde büyük bir reformcudur. İnönü'nün rolü reform yolunu sağlamlaştırmak olacaktır. Doğruyu ve demokrasiyi tesis etmek olacaktır. Atatürk'ün isteği de bu yöndedir. Şimdiye kadar İnönü bu topraklara girmek istemiştir fakat savaşın getirdiği tehlikeler ve sorunlar buna izin vermemiştir. Savaş bittikten sonra bu hedefe ulaşmak başkanın en büyük dileğidir. " (Ünal, 1994: 123-124).

Nitekim Türk Heyeti başkanı Hasan Saka, Reuter Ajansı'na 16 Mayıs'ta verdiği demeçte İnönü'nün düşüncelerini ifade etmiştir; “Anayasamız en ileri demokrat anayasalarla mukayese edilebilir ve başkalarını da çok geride bırakır” demiş ve buna ilave olarak da “her demokrat tezahürün harpten sonra Türkiye’de gelişeceğini” söylemiştir (Çufalı, 2004: 17). San Francisco Konferansı iki ay süren hararetle tartışmalardan sonra 26 Haziran 1945'te “Birleşmiş Milletler Antlaşması”nın imzalanmasıyla özgürlük ve demokrasi konularına vurgu yapılarak konferans sona ermiştir. ABD, Çin, Fransa, İngiltere, Sovyetler Birliği büyük devlet sıfatı kazanmış ve veto hakkı elde etmiştir, bu günümüze kadar devam etmektedir. Konferansa kurucu üye sıfatı ile katılan Türkiye, Sovyet endişesini ikili görüşmelerde dile getirerek kısmi de olsa bir destek kazanmıştır (Şatıroğlu, 2006: 29).

Birleşmiş Milletler iki siyasi ihtiyaç üzerine tasarlanmıştır. Birincisi; Batılı güçlerin kendi aralarında girdiği çatışma ve sonucunda meydana getirdiği askeri, mali ve manevi kayıpların da etkisiyle, mevcut Batı üstünlüğünün yitirilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu doğrultuda, bu anlamdaki iç çekişmesinin giderilmesine odaklanan bir egemenlik örgütlenmesi arayışı söz konusu olmuştur. Bu ortamda tek bir gücün yönetiminden ziyade çekişmeyi önleyecek düzeyde ortak bir yönetim oluşturulmasına karar verilmiştir. Nitekim San Francisco Konferansı'nda kurumsallaşma sürecine girdirilen Birleşmiş Milletler örgütü bu siyasi ihtiyaç doğrultusunda bir ortak yönetim mekanizması olarak tasarlanmıştır. İkinci siyasi ihtiyaç ise; Sömürgelerin bağımsızlaştırılması siyaseti ile sömürgelerde meydana gelen siyasi hareketlerin egemenlik ilişkilerine yönelik bir tehdit oluşturulmaması amaçlanmıştır. Fakat sömürgelerin siyasi bağımsızlık kazanması politikası bu sorunun giderilmesinde yeterli olmamıştır. Bu doğrultuda sömürgeler stratejik bağımsızlığı, sistem içinde kalmaları şartıyla yeni oluşan ulus-devletlerin bu anlamda uluslararası sisteme katılmaları, sistem içinde tutulmalarının stratejik olarak temini egemenlik ilişkileri açısından öncelikli bir sorun olmuştur. Bu bakımdan Birleşmiş Milletler örgütü batılı ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinin düzenlenmesinde ortak yönetim mekanizması olmasıyla birlikte yeni oluşan ulusların sisteme katılmaları ve kendilerini ifade etmek için bir platform rolü de üstlenmiştir (Çoşkun, 2006: 18-19).

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın imzalanmasıyla artık dünyada otoriter rejimlerin sonunun geldiğini anlaşıyordu. Bu bilinçle Anlaşmayı onaylayan Türkiye'de de yeni bir dönem açılmıştır. İnsan haklarının en üst düzeyde korunmasının taahhüt edildiği bu dönemde demokratikleşme yönünden adımlar atılması gerek yurt dışında gerekse ülkede bazı çevrelerce beklenmektedir (Babaoğlu, 2017: 374-375). Dursun (2005: 178-179) göre savaş kaybeden bir kısım ülkeler galip devletler tarafından demokratikleştirilirken, Türkiye gibi bir kısım ülkeler de Demokratik gruplar savaşı kazandı diye demokratikleşme ihtiyacı hissettiler. Türkiye'de diğer devletlerle beraber Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 26 Haziran 1945'te onaylamıştır (Akandere, 1998: 338).

BM'nin Kanunu 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girdi ve Türkiye demokrasi yolunda geri dönüşü olmayan bir adım attı. Birleşmiş Milletler Anayasasını onaylayarak çok partili sistemi kabul etti. Bu doğrultuda, Türkiye'nin çok partili sisteme geçişinin savaş sonrası kurulan yenedünya düzenine katılım için gerekli bir koşul olarak görüldüğü değerlendirilebilir. Nitekim Adnan Menderes konferansta yaptığı konuşmada, demokratik çok partili hayata geçişin gerekli olduğunu vurgulayarak, "BM Sözleşmesi'ni kabul eden ülkeler, vatandaşlarının özgürlüklerini yasalara uygun olarak koruma taahhüdünü demokrasi ve siyasi kriterlere bağlı kalınması şartıyla kabul etmişlerdir. " (Akıncı ve Usta, 2016: 281). İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan yeni düzene sahip dünya, çok partili hayatın doğum sancuları içerisine girmiştir. Nitekim dış etkilerin sonucunda Türkiye'de muhalefet canlanmaya başlamış, şartlar Türkiye'deki tek partili Milli Şef yönetiminin çok partili demokratik rejime dönüşmesini bir mecburiyet haline getirmiş ve Türkiye'nin dış güvenliği açısından Sovyet tehlikesi de bunu daha da pekiştirmiştir (Ünal, 1994: 127).

Nitekim Sovyet tehlikesi daha önce değinildiği üzere Sovyetlerin Yalta Konferansı arkasından 19 Mart 1945'te, 1925 tarihinde imzalanmış olan Saldırmazlık Antlaşması'nın yenilenmeyeceğini, ancak antlaşmada değişiklik olup boğazlarda üs ve doğu sınırında toprak karşılığıyla tekrardan antlaşma sağlanabileceğini Türkiye'ye bildirmesiyle olmuştur. Bu bağlamda ABD hükümeti, Türkiye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü ihlal ettiği gerekçesiyle Sovyetler Birliği'nin talebini reddederek, Türkiye'nin kararlı bir yol izlemesini

ve ondan güç almasını önermiş ve 22 Ağustos ve 18 Ekim’de bir açıklama yapmıştır. Savaşın galip devletlerinden biri olan Sovyetlerin 1945 ve 1946 yıllarında Türkiye’ye iki kez nota göndererek taleplerde bulunması, Türkiye’nin güvenlik kaygısı ile ABD’ye yanaşmasını hızlandırmıştır. Türkiye’de bu durum karşısında demokrasiyle yönetilen Batılı ülkelere yüzünü dönmüştür (Akıncı ve Usta, 2016: 281).

3.2.2.3. Truman Doktrini

İkinci Dünya Savaşı başta Avrupa coğrafyası olmak üzere tüm dünyada büyük tahribatlara yol açmıştır. Bu durumda oluşan hasarın izlerini ortadan kaldırmak için bir geliştirme kampanyası başlatıldı. Bu savaştan çıkan ABD ve Sovyetler Birliği diğer ülkelere göre daha güçlüdür. Etkinliğini daha da artırmak için destekçi bulmaya çalışmışlar hatta siyasi, ekonomik ve askeri olarak kendilerine yakın olan ülkeleri desteklemişlerdir. Bu desteğin temel amacı, yardım ve kalkınma desteği adı altında az gelişmiş ülkeleri kontrol altına almaktır (Akkor, 2017: 1). Savaş sonrası ortamda Almanya ve İtalya’nın yenik düşmesi, İngiltere’nin savaşı kazanan devletlerarasında yer almasına rağmen savaş dönemlerinde çokça yıpranan ve büyük iktisadi sıkıntılar yaşaması, ABD’nin ise savaş yorgunu olması nedeniyle Sovyetler bu siyasi boşluktan yararlanmak istemiştir. Nitekim Sovyet Rusya savaş sonrası kazançlarını arttırmak amacıyla Türkiye üzerinden baskı yapmaya başlamıştır (Kalyon, 2010: 8).

Yalta Konferansı’nda Boğazlar sorunun ortaya çıkışı ABD ve Sovyetlerin iş birliğinin devam ettiği yıllarda olması ABD’nin Sovyetlerin tekliflerini değerlendireceğini söylemesi, Türkiye’yi Sovyetlere karşı tek başına direnmeye mecbur bırakmıştır fakat devamında ABD’nin Sovyetlerin politikasından rahatsız olmaya başlamasıyla yönünü Türkiye’ye çevirmiştir. ABD ile Sovyet Rusya’nın savaş sırasında kurdukları iş birliği ortamı 1947’nin başından itibaren sarsılmaya ve yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Amerikan halkının "kıızıl tehlike" korkusu bu dönemde yayılmaya başlamış, halkın ve idari personelin Sovyetlere bakışında büyük bir değişime neden olmuştur (Malkoç, 2006: 92).

ABD başlarda Türk ve Sovyet arasındaki anlaşmazlığa ilk tavrını iki ülke arasında karışmamak, sorunu iki ülkenin kendi aralarında çözmesi olarak koyarken İngiltere Sovyetlerin boğazlarda üs edinmesine karşı olduğunu belirtmiştir. Bu süreç içerisinde Türkiye 20 Ağustos 1945'te Amerika ve İngiltere'ye birer nota verir. Bu notada Boğazlar bölgesinde barışın korunmasına ve bunu sağlanacak yöntemin, Türkiye'nin egemenliğine ve güvenliğine herhangi bir engel oluşturmaması istenmiştir. Bu notadan sonra Amerika'nın görüşü değişmeye başlar ve 1945 yılı sonlarına doğru, suyunun Türkiye'nin egemenliğine bırakılması anlayışı gündemde gelir. 1946 yılının başlarında artık ABD, Türkiye'nin toprak bütünlüğüyle yakından ilgilenmeye yönelir ve ABD Başkanı Harry S. Truman 15 Ağustos 1946'da yaptığı açıklamada Türkiye'yi desteklediğini dile getirir. Nitekim Truman, Sovyet Rusya'nın Boğazların ortak savunulması bahanesiyle Türkiye'yi kontrol etme amacıyla olduğunu, Türkiye'yi egemenliğine almasıyla hedefinin Akdeniz ve Orta Doğu'da dengeyi bozmak ve bölgenin uluslararası suyunun kontrol altına almak olduğunu bildirmiştir (Şatıroğlu, 2006: 5).

Sovyetlerin savaş sırasında İngiltere ile işgal ettiği İran'dan İngiltere'nin çekilme kararına rağmen çekilmeye yanaşmaması, tam tersine İran'daki askeri varlığını daha da artırması ABD'yi Sovyetler konusunda kaygılandırmaya başlamıştır. Sovyet Rusya'nın İran'daki durumunu değerlendiren ABD'li yetkililer, bu bölgedeki petrol kaynaklarının Sovyetlerin kontrolüne geçmesinden ve buna ek olarak İran'a yerleşen Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye baskısını artırarak genişleme sürecine gireceğinden tedirgin olmuştur. Aynı zamanda Yalta Konferansı'nda alınan kararlarına uymayan Sovyetler Birliği, Polonya ve Sovyet işgalindeki diğer Doğu Avrupa ülkelerinden çekilmemesi de ABD'nin tedirginliğini daha da artırmıştır (Ertem, 2013: 176). Türkiye Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak anlama konusunda artık yalnız değildi. Nitekim ABD Dışişleri Bakanı Mayıs 1946'da Sovyet dış politikasının temelini ne olduğunu sorduğunda Fransız Dışişleri Bakanı "yayılmacılık yoluyla güvenlik" şeklinde cevap vermiştir (Ataç, 2016: 107).

1946'da amacı İran üzerinden Ortadoğu, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'ndan petrol elde etmek olan Sovyetler Birliği, Türkiye üzerinden boğazları, Ege Denizi'ni ve Doğu Akdeniz'i, Yunanistan üzerinden Doğu Akdeniz'i elde etmeyi umuyordu. İkinci Dünya Savaşı hedeflerini artırdılar ve İngiltere'yi yıprattılar. İngiltere'nin Sovyetler

Birliği'ne karşı sürdürülebilir bir güce sahip olmaması ABD, Birleşik Krallık'ın yarattığı boşluğu doldurma yeteneğine sahip ABD'yi ne çıkarmıştır (Akkor, 2017: 4). Bu durum karşısına Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'ne karşı politikası sertleşmiştir. ABD'nin bu politikası 1946'dan sonra artık "evreleme Politikası" ya da "Sınırlandırma Politikası"na dnşmştir. ABD yeni politikası gereği, Sovyetler Birliği'nin genişleme alanında bulunan Türkiye'ye destek vermeye başlamıştır (Ertem, 2013: 176). Nitekim savaştan hem maddi hem askeri anlamda yıpranmış çıkan İngiltere, 21 şubat 1947'de Amerika Birleşik Devletleri'ne içinde bulunduğu zor durumdan dolayı belirli bir süre için Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik ve askeri yardımda bulunmaya devam edemeyeceğini ve Nisan ayından itibaren bu yardımın azaltılacağını bildirmiştir (Kalyon, 2010: 10).

Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri'ne Türkiye'nin askeri ve ekonomik açıdan desteklenmesi gerektiğini söyleyerek, Türkiye'nin Batı'nın savunması için önemini göstermiştir. Ayrıca ABD ve Birleşik Krallık'ın bu süreçteki ortak kaygısı, Yunanistan İç Savaşı'ndan sonra aşırı sol hükümetin iktidara gelmesi, Sovyetler Birliği'nin etki alanının Yunanistan dâhil güneye doğru genişleyebilmesidir (Ertem, 2009: 386). Bu doğrultuda Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'de yaptığı konuşmada, Türkiye ve Yunanistan'ın bağımsızlığının yurtiçinde ve yurtdışında tehdit edildiğini beyan etmiştir. ABD bu iki ülkeye yardım etmezse her iki ülkede de totaliter rejimler oluşacak ve insanlar özgürlüğünü kaybedeceğini ve konuşmasında ABD'nin güvenliğinin uluslararası barışla ilgili olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle, bu ülkelerde yaşayanların özgürce yaşayabilmeleri ve sakinlerini koruyabilmeleri için ABD'nin bu ülkelere mali yardım sağlaması gerekmektedir. lkelere gerekli yardım sağlanmazsa, uluslararası güvenlik ve ulusal refah tehlikede olacaktır. Yani Türkiye ve Yunanistan'ın özgürlüğü sadece onlar için değil, aynı zamanda ABD'nin güvenliği ve barışın devam edebilmesi için korunmalıdır (Kalyon, 2010: 10-11).

Truman'ın konuşması dış politikada özgürlüklerin korunması yönündeki inanca değiniyordu. Nitekim bu inanç, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'nda rol alma sebebini de Amerikan dış politikasında özgürlüklerin korunması ve Amerika'nın buna bağlı güvenliğinin sağlanması amacıyla aynı içeriği taşıymaktaydı, bu bakımdan konuşmasının özü ideolojiktir. Truman eğer acil bir müdahale olmazsa komünizmin demokrasi üzerinde

zafer kazanarak çok sayıda insanın özgürlüklerini kaybedeceğinin üzerinde durmuştur. Amerikan kamuoyunda yükselen anti-komünist duygular içerisinde Truman'ın konuşması büyük ilgi görmüştür. Truman bu çerçevede Yunanistan'a 300, Türkiye'ye 100 milyon dolar yardım teklifinde bulunmuş ve bu yardım içerisinde mahalli personelin eğitimi, altyapı çalışmalarının desteklenmesi, kaynakların kullanımını gözetecek Amerikalı uzmanların bu ülkelere gönderilmesi de yer almıştır. Truman'ın konuşmasında geçen yardım sadece Yunanistan ve Türkiye ile sınırlı kalmamıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkan'ı Truman'ın konuşmasının özünü oluşturan dış politika anlayışı; silahlı azınlıklarla veya dış baskılarla mücadele eden özgür milletlere destek, Truman Doktrini olarak adlandırılmıştır (Ataç, 2016: 126-127).

12 Mart 1947 tarihli ABD Kongresi'nde Türkiye'nin Truman Doktrini uygulayabilmesi için Amerikan kamuoyunu siyasi sisteminin demokratik yönetim doğrultusunda geliştigiğine ikna etmesi gerektiği belirtilmiştir. "Yunanistan ve Türkiye Yardım Yasası" Kongre'den geçerek 22 Mayıs 1947'de yürürlüğe girmiştir. 12 Temmuz 1947'de Türk Yardım Antlaşması imzalanmıştır (Akıncı ve Usta, 2016:282; Ertem, 2009: 389).1947 ve 1949 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Truman Doktrinde askeri malzeme yardımı da dâhil olmak üzere Türkiye'ye sağladığı fonlar toplam 152,5 milyon ABD dolarıydı. Bu miktarın 147,5 milyon ABD doları hava, kara ve deniz kuvvetlerinin modernizasyonuna, yaklaşık 5 milyon ABD doları ise yol yapım projelerine harcanmıştır (Akkor, 2017: 12).

İsmini ABD Başkanı Harry S. Truman'dan alan Truman Doktrini Türk- Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olsa da doktrinin asıl nedeni, Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin savunulmasından çok Batı Avrupa'nın savunulmasıdır, doğusu Sovyetlere kaptırılan Avrupa'nın batısını da Sovyetlere kaptırmamaktır. Nitekim 1947 yılını izleyen dönem, Amerikan politikasında komünizme karşı açılan savaş dönemi olmuş ve bu dönemin temelini de Truman doktrini oluşturmuştur (Akkor, 2017: 6). Truman Doktrini ile Türkiye tarafından kabul edilen anlaşmada yardım hedefi olarak; "Türkiye'nin özgürlüğünü ve bağımsızlığını koruması ve ekonomik istikrarını koruması için gerekli olan güvenlik güçlerinin güçlendirilmesini sağlamak" olarak belirlenmiştir. Türkiye bu amaçla bazı yükümlülükler üstlenmiştir. Aslında Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin bu hedefe

ulaşması için gerekli koşulları yaratmıştır. Bunlar; yardımın Amerika tarafından belirlenen amaca uygun kullanılması, yardımın kullanılırken ABD'ye danışılması bilhassa ABD'nin söylediği şekilde kullanılması ve son olarak da ABD hükümetine ve basınına sürekli bilgi verilmesidir. Bu şartlar Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Bu durumda Türkiye fiilen Batı Bloğunda yerini almış ve Truman Doktrini ile askeri ve ekonomik olarak dışa bağımlılığının temellerini atmıştır (Kalyon, 2010: 17-21).

1946 yılında Türkiye'de durum ise artık tek parti yönetiminin sarsılıp ciddi bir muhalefetin doğduğu siyasi bir ortam oluşmuştur. Türk hükümeti, kamuoyu ve medyanın çoğu, ABD tarafından önerilen gerçekliği memnuniyetle karşıladı. Gerçekten de, böyle bir yardım, devam eden Sovyet tehdidine karşı ABD ile işbirliğinde güven verici bir rol oynayacak ve aynı zamanda ekonomik kalkınmaya ve askeri modernizasyona da katkıda bulunacaktır. Aynı zamanda Türkiye bu doktrinde de gösterdiği gibi uluslararası siyasi ortamdaki izolasyonuna son vermiştir. Türkiye'deki duruma gelince, ilk genel seçimlerde ciddi bir muhalefetle karşılaşan CHP hükümeti, savaş yıllarında itibarını artırma ve eleştirileri "doktrinler" yardımıyla ortadan kaldırma olanağına sahiptir. Ve artan muhalefet karşısında gücünü yeniden kazanmıştır. Savaş yıllarında kredi yoluyla satın alınan savaş malzemelerinin çoğu aşamalı olarak kaldırıldı ve kısa vadede CHP hükümetinin itibarını artırmak için ekonomik iyileştirmelere ihtiyaç vardı, bu da hükümet için benden daha çekici hale gelmiştir (Kalyon, 2010: 13). Türkiye'nin Amerika ile ilişkisinin boyutunu gösteren Truman Doktrininin Türkiye üzerinde temelde iki gayesi bulunmaktadır; Bu mücadelede Türkiye'nin Sovyet saldırganlığına karşı verdiği mücadele, savunma bütçesinin Türkiye ekonomisindeki ağırlığını azaltmaktır. Bu doktrinin Türkiye'ye sağladığı askeri ve ekonomik destekten daha fazla siyasi anlamı olduğu söylenebilir. Aslında, Truman Doktrini Bildirgesi'nden sonra savaş sonrası iki kutuplu bir dünyada Türkiye'nin Batı bloğu ile ilişkisi ve bu bloğun görüşlerinin sadık bölgesel savunucuları, 1947'den bu yana Türkiye'nin dış politika çizgisini şekillendirdi (Ataç, 2016: 129-130).

3.2.2.4. Marshall Planı

Truman Doktrini ile temel anlamda Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardım öngörülmüştür. Yardımdan yararlanan bu iki ülke Sovyetlerin doğrudan doğruya baskısı ve tehlikesi altında olduğu için Sovyetlere karşı mücadele etmeleri desteklenmiştir. Fakat bu sırada Avrupa ülkelerinin ekonomik durumu da savaşın etkisinden dolayı çökmüştü, savaşın uzun süreci bütün ülkelerin ekonomik kaynaklarını tüketmiştir. Bütün ülkelerde durum kötüydü ve ekonomileri canlandırarak kaynak yoktu. Sovyetler, Avrupa ülkelerindeki ekonomik sıkıntıların farkındaydı ve bunu fırsat bilerek komünist propagandayı güçlendirmişlerdir. Bu tür propaganda, savaştan sonra büyük ekonomik sıkıntılar yaşayan Avrupa ülkelerinde temel bularak Komünist Parti'nin güçlü olduğu Fransa ve İtalya, Sovyetlerin propagandasıyla komünist partilerin kışkırtmaları sonucu, ülkelerinde grevlere yol açıp ekonomiyi felce uğratmışlardır. Grevler sayesinde komünist partilerin iktidara gelmeleri amaçlanmıştır (Ertem, 2009: 390).

İkinci Dünya Savaşı'ndan hasar görmeden çıkan ABD, savaş bitiminde altın rezervlerine sahip olmak ve küresel endüstriyel üretimi karşılamak amacıyla pazar arayışına itmiştir. Buna bağlı olarak da kendisine pazar olanağı sunacak olan Avrupa'nın sorunlarıyla yakından ilgilenmeye başlamıştır (Çınar, 2018: 331). Savaş sonrası ortamda ekonomisi çöken Avrupa'nın alım gücü sıfırlanmıştır. Bu durum aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin üretimini ve ekonomisini ciddi şekilde etkilemiştir. Amerikan ürünlerinin alıcı bulması için Avrupa ekonomisinin düzelmesi ve gelişmesi gerekmektedir. Aslında, savaştan sonra Amerikalı politikacılar, Avrupa'nın ilerlemesinin sınırlı ikili kredi yoluyla elde edildiğine inanıyorlardı; Bunun Uluslararası Para Fonu tarafından uygulanan istikrar planı ve Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası tarafından finanse edilen yeniden yapılanma planı ile sağlanabileceğine inanıyorlardı. Ama durum daha da kötüleştiğinden ülkenin ekonomik sorunları bu iki plandan daha kapsamlı bir planı gerektirmekteydi. Bu sorunlara bir de dış tehdit olan Sovyet yayılmacılığı eklenince, Sovyetlerin karşısında Avrupa'nın maddi ve manevi olarak güçlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim Avrupa ekonomik anlamda kendi ayaklarının üzerinde durabilirse, siyasal anlamda da bağımsızlığını koruyabilirdi. Bu sebeple ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya'yı sonrasında

tüm Avrupa ülkelerini siyasal ve ekonomik iş birliği içine sokup, bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyetler Birliği'nin ilerlemesini durdurmak istemiştir (Erhan, 2002: 538-539).

Amerika, Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'a verdiği yardımı tüm Avrupa ülkelerine vermek istemesi yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Dışişleri Bakanı olan George Marshall, 5 Haziran 1947'de sonrasında kendi adıyla anılacak olan, Avrupa ülkelerine ekonomilerini iyileştirmelerine yardım için dev ölçekte mali destek öngören bir konuşma yapmıştır. Sovyetler bu ortaya çıkan Marshall yardımı projesini eleştirmiş ve Avrupa'nın ABD'de hammadde ve tarım malzemeleri deposu olacağına dair görüşlerini ileri sürmüştür. Amerika Birleşik Devletleri tarafından önerilen Marshall Planı bir altyapı projesidir. Aslında 1944 yılında Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın (IBDR) kurulmasıyla amacı, kapitalist sistemin altyapı gereksinimlerini gidermek ve 1947 yılında kabul edilen Tarifeler ve Ticaret Anlaşmaları (GATT) yoluyla ticaretin serbestleştirilmesini amaçlanmıştır (Çınar, 2018: 331).

Marshall Planı, ödünç verme kiralama kanunu ile başlayan yardımlaşma zincirinin devam etmesinden ibarettir (Suvla, 1949: 146). George Marshall'ın önerisinden daha sonra Marshall Planı haline gelen bu öneriyi görüşmek üzere 27 Haziran 1947'de Paris'te bir içtima yapılmış ve Plan'ın uygulanabilirliği konusunda görüşülmüştür. Bu görüşme sırasında Sovyetler Planı eleştirmiş ve bu Plan sayesinde bütün Avrupa'nın ABD'nin denetimi altına gireceğini savunmuştur. Avusturya, Danimarka, Yunanistan, İzlanda, İtalya, İrlanda, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye ve Fransa, Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın Paris'teki "Quaidd Orsay" binasında bir araya geldi. 12 Temmuz 1947. İngiliz temsilciler, Avrupa'nın acil ihtiyaçlarını tespit etmek ve karşılamak için Amerika Birleşik Devletleri'nin talebi üzerine Avrupa Ekonomik İşbirliği adlı bir örgüt kurmuşlardır (Erhan, 2002: 539).

Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı'nda Marshall Planı'na dâhil edilen Batı Avrupa'nın çelik üretimini artırmaya yönelik adımı, Avrupa'nın sanayileşmesine dair ilk belirtilerini oluşturmuştur. Avrupa İmar ve Kalkınma Planı çerçevesinde sağlanan destekten yararlanmak için Avrupa Ekonomik İşbirliği Anlaşması ve Amerika ile Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın imzalanması şartı getirilmiştir. Marshall çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler çerçevesinde

işbirliği yapması sonucunda iktisadi anlamda toparlanana dek, ABD'ye iktisadi anlamda bir bağıllık dönemleri oluşmuştur (Çınar, 2018: 331-332). Türkiye yardımı ortak bir Avrupa kalkınması için değil, kendi kalkınma finansmanı için kullanacağını bildirmişti ki Marshall Planı'nın amacı Avrupa ülkelerinin kalkınmasıydı. Bu doğrultuda Ülkemize, Marshall Planı kapsamında Avrupa ülkelerine hammadde ihraç etmekle görevlendirildi. Bu doğrultuda Türkiye'ye sadece mamul mal gönderilebilir, bu da Türk ekonomisinin kısa vadede mevcut seviyelerini korumasına yardımcı olacaktır. Aslında, programın ilk 15 ayında, tarım ve madencilik sektörleri, petrol ürünleri dâhil olmak üzere yaklaşık 59 milyon dolarlık yardım sağlaması beklenmiştir (Ertem, 2009: 391).

Türkiye'yi ekonomik olarak yalnız bırakan ABD'nin gelecekte siyasi olarak da Türkiye'yi yalnız bırakabileceği ifade edilmeye başlandı. Bundan sonra Türk hükümeti doğrudan ABD hükümetiyle görüşerek ekonomik durum ile askeri ve siyasi istikrar arasındaki ilişkiyi vurgulayarak Türkiye'nin ABD'ye Marshall Planı'na dâhil edilmesini umdu. Bu anlamda ABD, Türkiye'nin Marshall Planı'na dâhil olabilmesi için kalkınma planını revize etmesini istiyor. Marshall Planı kapsamında verilen yardımlar, tarımsal üretimi artırmak, tarım aletlerini modernize etmek ve ulusal ulaşım sistemini yenilemek için kullanılacak. Dolayısıyla, bu kalkınma planının yenilenmesiyle Türkiye, Avrupa'nın yeniden yapılanma programına katılan diğer ülkeler için bir gıda ve hammadde deposu haline gelecektir. Sanayi sektöründe, ABD'nin savunması için büyük önem taşıyan krom başta olmak üzere değerli metallerin çıkarılması üzerinde durulacak. Türkiye'nin ABD'nin bu talepleri yerine getireceğini açıklamasının ardından ABD, Marshall Planı'ndan Türkiye'nin yararlanabileceği konusunda mutabık kalmıştır (Erhan, 2002: 540).

Türk liderler, Amerikan siyasi ve askeri desteğinden ve Marshall Planı'ndan tam olarak yararlanmak için siyasi ideallere ve Amerikalıların çok ciddiye aldığı ekonomiye, yani demokrasiye ve serbest girişime daha dikkatli bir şekilde bağlı kalmanın Türkiye'nin çıkarına olacağını anlamışlardır. Bu nedenle 1945 sonrası Türkiye'de yaşanan siyasi ve ekonomik değişimin ulusal ve uluslararası kökenleri olduğunu söyleyebiliriz (Zürcher, 2000: 304). Marshall Planı kapsamında Avrupa ülkelerine yapılacak yardımlar Kongre'de tartışılmış ve bu yardımı finanse etmek için 3 Nisan 1948'de Ekonomik İşbirliği Yasası kabul edilmiş ve ABD'nin Türkiye'nin Marshall Planı'na bu yardımdan faydalanması

yönündeki kararının kabul edilmesinin ardından ABD ile Ekonomik İşbirliği Antlaşması 4 Temmuz 1948'de imzalandı (Ertem, 2009: 392).

Merkez ülke konumundaki ABD, Marshall yardımını Avrupa ülkelerine sunmuş ve bu yardım, 1947'den 1949'a kadar çevre ülkeler olan Batı Avrupa ülkeleri, emek yoğun ürünlerden ziyade teknoloji yoğun ürünlerde uzmanlaşma anlamında ekonomilerini geliştirdiler. Batı Avrupa ülkelerinin artık çevre ülke olmamaları için en önemli faktör, geçmişte sanayileşmiş ülkelerin bir parçası olmalarıdır. Türkiye gibi II. Dünya Savaşı'ndan önce sanayileşemeyen ülkeler Marshall Planı'ndan sonra tarım ülkesi olarak yaşamaya devam ettiler (Çınar, 2018: 335). Marshall Planı çerçevesinde baştan itibaren ABD'ye bağımlı olan Batı Avrupa ülkeleri 1949'dan sonra tek taraflı bağımlılığı geliştirip karşılıklı bağımlılığa dönüştürürken, Türkiye Marshall Planı çerçevesinde ekonomik olarak gelişmiştir. Marshall yardımı Türkiye'de bazıları tarafından özel sektörü ve yabancı sermayeyi teşvik etmiştir (Türkmen, 2012: 68). Marshall Planı birbirini tamamlayan üç amaç doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bunlar; Avrupalıları dünya ticaretine kazandırmak, Amerikan sanayi için ekonomisini canlandırmak, karlı ihracat pazarlarını korumak, üçüncü olarak da yoksulluğu ortadan kaldırırken yardım alan ülkelerin ekonomilerini denetlemektir (Zürcher, 2000: 304; Erhan, 2002: 486).

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren başlayan Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu bu süreç gerek savaş sonrası yeni kurulan düzen gerekse dışarıdaki Sovyet tehdidi neticesinde Truman Doktrini ile başlayıp Marshall Planı ile devam eden bir Türkiye- ABD ilişkisi ortaya çıkarmıştır. Türkiye bu yeni kurulan dünya düzeninde ABD'ye yakınlaşmış ve bu doğrultuda kendi siyasi ve ekonomisinde düzenlemelere gitmiş ve demokratikleşme süreci içerisine girmiştir. Ünal'a göre Milli Şef İnönü'nün başında bulunduğu Tek parti yönetimi, çok partili demokratik hayata, iç etkenlerin yanı sıra, yeni oluşan dünya düzeninin de getirdiği şartların etki ve baskısıyla kendini katılmaya mecbur hissetti ve otoriter tek parti yönetimine son verirken, Türkiye'nin güvenliğinin ancak demokratik devletler topluluğu içinde garanti edilebileceğini hissetmiştir (1994: 122). Nitekim 1946 yılında iktidara geçecek olan muhalefet de Türkiye'de demokrasiye geçişin dünyadaki genel eğilimin bir sonucu olduğuna inanmıştır. Menderes Aydın'da Temmuz 1946'da yapmış olduğu konuşmasında şunları dile getirmiştir; "Hiçbir memleket dünyada cereyan

eden büyük hadiselere hâkim olan fikir cereyanlarının tesirlerinden uzak kalmaz. Memleketimizde de bu tesir kendisini göstermeye başladı” şeklindeki konuşması Türkiye’nin dünyadaki hareketlenmelerden etkilendiğini göstermiştir (Çufalı, 2004: 23).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1.DP'nin Ekonomi Politikaları ve Politikalar Açısından Analizi

DP'nin parti programında, CHP ile arasındaki temel fark, ekonomiye yaklaşımdır. DP, özel teşebbüse CHP'den daha çok değer veriyor ve bu durum parti yetkililerinin ve milletvekillerinin meslek hayatlarına da yansımıştır. Liberalizm ve demokrasi, hem özgürlük hem de ekonomik sistem açısından DP programının ortak ilkeleri olarak görülmektedir. DP programında, özel teşebbüsü destekleyen istatistiklerin görevleri ekonomik görüşler esas alınarak sayılmakta, gerekli olmadıkça piyasaların engellenmemesi, kalkınmanın sağlanması ilkesi, ekonomi tarım sektörüne dayalı olacak ve kurumlara yönlendirilmesi verimsizlik nedeniyle özel teşebbüs benimsenmiştir (Çufalı, 2004: 67).

DP programı, birinci maddesinde partinin kuruluş amacı şu şekilde ifade edilmektedir (TBMM, 2021a):

“Siyasi hayatımızın karşılıklı saygı çerçevesinde yürütülmesi gerektiğine inanan DP, demokratik bir vizyon ve zihniyetle kamu politikasının uygulanmasının yanı sıra, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin derin bir anlayış ve geliştirme ile uygulanmasına hizmet etmek amacıyla kurulmuştur.”

DP programında yer alan ekonomi ile ilgili görüşler şu şekildedir (Takım ve Esen, 2011: 11-15):

- Sermayenin ekonomik sistemde güvenli bir şekilde işleyebilmesi için özel ve kamu işletmelerinin uyum içinde çalışması ve birbirini tamamlaması gerekir. Piyasalara müdahale kesinlikle yasaklanmıştır. Bu bağlamda Devletin temel görevi, rekabeti ortadan kaldıran veya kısıtlayan unsurları önlemeye çalışmak olmalıdır.
- Devletin kısıtlı kaynaklarını tarım sektörüne harcamak yerine, kredi koşullarının iyileştirilmesi, kooperatiflerin kurulması, deneme çiftlikleri kurulması, damızlık

bitkiler ve hayvan ırkları başta olmak üzere makineleşmenin teşvik edilmesi için gereken araçlar sübvansede edilmelidir.

- Nüfusun büyük bir bölümü tarımla geçindiği için ekonomik kalkınmanın temeli tarımdır, bu nedenle tarımsal ürünlerin maliyetlerinin düşürülmesi ve yurtiçinde ve yurtdışında piyasa koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir.
- Maliye politikasının esas hedefi bir bütçeyi dengelemek olmalıdır; cari giderler herhangi bir kaynaktan borçlanarak finansal kaynak sağlanmamalı; Üretimin artırılması için uzun vadeli krediler mümkün olmalıdır.
- Yeni vergi getirilmeden devlet gelirinde artış sağlanabileceği iddia edilirken, vergi adaletinin sağlanabilmesi için sosyal adaleti tesis eden bir vergi sisteminin kurulması ve bireylerin mali gücüyle orantılı doğrudan vergilerin tercih edilmesi gerekmektedir.

DP, dönemi bir bütün olarak ele alındığında, özel teşebbüsü ön planda tutan politikaların, Parti programında da gösterildiği gibi, devlet müdahalesi kavramından piyasa ekonomisine geçiş yönünde uygulandığı söylenebilir. (Oktar ve Varlı, 2010: 5-7). Böyle olmasına rağmen bu dönemde devletin ekonomi içerisindeki payı azaltılamamış, kamu müdahalesinde bir azalma olmamış mevcut KİT'lere yenisi eklenmiştir. Örneğin bu zamanda TCDDY (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları), Posta Telefon ve Telgraf Genel Müdürlüğü (PTT), Denizcilik Bankası (DB) ve Devlet Malzeme Ofisi (DMO), İktisadi Devlet Teşekkülüne dönüşmüştür. Yine bu zamanda, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Et Balık Kurumu (EBK) ve Türkiye Demir Çelik İşletmeleri (TDÇİ) Genel Müdürlüğü şeklinde amme işletmeleri kurularak amme girişimciliği daha da yaygınlaştırılmıştır. Sonuç olarak, DP'nin liberalizmi ekonomiye hâkim kılma çabalarına rağmen, çevresel koşullar ve davranışlar piyasa ekonomisine uygun olmadığı için işlevsel olarak böyle bir ekonomik sistemin oluşturulması mümkün değildir. Ancak şu sıralar altyapı yatırımlarındaki artış, ilerleyen aşamalarda ekonominin ve piyasanın daha da güçlenmesine ve bütünleşmesine iyi bir altyapı oluşturduğu söylenebilir (Akdemir, 2008: 328-330).

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım alanında yapılan düzenlemeler ile tarımın gelişmesi ve ekonomiye katkı sağlaması için çaba sarf edilmiştir. Bu kapsamda toprak mülkiyeti ve kredi konularında ve tarımın gelişmesine yönelik vergilerde önemli düzenlemeler yapılmıştır. Tarımda özel mülkiyet hakkı tanınmış, topraksız köylüye toprak dağıtılmış, Aşar vergisi kaldırılmış, Tarım Satış Kooperatifleri kurulmuştur. 1945 yılından sonra ekonomik kalkınma için yeterli sermaye birikimine sahip olmayan Türkiye, bütün umutlarını dış yardımlara bağlamıştı. Fakat dış yardım sağlayan ülke ve kurumların temel politika önermesi ise ‘sanayileşmekten vazgeçmek ve tarım sektörü öncülüğünde bir kalkınma modeli’ benimsemektir. Türkiye’ye yapılacak yardımları değerlendirmek amacıyla gelen uzmanlarca ülkede tarımsal üretimde artışın olmamasının esas sebebi teknolojiden geri kalınmış ve altyapı yetersizliğidir (Kepenek ve Yentürk, 2005: 108-109).

Demokrat Parti’nin iktidar olduğu dönemde tarımda sağladığı başarının nedenleri şu şekilde ele almak mümkündür (Eroğul, 2003:145):

- Devlet arazisinin bir kısmı çiftçiler arasında bölüştürülmüş, nadas arazisi işletmeye alınmış, kullanılmayan alanların tarlaya dönüştürülmüş ve tarım alanı artırılmıştır.
- DP rejiminin ilk yıllarında nüfusun işsiz kalan bir kısmı yeni açılan tarım alanlarında çalışmış ve işsizliği azaltıcı etki yapmıştır.
- Tarım sektöründe işgücü verimliliğinin artırılması amacıyla yaygın mekanizasyona gidilmiş ve traktör sayısı kısa sürede on kata çıkarılmıştır. Ayrıca tarım alet ve makineleri ithal edilerek kullanıcı dostu bir kredi mekanizması ile köylülerin kullanımına sunulmuştur.
- Tarımsal ürünlerin nakliyesi ve depolanmasına yönelik yeni tedbirler alınarak, ürünlerin düşük fiyattan doğrudan çıkışını ve gerçek fiyatlarla satışının önüne geçilmiştir. Tarım sektöründe kredi gereksinimi Ziraat bankası tarafından sağlanmış ve üreticilere kaynak aktarımı ile nakit verilmiştir.

Özetle ülkenin ekonomik kalkınmasının kaynağı olarak DP’nin modern kaynakların artan kullanımı, verimliliğin artmasına, tarım alanlarının genişlemesine ve iklim koşullarına büyük ölçüde bağımlı olan tarımsal üretimin artmasına neden olmuştur. Tarım

piyasası açıldığında köylülerin refah seviyesi yükselmiş ve köylerden şehirlere göç artmıştır. Ancak kent nüfusundaki artış başta bariz işsizlik olmak üzere birçok sosyal sorunu da beraberinde getirmiştir (Şahin, 2007: 121).

1950'den sonra ekonomik alanda yapılan uygulamaların amacı ekonomik kalkınma ve büyümeyi ve bütçe yatırımlarını hızlandırılması, özel sektörü yasal olarak güvence altına alacak tüm önlemleri alarak geliştirin, yabancı sermayeden yararlanın, ulusal ve bürokratik engellerin zararlı müdahalesi, mevcut sermayenin üretimine üretici akınından kurtarılması öngörülmektedir. Ancak 1950'den bu yana, 1930'dan 1946'ya kadar "milliyetçilik" pratiğine tekabül eden bir durumda "liberal" olarak adlandırılan politikaya meydan okundu. 1930'dan sonra uygulamaya konulan politikalar, kapsamlı bir "milliyetçi" planla yönetilen "kolektivist" bir ekonomiyi tasavvur ediyordu. Devletçiliğin ardında yatan asıl düşünce, özel sektör girişimcilerinin yatırım alanlarını genişleterek sektörel eksikleri tamamlamaktır (Eroğul, 2003: 18).

Celal Bayar'ın 1950'den 1960'a kadar Türkiye'nin üçüncü cumhurbaşkanı olduğu bu dönemde, 1955 yılı sonunda kamunun imalat sanayindeki payı %50 'yi aşmış ve 1951'den itibaren kamunun sabit yatırım payı küçüktü. 1954'e ve 1954'e kadar düşmüştür. 1958'de yeni bir ekonomik karar alınana ve Türk parasının değeri düşene kadar %50'nin üzerindeydi (Albayrak, 2007: 5). Yeni hükümet döneminde, devletin ekonomik faaliyetteki rolünün çok fazla değişmediği açıktır. DP, parti ve hükümet programlarında başka bir şey söyledi, ancak kamu sektörü üzerinde lider ve hâkim konumunu koruyor. Kuşkusuz DP yönetimi altında yeni gelişmeler olmuş, ekonomik anlayış ve uygulamalar değişmemiştir. DP ilk günlerinde, 1947 Planı'nın genel ilkelerinin uygulanması "plansız" bir dönem başlamış oldu (Boratav, 2015: 89).

DP, 1950'den 1954'e kadarki faaliyetleriyle ulusal unsuru siyaset sahnesine taşıyarak köylülüğün büyük desteğini aldı. Bu yıllarda köyün kalabalık olması nedeniyle köyün oyunu alan parti seçimi kazanmıştır. Traktör sayısının artırılması, tarımsal kredilerin verilmesi ve özellikle çiftçilerin pazarlara erişimi gibi tarım politikaları, çiftçileri çiftçiye dönüştürmüştür. Öte yandan liman, baraj, köprü, köylere içme suyu gibi hizmetler sayesinde Türkiye adeta bir şantiye haline gelmiştir (Yücel, 2001: 102). DP, tüm baskılar altında uluslararası ekonomik sisteme entegre olmaya çalışırken, bazı geçici olumlu

göstergelerin iyimserliğine güvenmişlerdir. Marshall'ın yardımıyla gelen traktörlerle hazine arazileri ve otlaklar ekmeği başarılıdır. Genç erkeklerin gücüne, tarıma elverişli iklim koşulları ve seferberliğin sona ermesi ile tarıma işgücü kaynaklarının geri dönüşü eklenince, 1947'den 1953'e kadar tarımsal üretimde artış yaşanmıştır. Kore Savaşı nedeniyle 1951'den 1953'e kadar dünya pazarında hammadde fiyatlarını yükseltti ve pazarı genişletmiştir (Şahin, 1995: 99-100).

1953 yılı sonunda tüm sermaye kazançları tükenmiş ve iklim koşulları alt üst olmuştur. Sonuç olarak dış ticaret açığı, serbestleşmenin de etkisiyle daha da yükselmiştir. Bu nedenle Merkez Bankası tarafından açıklanan altının satışı durdurulmuştur. Çünkü rezervlerin üçte biri bir veya iki yıl içinde tükeniyor. 1953 yılında ihracatın artmasıyla ithalatın serbestleştirilmesi sona ermiştir (Altan, 2006: 62-63). Bu eğilime yanıt olarak, ticari kredi ithalatı ve dış yardım, ithalatı 1955'in sonlarına kadar canlı tutmuştur. Bazı ihraç ürünlerine (tütün, pamuk, fındık, kuru üzüm, incir) 1920'den beri değişmeden serbestleştirme yasağı getirilmesi, uygulanan politikanın sonucudur. Nitekim 1955 yılının ortalarında, mal kıtlığı nedeniyle fiyatlardaki artışa neden olmuştur (Kazgan, 1999: 93).

1954 yılından itibaren krediler kesildiği için ithalat azalmış iç ticaret şartları hızlıca sanayi tarafında ilerlemiştir. Nüfus arttıkça, şehirleşme ilerledikçe ve tarım piyasası açıldıkça iç pazar genişlemeye başlamıştır. Ayrıca düşük ücretli işçi kullanımı ve kırsal alanlardan şehirlere göç yaşandı. Ayrıca artan yurt içi krediler, dış kredi seçenekleriyle artan özel sektör sermaye oluşumu, yabancı şirketlerle ortaklıklar, lisans ve know-how sözleşmeleri yoluyla teknik sorunların çözümü etkili olmuştur (Mert,2007:28).

Dönemin iktisadi politika savunucularının uyguladığı politikalar şu şekildedir (Bulut, 2009: 77-80):

- Bu dönemde devlet deniz yolları ve devlet havayolları kamu şirketlerine dönüştürülerek, devlet fabrikaları satışa çıkarken yabancı ortaklıklara açıldı. Sermaye piyasalarının olgunlaşmamış olması, kamu kurumlarının anonim şirket statüsünde olmayıp satışının önünü açması zaman açısından yanlış kabul edilebilir. 1950 ile 1960 yılları arasında KİT'in özel sektöre devredilmesi konusunda somut bir başarı elde edilememiştir. Aksine KİT, değişen ekonomik gelişmeler karşısında

devlet tarafından koruma altına alınmış ve desteklenmiştir. Aynı zamanda bu örgütler gereksiz siyasi malzeme olarak görülmüş ve siyasi iktidarın destekçileri için istihdam alanları olarak kullanılmıştır.

- 1950`de serbest bırakılan ithalat, kısa sürede e-kotaya yükseldi. 1953 yılında meydana gelen döviz darboğazı sonucunda sınır, ithalat yasakları ve yüksek tarife engelleri gibi ithal ikamelerini getirmek zorunda kalmıştır 1950 ile 1952 yılları arasında ihracat geliri dış ticaret açığını aşmış ve ödemeler dengesi sorunu daha ciddi hale gelmiştir. Ticaret açığı 1950 yılından 1956 yılına kadar artmaya devam etmiştir. İthalat liberalizasyonu, devletin döviz rezervlerinin hızla tükendiği 1953'te terk edilmiştir.
- Bu programın tek olumlu sonucu yabancı sermaye kullanımı olmuştur. Kamu dış yardımı, ithalat kredileri, diğer ticari krediler ve yabancı sermaye akışı yoluyla ithalatı artırmayı başardı. Kısacası, ancak yabancı sermayenin getirdiği ithalat ve teknoloji artışı ile açılabilir. Ayrıca Marshall Yardım'dan traktör için Türk lirası ödemesi bulunmaktadır.
- 1960-1960 yılları arasında Türkiye'de yeni bir tarım sahası açıldı ve çiftçilerin ürettiği buğday dünya fiyatlarının üzerinde satın alındı. Bu fiyat artışı tüketicilere yansımada, tarımsal mekanizasyon hızlandı ve dış yardımlarla traktörler önemli ölçüde artmıştır çünkü krediler ucuzlaşmış ve bolluşmuştur.
- Demokrat Parti'ye göre, para politikasında büyümeyi teşvik etmelidir. Hükümet programları, enflasyonist maliye politikası izlenmeyeceğine vurgu yapmış, ancak deflasyonist politikanın ekonomik ve finansal kaynakları verimsiz hale getirdiğine inanılıyordu. DP başlangıçta para politikası konusunda temkinli davrandı, ancak dış beklentileri karşılayamadı ve merkez bankası fonlarını kullanmaya karar verdi. Para arzı 1954'ten bu yana arttı, ancak reel gelir büyümesinin yavaşlaması ve kalkınma harcamalarının toplam fonlar içindeki azalan payı enflasyonu artırdı. Sonuç olarak, Demokrat Parti gevşek bir kredi politikası başlatmıştır.
- DP, bütçenin yatırım tarafına öncelik vererek bütçeyi gereksiz harcamalardan kurtarmak amacıyla cari harcamaların azaltılması ve sermaye harcamalarının

artırılması, böylece ekonomik sanayileşmenin sağlanması hedeflenmiştir. O zamanlar politikacılar plana karşıydılar, ancak bütçeyi bir plan olarak kullanmak istediler. Bu bağlamda yeni hükümet, 1951 yılında oluşturulan bir bütçede yeni fikir ve görüşler dile getirmiştir. 1951 bütçesi, AP tarafından birlik, müstereklik ve tutumluluk kapsamında oluşturulmuş faydalı bütçe şeklinde tanımlandı. Tüm devlet hizmetlerin sağlanmasında en çok tasarruf tedbirlerini benimseyerek devlet harcamalarını en aza indirmeye ve ekonominin yapısına uygun gerçekten dengeli bir bütçe oluşturmaya çalıştılar. Bu nedenle harcama bütçesi, ayrı zaman çizelgelerinde cari bütçe ve yatırım bütçesi olmak üzere iki kısma ayrılır.

4.2. DP'nin Sosyal Politikaları ve Politikalar Açısından Analizi

DP iktidara geldiğinde işçilerin çıkarlarını korumak için olumlu ve önemli ilkeleri programına dâhil etmiştir. 1939-1945 yıllarında savaşın etkisiyle yüksek enflasyonun yaşanmasından en çok emek kesimi etkilenmiştir. İş ve hayat şartları kötüleşmesiyle Zonguldak'ta madenlerde zorunlu çalıştırmanın başlaması, o il sınırları dışında geniş çaplı huzursuzluklara neden oldu. DP bu durumu iyi değerlendirdi ve program hükümlerine işçilerin yararına daha adil bir toplum yaratmayı amaçlayan hükümleri dâhil etmiş ve uygulamaya çalışmıştır (Buğra, 2008: 20).

DP Programının 5. Maddesinde yer alan sosyal adalet ve birlik hakkında konuştuğundan sonra, "İnsanlık onurunu korumak adına, çalışmak isteyen her işsiz vatandaşa iş bulmayı esas amacımız olarak kabul ederiz ayrıca vatandaşlarımızın yaşlı, hastalık ve engellilerin ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olmak birincil vazifelerimiz arasında demokratik bir toplum için yer almaktadır. 6. maddede "sosyal adalet ve insan dayanışması ilkelerine uygun olarak toplumsal işbölümü yoluyla, tarım, zanaat, ticaret, sanayi, hukukçular ve memurlar gibi işletmelerin ve yurttaşların çalışma gruplarının ilişkilerini ve karşılıklı çıkarlarını genel çıkarlar bağlamında uyumlu hale getirmenin gerekliliğine ve olanağına inanıyoruz," vurgusu yapılmaktadır. Ancak programın 7. maddesinde daha önemli bir açıklama bulunabilir. Burada, "Ortak yaşamın her yönde dengeli ve uyumlu

gelişmesini sağlamak için sadece siyasi partiler kurmayı, yani siyasi alanda örgütlenmeyi yeterli bulmuyoruz. Milletimizin ekonomide ve toplumda hızlı bir şekilde örgütlenmesi için işçi, çiftçi, tüccar ve sanayici, bağımsızlar, memur ve öğretmenler, yükseköğrenim öğrencilerinin mesleki, sosyal ve ekonomik amaçlı dernek, kooperatif ve birlik kurmalarını bilinçli bir birliktelik oluşturmak amacıyla gerçekleştirmelidirler (TBMM, 2021a).

Savaş sonrası demokrasiyi anlama felsefesine ve temellerine açık olmaya yönelik yaklaşımlar demokrasinin çoğulcu niteliğini ortaya çıkarmıştır. Türk toplumunun modernleşme yolunda yapabileceği atılımlara yol açmıştır. Bu atımlar kapsamında toplumun tüm kesimleri için örgütlenme hakkının tanınması, yani sendikaların, derneklerin ve meslek örgütlerinin özgür oluşumuna duyulan ihtiyaçtan yana olan inanç, önceki devrimin, atılımların ve çabalarının umut ve sevincini pekiştirmiştir. Bu kapsamda programda şöyle denilmiştir: “Biz, sendikaların grev hakkının, tüzel kişilik olarak tüm bu meslek ve birlik teşkilatlarının her türlü etki ve siyasi amaçtan uzak tutulmaları şartıyla tanınması gerektiğine inanıyoruz” (TBMM,2021a).Maddeden anlaşılacağı üzere; grev hakkının siyasi etkilerden arındırılarak nesnel olarak tanınmalıdır. Aslında grev hakkının tanındığına dair net bir açıklama olmamakla beraber tespiti zor bir koşula bağlanan grev hakkı tam bir yükümlülük içermeyip sadece fikri bir durumu temsil ettiğinden, bu hakkın şeffaf ve anlaşılır bir şekilde olduğu söylenememektedir. Sonuç olarak DP, on yıllık görev süresi boyunca grev hakkının tanınması konusunda net bir tavır almamıştır. Ayrıca işçilere, memurlara ve öğretmenlere sendikal hakların verilmesi yükümlülüğünün on yıldır aktif olarak düzenlendiği söylenememektedir (Eroğul, 2003: 54).

DP programında sosyal politikalar doğrultusunda liberalizmi savaş esnasında ortaya çıkan sınıf anlayışı ile savaştan zarar gören kitlelere de sözcülük yapmıştır. CHP'nin uyguladığı sosyal politikaya halk tarafından gösterilen tepki, DP'nin toplumsal vizyonunu etkilemiş ve parti programına yansımaya neden olmuştur (Talas, 1992: 132). Bu ifadeler Programın Genel İlkeleri bölümünde düzenlendiği için istatistikler kesin olarak reddedilemez. Ülkenin sosyoekonomik durumuna göre istatistiksel bir yol izleneceği açıklandı. 1949 yılında yapılan Kongre ile parti programına giren istatistik ilkesi, 1950 yılındaki ilk hükümet programından liberalizme dönüştürülmüştür. Parti programının bütçe

ilkesiyle bağdaşmayan bir durum ortaya çıkmıştır. Yani; Parti programının 17. Maddesi şöyle diyor: “İktisadi sektörde uzun zamandan beri hüküm süren devletçilik ile ortaya çıkan açığın mümkün olan en kısa sürede doldurmak, ciroyu genişletmek ve vatandaşların geçimini ve refah seviyesini artırmak için devletin doğrudan ve düzenleme yoluyla ekonomik hareket etmesi gerekir. Teşvikler ve sübvansiyonlar kamu yararına daha iyi uyarlanmış özel ve sermaye şirketleri var ve biz bunu onların gelişimine hızlı ve çevik katılım açısından anlıyoruz.” denilmektedir (TBMM, 2021a).

DP hükümetin izlediği sosyal politika çalışma hayatını ve işverenler ile işverenler arasındaki ilişkileri sosyal adalet ilkesine uygun olarak yasal olarak düzenlemek, ülkemizin ortak yaşamı ve ülkenin ekonomik imkânları doğrultusunda işçilerin yaşam standartlarını yükseltmek, toplumun topluma olan güvenini sağlamak, grev yapmak gibi diğer demokratik ülkelerde demokratik ilkelerinin doğal bir hakkı olarak kabul ettiğimiz ve hâlihazırda toplumsal düzeni ve ekonomik uyumu bozmayacak şekilde yayımlanması ve çalışanlara ücretli veya ücretli izin verilmesi çağrısı yapılmıştır. DP'nin sosyal devlet anlayışı bağlamında işçilere karşı olumlu bir yaklaşımı olduğu açıktır (Albayrak, 2003: 70-71). DP iktidara geldikten sonra (14 Mayıs 1950), daha liberal hale geldi ve işçi sınıfının refah seviyesinin iyileştirilmesi için politikalar yapılmıştır. Bu kapsamda işçiler DP'yi desteklemişlerdir. Sendikal hakların işçiler tarafından toplu olarak kullanılması için bazı çabalar gösterilmiş olsa da, uygulamada, özellikle hükümet ve sendikal hareket arasındaki ilişkide, 1953 yılından itibaren sendikaların hak ve özgürlükleri konusunda sağlam bir uzlaşma sağlanmıştır. Sermayeyi güçlendirerek ve sektöre daha fazla tasarruf olanağı sağlayarak sanayi sektöründe yatırımı teşvik eden ve bu yolla ekonomik büyümeyi hızlandıran politikalar, genel ve uzun vadeli devlet-işçi sınıfı ilişkilerinin sağlıklı gelişmesinin önünü açmaktadır. Ekonomik ve sosyal hayat dengesinin korunması, refahın yaygınlaştırılması ve sosyal adalet ilkelerinin teşvik edilmesi, savaş sonrası dönemde ortak ekonomik ve sosyal politikalar (Sanal, 2002: 13).

Demokrat Parti, 1950 ile 1960 arasındaki hızlı gelişmenin (yaklaşık %7-8), adil dağılım ve sağlıklı gelir dağılımı için fırsatlar sağladığına inanmaktadır. Bu dönemde rakamların etkisi politikalara yansımış ve çeşitli yasalar çıkarılmıştır. Bu yasalar:

- Deniz İş Yasası,
- Öğle Dinlencesi Yasası,
- Ek Ödeme Yapılması Yasası
- Hastalık Ve Analık Sigortası Yasası,
- İş Mahkemeleri Yasası,
- Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki İş İlişkilerinin Düzenlenmesine dair yasadır.

4.3. 1960 Darbesi ve DP

1950 genel seçimlerinin ardından Demokratlar iktidara geldikten sonra bir grup üst düzey subay İnönü'ye gelerek kendisine bir emri olup olmadığını sordu. Halk tepki gösterir diye düşünen İnönü tekili geri çevirmiştir. Olayı fark eden DP, hemen Menderes üzerinden önlem aldı. Birkaç kilit askeri komutan, işyerlerini değiştirerek halkın tepkisine yol açtı. DP'nin iktidara gelmesinden sonra Arapların namaz kılması yasağının kaldırılması Atatürk devrimine bir taviz olarak görülmüş ve bu uygulamalar bazı subayları harekete geçirmiştir. Hükümetin Halkevlerini kapatması, CHP'nin mal varlığının Hazine'ye devri, muhalife karşı tedbirleri sıkı almış ve memurların içinde bulunduğu iktisadi hava huzursuzluğu artırdı. Ordu içerisinde yaşanan bireysel taraf almalar ve maddi sıkıntılar nedeniyle askeri terhisle başlamış ve daha sonra gizli devrimci komitelerin kurulmasına yol açmıştır (Başgil, 2011: 152-153).

Yetkililerin ilgisizliğinden yararlanan Komisyon, bir süre sonra işine devam etmiştir. Askeri Komisyon, 1959 yılına kadar yaptığı çalışmalarla, üyelerinin önemli bir bölümünün kilit askeri görevlere terfi etmesini sağlamıştır. Orgeneral Cemal Gürsel'in "Faik Bey" mahlasıyla üyelerin arasına katılması memnuniyetini artırdı. Devrimci statüsü olmayan Gürsel, hükümetle zor bir ilişki içindeydi ve 15 Temmuz 1960'ta emekli olana kadar Savunma Bakanlığı'ndaki emekliliğinden emekli olmayı bekledi. Bakanlığa yazdığı mektupta Eski Savunma Bakanı Ethem Menderes. İzinde olan Gürsel, Cumhurbaşkanı Bayar'ın istifa etmesi ve yerine Başbakan Menderes'in geçmesi gerektiğini, kabineyi

değiştirmesi, Soruşturma Komisyonu'nu kaldırması, gazeteciler için af yasaları çıkartması, öğrencileri düşürmesi, serbest cezaevleri ve açık üniversiteler yapması gerektiğini söylemiştir. Anti-demokratik yasaları kaldırmak, vatandaşlara eşit davranmak, din istismarına son vermek ve hükümeti öğrenci işlerinden sorumlu tutmak istemiştir (Aydemir, 2016: 19). Bu mektup, devrimi engellemeye yönelik son ve en önemli girişimdir. Ancak Başbakan Menderes, Cumhurbaşkanı, İçişleri Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'ndan gelen mektupları gizli tuttuğu ve ordunun müdahale edeceğine inandığı için mektup beklenen yanıtı vermedi. Darbenin kesin olarak belirlenmesi 26 Mayıs 1960 sabahı 11.00'da belirlenecektir. Bu son toplantıda görev gücü departmanları ve sorumlulukları belirlendi ve Kara Kuvvetleri Akademisi Harekat Merkezi olarak seçilmiştir (Albayrak, 2003: 545).

27 Mayıs darbesi silahlı kuvvetlerin otuz yedi subayı tarafından gerçekleştirildi. Ancak darbe emir-komuta zinciri içinde yapılmadı. Bu nedenle darbeciler daha ilk günden bir "cunta"ya benzemeye başladılar. Başbakan Menderes Kütahya'ya götürüldü. Başkan Bayar, askerler tarafından Ankara'ya teslim edildi. Muhafızları Osman Köksal'ın ihtilal komitesinde olması, istediğı direniş göstermesine engel oldu. Diğer eski DP'ler de tek tek yakalanarak Harp Okulu'nda gözaltına alındı. Böylece DP'nin siyasi hayatı askeri darbeye sona erdi (Yücel, 2001: 843).

Türk silahlı kuvvetlerini temsil eden Milli Birlik Komitesi (MBK), 27 Mayıs 1960'ta iktidara gelerek, Genel Kurul'u ve Türk hükümetini dağıtarak, çeşitli faaliyet ve siyasi eylemleri yasakladı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan, tüm Bakanlar Kurulu üyeleri ve Demokrat Parti yöneticileri derhal tutuklandı. 28 Mayıs'ta Başbakanlık, Savunma Bakanlığı ve Başkomutanlık görevlerini Orgeneral Cemal Gürsel'e devrederek MBK'nın başkanı oldu. Aynı gün Gusell, asker ve sivillerden oluşan bakanlık konseylerinin listesini açıkladı. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanlığına Ragıp Gümüşpala, Ordu Komutanlığına Cevdet Sunay atanmıştır.29 Eylül'de mahkeme kararıyla kapatılan DP, 14 Ekim'de eski hükümet yetkilileri İstanbul Yassıda Ağır Ceza Mahkemesi'ne sevk edilmeye başlandı. Toplam 202 davayı inceleyen Yargıtay, Celal Bayar, Adnan Menderes,

eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve 11 sanığı oy çokluğuyla idama mahkûm edilmiştir. 7 Aralık 1960'ta, MBK ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan ve ana görevi yeni bir anayasa ve yeni bir seçim yasası hazırlamak olan Kurucu Meclisi kuran bir yasa kabul edildi. 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis ilk toplantısını yapmıştır. Yeni anayasa ve seçim yasasının yürürlüğe girmesiyle birlikte sivil yönetime geçiş hızlanmıştır (Özdemir, 2002: 895-896).

4.4. DP'nin Türk Siyasi Hayatına Yansıması

Türk siyasi tarihinin mihenk taşlarından olan Demokrat Parti, kuruluş anından itibaren demokrasinin önemli unsurlarından birisi olmuştur. Topluma yansıması itibarıyla farklı görüşlerin olması bu zenginliğin en önemli göstergesi durumundadır. Kimilerine göre demokrasinin önündeki engel DP ile aşılmıştır, kimilerine göre Demokrat parti halkın beklentilerini tam anlamıyla karşılayamamış güç hastalığına tutulmuştur. Tabii burada o dönemin içinde bulunmuş olduğu koşullar DP'nin siyasi çizgisinin oluşmasından önemli etkenlerden birisidir. Tek partili bir süreçten çok partili bir siyasi hayata geçilmesinde DP'nin katkıları inkâr edilemez bir gerçektir. Özellikle toplumun önemli kesiminin rahatsızlık duyduğu ezanın Türkçe okutulması sürecinden tekrar Arapça da okutulabilir uygulamasının getirilmesi toplum tarafından olumlu karşılanmış ve bu partinin uzun süre iktidarda kalmasından önemli unsurlardan birisi olmuştur. Ancak toplumun kendisine vermiş olduğu bu yetki DP partisinde güç hastalığını da beraberinde getirmiştir. İktidarın belirli zaman diliminden sonra baskıları da beraberinde getirmiştir. Bu baskılar olumsuz süreçlerinde peş peşe yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle 1950-1960 yıllarında üç genel seçimi kazanan DP, yönetimin temeli olduğuna inanılan laiklik ve cumhuriyetçilik ilkelerini ihlal eden tehlikeli politikalar benimsemiştir. DP'nin laiklik ve cumhuriyetçilik ilkelerine çoğunlukla oy verme yoluyla verdiği tavizler, Türkiye'nin demokrasininin olgunlaşmasını yavaşlattı ve ülkenin genel kutuplaşmasının temellerini attı. Demokratların iktidara geldiği ilk yıldan itibaren Demokratlar, Atatürk döneminde devletin ekonomi politikalarını terk ederek kontrolsüz liberalleşmeye yöneldiler. Bu politikalar 1950'den 1954'e kadar olan kısa dönemde olumlu sonuçlar doğururken, popülist yatırımların ve üretime dayalı büyümenin öngörülemezliği ciddi ekonomik sorunlara neden olmuştur. Bu

dönemde Türk lirasının değerindeki keskin düşüş, ülkenin dış ticaretinin açığının artması, halkın satın alma gücünün düşmesi ve Türkiye'nin cari açığının kritik düzeye ulaşması ülke ekonomisini tehdit eder hale gelmiştir (Şur,2015:147-176).

Bunlara paralel olarak, basınla arasına mesafe koyması ve basına yaptırım uygulaması, özellikle seçimlerde başarı elde edilemeyen bölgelerin ikinci plana itilmesi bunun en somut örneği seçimlerde istediği desteği bulmadığı için Kırşehir'in ilçeye dönüştürülmesi gibi topluma olumsuz yansımaları göz ardı edilemez bir gerçektir. Kısaca 1950-1960 yılları arasında Türk siyasi hayatında önemli belirleyici rolünü üstlenen DP parti toplumun önemli kesimi tarafından benimsenmiş, ancak bu sahiplenmeye iktidarın ilerleyen yıllarında karşılık veremeyince parti kan kaybetmiş ve sırasıyla 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini kazanan ve 10 yıl (1950-1960) iktidarda kalan DP, 27 Mayıs 1960'ta askeri müdahaleye uğramış ve 29 Eylül 1960'ta kapanmıştır. 1946 yılında kurulan DP ile çok partili hayata geçilmiş ve Türk siyasi hayatının en önemli noktalarından olmuştur. DP'nin hedeflerinden biri demokratik ideallerin geliştirilmesidir. DP'nin çıkış noktası, ekonomik kalkınmayı sağlamak için özel sektöre önem vermeyi amaçlayarak, halktan siyasi iktidarı almak ve bireysel hak ve özgürlükleri genişletmek. DP, kurulduğu günden bu yana yoğun ilgi ve taleple karşılaşmış ve halk arasında mücadelenin ve demokrasinin simgesi haline gelerek "Demir Kırat " ve "46 ruhu" olarak bilinmektedir. Bu ruhun çok iyi bir şekilde aktarıldığı ve 1950 yılında yapılan seçim kampanyasını en iyi yansıtan özdeyişi şuydu: "Yeter söz memleketin!" vatandaşın iktidara en etkili aynı zamanda basit şekilde ortak olma arzusunu ifade eden bu slogan, ilerleyen yıllarda diğer siyasi partiler tarafından da kullanılacaktır (Birand, 1991: 23-25; Özkan 2004: 34; Ahmad, 2010: 27- 29).

DP'nin temel amacı demokratikleşmeyi sağlamaktır. Türk tarihinde ilk kez CHP hükümeti bu tür şikâyetlere yanıt vermek için tek aşamalı bir seçim önerdi. Demokrat Parti, 27 yıllık CHP iktidarına 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimle son verdi. Ülkemizde özgür ve dürüst seçimlerin yapılmasıyla iktidarda değişiklik olmuştur (Çakmak, 1988: 279-280). 1950'deki hükümet değişikliği sadece bir iktidar değişikliği değildi, o zamandan beri siyaset milliyetçi politikacıların aksine sokaktaki insanlara güvenmeye başladı. DP'nin iktidara gelmesiyle Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle DP genel başkanlığından istifa

etmiştir. Demokrasi tarihinin yeni anlayışı, cumhurbaşkanının yasal olarak adil konumunu güçlendirdi. Bundan önce Cumhurbaşkanı İnönü'nün yasal olarak partisinin genel başkanlığını fiilen öyle olmasa da atamıştı, bu bir eleştiri noktasıdır (Göktepe,2002:902).

DP her kesimden destek gördü. Halkın nabzını iyi tutturmuş ve halkın ihtiyaçlarına göre politika anlayışları oluşturmuştur. Demokrat Parti'nin Türk siyasi hayatına en büyük katkısı parti içinde aşağıdan yukarıya her zaman severler, saygı duyarlar ve birleşirler. Anadolu'da yoksul ya da orta sınıf ailelerin çocukları DP ile siyaset arenasına girmiştir. Adnan Menderes, tek parti hükümetinin seçkin askeri ve sivil yetkililerine karşı köylülerin, çiftçilerin yani yerel halkı temsil etmiştir (Çavuşoğlu,2009:271). DP, halkı siyasi mücadeleye dâhil etmiştir. DP'nin geliştirdiği ve uyguladığı yöntemler, o dönemde Türkiye'de bilinen ve uygulanan siyasi mücadele yöntemlerini temelden değiştirmiştir (Eroğul, 2003: 94).

Türk toplumu, Türk tarihinde ilk kez alttan yukarıya bir kavrayış ile idarecilerini değiştirmiş, bu gidişat dahi tek başına ehemmiyetli bir kavrayış metamorfozunu yanı gizeme getirmiş, ulus idaresindeki eforunu anlamış, kendisine olan güveni çoğalmış ve en ehemmiyetlisi iktidarın gerçekleştirdiği politik icraatlarına, doğrudan kendisinin günlük yaşantısını etkilediğini fark etmiştir (Göktepe, 2002: 902). DP'nin 1950-1960 dönemine damgasını vuran hem ekonomi hem de siyasi görüşleri parti içinde politik normların oluşmasında etkilidir. Demokrasi gelişmesinde refah seviyesinde artışın ve genel oy ilkesinin uygulanmasının halk kitleleri tarafından asimile edilen bir rejime yol açtığı düşünüldüğünde, DP'nin ekonomik anlayışı ve siyaseti yerini almıştır. DP'nin kuruluşundan darbeye devrilmesine kadar parti demokrasisi çalıştı ve siyasetin kurumsallaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur (Kalaycıoğlu ve Sarıbay,1997: 451).

Partinin teşkilat şemasını içeren anayasayı ve “Ocak” seviyelerini içermektedir. Parti içi demokrasi için çok önemli olan Ocak Grupları, fikir, görüş ve önerilerin yukarıya doğru iletilmesi ve ülkeye sabırlı olmak için kararlı karar verme kapsamında demokrasinin savunucusudur. DP köyleri ve ilçe teşkilatlarına kariyer politikası kapsamında dâhil etmeyi başarmıştır. Milletın Türkiye'deki siyasi hayata etkisi, ülkenin siyasi hayata katılımını

önemli ölçüde artırmıştır (Kıslalı, 2004: 30). DP, Türk siyasi hayatına "millî irade" kavramını tanıttı. Devlet kurumlarının meşruiyetini, kendisinde şekillendiğini ve bunun ancak milli irade ile olacağını ifade ederken, Türkiye yurttaşlarına bu ülkenin gerçek sahibinin kendilerinin olduğunu anlatmıştır (İnan, 2007: 137-138; Burçak, 1979: 45).

Devlet merkezli yönetimden toplum merkezli siyasal sisteme geçişte önem arz eden dönüm noktasında DP dönemi, Türkiye'nin demokrasi sistemini oluşturmuş ve siyasi yaşamın ana eksenini değiştirmiştir. DP iktidarı döneminde siyasi elit meselesini durdurarak çok sayıda insana ulaşmıştır. Bürokratik baskıcı ulusal gelenek yerini ulusal, ticari, endüstriyel ve burjuvazi bırakmıştır. Köylü "çiftçi" oldu, amele "işçi" oldu ve tebaa ise "vatandaş" olmuştur. Tarım reformları, hidroelektrik santraller, eğitim, barajlar ve ulaşım hizmetleri, siyasetin rijit kalıplarını yıkmış Türkiye'nin siyasi kalıbının değişimlerini gerçekleştirmiştir. DP, ekonomik kalkınma hareketi yoluyla toplumumuzun farklılaşmasını teşvik etmiş ve sivil toplum gruplarının temelini atarak toplumumuzda var olduğunu düşündüğümüz bürokrasiyi toplumla bütünleşmeye zorlarken, bürokrasi partizanlaşması ve bölünmesini neden olan bir dönem yaşanmıştır. DP; toplumumuzun demokratik siyasal yaşamında mühim bir konumda yer almıştır. Bu ehemmiyet yalnızca iktidarda kalmış olduğu on yıllık iktidarla kısıtlı kalmamış ve izlerini bırakmıştır (Yücel, 2002: 847; Sunar, 1983: 2086).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1. Sonuç

DP, uzun yıllar boyunca Türk siyasi hayatını biçimlendiren bir mimar konumunda olmuş ve etkisi günümüze kadar devam etmektedir. DP, Atatürk dönemi başbakanlarından Bayar ve arkadaşları, daha öncesinde İttihat ve Terakki Fırkasında yer alanlar ile CHP içinde siyasal eğitim görmüş kişiler tarafından kurulmuştur. DP, esas olarak siyasi ve ekonomik liberalizm taraftarları tarafından kuruldu. Partinin destekçileri aslen ünlüler, işadamları, ev sahipleri değil bizzat halkın kendisi olmuştur. DP, "milli irade" kavramını Türk siyasi hayatına sokmuştur. 1946 yılından bu yana Türk devletinin iradesinin sancaktarı olmuş ve Türk vatandaşlarına bu ülkenin gerçek efendisi olduğunu anlatmaya çalışmıştır. DP iktidarı döneminde siyaset artık bir elit meselesi olmaktan çıkmış halkın olduğunu göstermiş ve halkın siyasete aktif katılımını sağlamıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin siyasi kültürü üzerinde olumlu bir etki yaratırken, ulusal bürokratik otokrasi geleneğini de yumuşatmıştır. DP, o dönemde en büyük siyasi güç olmuş ve halkı da siyasi ortağı haline getirmiştir.

Ocak-Bucak örgütü sayesinde siyaset toplumsallaştırılmış ve bu yenilik partiye siyasi bir zemin kazandırmıştır. Bu anlamda DP hareketi mevcut anlamda Türkiye'de popülizmin gerçek temsilcisi olarak görülebilir. DP, kendisini memurların iktidarını yıkan parti insanların gönlünde yer edinmiştir. Menderes'in devlet protokolünü hiçe sayan, ağzıyla konuşan, güler yüzlü, merhametli ve alçakgönüllü insanlarla karışması halkın sevgisini kazanmada etkili olmuştur.

DP, iktidar dönemi boyunca siyaseti belirli bir elitin tekelinden kurtardı ve onu halkın geniş kesimlerine genişletmiştir. Bürokratik ve baskıcı ulusal geleneklerin zayıflaması ve ulusal ticaret ve sanayi burjuvazisinin ortaya çıkmasıyla birlikte toprak reformu, barajlar, hidroelektrik santraller, eğitim ve ulaşım olanaklarının yaygınlaşması katı bir siyasi yapı biçimini benimsedi. Demokratikleşme hareketi, Türkiye'nin demokratikleşme tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu ve geri dönülmez bir aşamaya

ulaşan bir eylem işlevi gördü. Demokrat Parti, sonraki siyasi hareketler üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir.

Demokratik dönem, Türkiye'nin ekonomik büyümesinin hız kazandığı Rostow'un büyüme evrelerinden biri olan "başlangıç" dönemi olarak kabul ediliyor. Demokrat Parti, büyük ekonomik ve finansal değişikliklerle işsizliği azalttı, bazı vergileri kaldırdı, işçilerin hayat şartlarını iyileştirdi, işçilere grev hakkı, çiftçilerin üretim araçları ve ucuz kredi verdi. 1950-1954 yılları arasında Demokrat Parti iktidara geldiğinde, kapalı ve koruyucu içe dönük ekonomi politikaları hızla terk edilmiş, serbest dış ticaret sistemine geçilmiş ve dış pazarlara yönelik bir kalkınma yaklaşımı izlenmiştir. Ancak artan ithalat nedeniyle dış açıkların kronikleşmesi nedeniyle ekonomik yapı dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımı üzerine kurulmuştur. Kronik ödemeler dengesi açıklarına yönelik finansman yöntemleri, döviz bağımlı koşulların oluşturulmasını hızlandırmada önemli bir rol oynamıştır. Bu arada, yıllık dış açığa rağmen ülkeye yapılan dış yardımlar bir süredir döviz sıkıntısının oluşmasını engelledi. Öte yandan bu süreç gelecekte döviz bağımlılığını daha da netleştiriyor.

1954 yılından itibaren hem dış ticaret hem de tarım sektörü bloke edilmiş, bu nedenle tarım ve dış ticarete dayalı sanayileşme politikasını terk ederek, sanayileşme yerine korumacı bir ithal ikamesi politikasını tercih edin. O zamandan beri Türkiye, iç pazar için tüketim malları üretimine odaklanarak ithal ikameci sanayileşme sürecini teşvik etmeye başladı. İthal ikameci sanayileşmenin ikinci yarısında enflasyon oranı düşürülemez ve dış ticaret açığı kapatılamamıştır. 1958'de Avrupa Ekonomik İşbirliği ve İşbirliği Teşkilatı, dış yardımın gerekli düzeyde tutulması için bir istikrar planının uygulanması çağrısında bulunulmuştur

Türkiye dış yardımları azaltamaması nedeniyle 4 Ağustos 1958'de istikrar programı uygulandı, ancak bu yıllarda yaşanan devalüasyonlar ve fiyat artışları fiyatlar genel düzeyinde hızlı bir artışa neden oldu ve fiyat artışı 1959 yılına kadar devam etti. DP'nin Türkiye ekonomisinde yeni çalışmalar ile yeni politikalar oluşturulmuştur. Ancak henüz sosyo-ekonomik politikalarına belirli bir program vermemiş olan DP hükümeti, devletin

ekonomideki rolünü azaltma ve özel sektör liderliğine bırakma çabalarında kısmen başarılı olmuştur. Tarım sektöründe önemli gelişmelere olanak sağlayan bu alanda devletin rolü ve etkinliği artarak devam etmiştir. 10 yıllık kuralın 5. Yılından itibaren istikrar sağlanamamış ve ciddi bir kriz ortaya çıkmıştır. DP, Türkiye gerçeğini ve kapitalizm ile uluslararası işbölümü arasındaki ilişkilerin değişen karmaşıklığını yeterince değerlendirememiştir.

CHP'den sonra DP daha ivedi bir politika izlemiştir; kredilerin ve yabancı sermaye kapsamında büyüme politikası nedeniyle yabancı sermaye teşvikleri geniş kapsamlı olmuş ve dış borca dayalı ithalatını artırdı. Büyüyen dış ticarete açıkları ekonominin buhrana sürükledi. Türkiye kısmen dış kaynağa ve ithalata bağımlı olmuştur. Bu kapsamda DP, kamu harcamaları ile hedeflerinden biri olan hızlı büyümeyi gerçekleştirmiştir. Bu politika Merkez Bankası'ndan sağlanan kısa vadeli fonlarla finanse edilmiştir. Uygulanan politikalarının ardından tarım sektörü hızlı mekanizasyon ile üretim desteklenerek üretim alanlarının genişletilmesi büyük bir değişimin yaşanmasına, kırsal alan piyasaya açılmış kentleşme ile modernleşmeye başlanılmıştır. Özel sektör de sanayi alanında ana tüketim malları yerli üretime dâhil edilmiştir. Esaslı gelişmeler hizmet ve ulaşım sektörlerinde yaşanmıştır. Ancak GSYH'deki artıştan gelir olarak ülkeye giden pay artmıyor. Vergi adaletinin sağlanmasına yönelik herhangi bir düzenlemenin yapılmaması sonucunda dış borçlar ve ihracat uygulamaları etkisini göstermiş işsizlik ve dış ödeme zorluğu enflasyon karşısında ekonomik buhranın siyasi bir hal almasıyla dönem askeri yönetimle sona ermiştir.

5.2.Öneriler

- Demokrat Parti döneminin demokrasi politikalarının dış politikalara yansımalarının neler olduğu gelecekte çalışma yapacak araştırmacılar için bir alan oluşturmaktadır.
- Demokrat Parti dönemi iktisadi olaylarının demokrasi politikalarına etkisi ekonometrik analizlere konu edilmesi ile yeni yön oluşturabilir.
- Demokrat Parti geleneğini devam ettiren siyasi parti mensuplarının görüşlerinin alınması ile saha çalışması yapılarak seçmen tercihleri belirlenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmad,F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul.
- Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi, Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler, 1938-1945*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Akın, R. (2002). Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayat Geçiş Ve Demokrat Parti Yılları (1945-1960), *Türkler Ansiklopedisi*, 16. Cilt, *Yeni Türkiye Yayınları, Ankara*, 911-922.
- Akıncı, A. ve Usta ,S. (2015). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29).
- Akıncı, A. ve Usta, S. (2016). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 21.Sayı 1.
- Akkaya, B. (2011). “İç ve Dış Gelişmeler Çerçevesinde Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Ve 1946 Seçimleri”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1,Sayı 2.
- Akkor, M. (2017). “II. Dünya Savaşı’nın Sonu Ve Truman Doktrini’nin Ortaya Çıkışı”, *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2.
- Akşin, S. (2008). *Siyasal tarih 1950-1960. S. Akşin (Ed.), Çağdaş Türkiye 1908-1980 Cilt 4* (ss. 215-223) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Albayrak, M. (2007). Demokrat Parti Döneminde Milli Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 23(67-68-69), 219-250.
- Albayrak, M. (2009). Demokrat Parti Döneminde İktidar Muhalefet İlişkileri. *Demokrasi Platformu* , 5 (17).

Arslan, G. (2015). “Varlık Vergisi Kanunu’nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları”, *Tarih Dergisi*, Sayı 61,

Aslan, E. (2014). *Türkiye’nin İç Siyasetinde Demokrat Parti, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kırşehir.

Ataç, K.K. (2016). “70.Yılında Truman Doktrini: Türkiye ve Soğuk Savaş”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 8, Sayı 1,

Avşar, A. (1998). *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Kitabevi Yayını, İstanbul.

Aydemir, S. S. (2016). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniversite’nin Etkisi. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 1(1), 9-22.

Aydemir, Ş.S. (1980). *İkinci Adam*, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Aydın, M.K. (2019). “ Milli Korunma Kanunu’nun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 29, Sayı 1,

Aykaç, N. (2009). “Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası- Menemen Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 11, Sayı 44.

Babaoğlu, R. (2012). “Nutuk Ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı Ve Süreci”, *Yakın Dönem Türk Tarihi Araştırmaları*, Cilt 11, Sayı 22.

Babaoğlu, R. (2017). “İngiliz Belgelerinde Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Parti’nin Kuruluşu Ve 1946 Seçimleri”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10.

Bahadır, E. ,Demirkıran, Ö. ve Çiçek, E. (2011). “II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasetinin Liberalleşmesi Bağlamında Türk-Amerikan İttifakının Ortaya Çıkışı: Batı Bloğuna Geçiş”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14.

Balcı,M. ve Karadeniz,Y. (2018). “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Dönem Siyasetine Etkisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 57.

Başar, E. (1992). *Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri*, Ankara.

Başgil, A. F. (2011). *27 Mayıs İhtilali Ve Sebepleri*, İstanbul: Yağmur Yayınları.

Bayar, Celal, (2010), *Başvekilim Adnan Menderes*, Hazırlayan: İsmet Bozdağ, İstanbul: Truva Yayınları.

Bekcan, U. (2005). *Demokrasi kuramları açısından Türk demokrasisine ilişkin bir inceleme* (Master's thesis).

Birand,M.A. DüNDAR,C ve ÇAPLI,B.(1991) Demirkırat, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Boratav, K. (2015). *Dünyadan Türkiye'ye, iktisattan siyasete* (Cilt 244). Yordam Kitap.

Bostancı, M.N. (1996). *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Buğra, A. (2008), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınlar

Burçak,R.S. (1998). *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, Olgaç Yay., Ankara.

Coşkun,İ. (2006). “San Francisco Sonrası Dünya”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12.

Çaha,Ö. (1997). “Sivil Toplum Devlet Karşıtlığında Türkiye'de Cumhuriyet”, der. Nuri Bilgin, *Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Çakmak, C. (1988). “1950'li Seçimler ve Demokrat Parti”, *Tarih ve Toplum*, S:53, İletişim Yay., İstanbul.

Çavdar, T. (2008). *Türkiye'nin demokrasi tarihi 1950'den sonra*. Ankara: İmge Kitapevi.

Çavuşoğlu,H. (2009). “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIX, S. 2, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ.

Çetin,Y. (2009). *Karşı Devrim 1945 - 1950, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları*, Konya, 2009.

Çınar, Ö. (2015). “Siyasal Yaşamımızda Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10.

Çınar,Y. (2018). “Modernleşme Ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2.

Çufalı,M. (2004). *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Babil Yayıncılık, Ankara.

Dağtaş, E. (2000) “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Öncesinde Sivil Toplum, Yurttaşlık Hakları ve Yazılı Basın”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3.

Demir, Ş. (2011). *Düello: Menderes ve İnönü Demokrat Parti'den 27 Mayıs'a olaylar*. Timaş.

Demirel,T. (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İst.

Deringil,S. (1994). *Denge Oyunu (İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Dokuyan,S. (2014). “Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, Nisan.

Dursun, D. (2005). “Demokratikleşemeyen Cumhuriyet”, Ed.: Selahaddin Bakan-Adnan Küçük- Ahmet Karadağ, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat*, içinde, I. Cilt, Aktüel Yayınları, İstanbul.

Dülger S (2011) *Dünden Bugüne Devletin Zirvesindekiler*, Neden Kitap, İstanbul.

Ekincikli, M. (2012). “Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 6, Sayı 11, Kış.

Eraslan, C. (2000). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Siyasi Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi Üzerine Düşünceler”, *İlmi Araştırmalar*, Sayı 9.

Erdoğan, M. (2003). *Türkiye’de Anaysalar ve Siyaset*, 4. bs. Liberte Yayınları.

Erhan, Ç. (2002). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, İçinde, Cilt 1, 6. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul.

Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.

Ersoy, L. (2018). “1939-1945 Döneminde Türkiye’de Siyasi Gelişmeler”, Ed.: Adem Çaylak- Seyit Ali Avcu, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin Siyasal Hayatı*, İçinde, Savaş Yayınevi, Ankara,

Ertem, B. (2009). “Türkiye- ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 21.

Ertem,B. (2013). “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye- Sovyetler Birliği İlişkileri Ve Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri İle Yakınlaşmasına Etkiler”, *Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı 7.

Ertunç, A. (2004), *Cumhuriyetin Tarihi*, İstanbul

Eser, B., Demirkıran, Ö. ve Çiçek, E. (2011). “II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasetinin Liberalleşmesi Bağlamında Türk-Amerikan İttifakının Ortaya Çıkışı: Batı Bloğuna Geçiş”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14.

Fedayi, C. (2016). *İmparatorluk Nasıl Yıkıldı? Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Nasıl Geçildi?*, 4. Baskı, Kadim Yayınları.

- Goloğlu, M. (2014). *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, Kaynak Yay, İstanbul,
- Göktepe, C. (2002). “Menderes Dönemi (1950-1960)”, *Türkler Ansiklopedisi XVI*, Yeni Türkiye Yay., Ank.
- Gülen, A. (2016). Karşılaştırılmalı Bir Yöntemle Scf Ve Dp'nin Kuruluşuna Bakış. *Journal of Faculty of Political Science*, (54).
- Gülsünler, M., & Ertürk, H. (2012). *Demokrat Parti'nin 1946-1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Stratejileri*. Selçuk İletişim, 7(3), 90-99.
- İnan, S. (2007). *Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)*, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yay., Ankara.
- İnan, S. ve Haytoğlu, E. (2011). *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- İnce, E . (2006). “Köylüyü Topraklandırma Kanununun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5 (13) , 59-78.
- İncioğlu, N. K. (2007). *Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları, Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Der Yayınları, 265-277.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kahraman, H. B. (2010). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi 1920-1960 II. Cilt*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kalaycıoğlu, E. ve Sarıbay, A. Y. (1977). *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Der Yay., İstanbul.
- Kalyon, L. (2010). “Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11.
- Kara, N. (2014). “Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Ve Demokrasi Sorunları”, Ed.: Ersin Kaygıcıoğlu- Ali Yaşar Sarıbay, *Türk Siyasal Hayatı*, İçinde, 5. bs. Sentez Yayıncılık, Ankara.
- Karatepe, ř. (2001), *Tek Parti Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Karpat, K. H. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal*. Ekonomik, Kültürel Temeller, İstanbul: AFA Yayınları.

Kayıran, M. ve Metintaş, M. Y. (2018). “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 19.

Kelime, A. (2007). *Alevilerin İlk Siyasal Denemesi: Türkiye Birlik Partisi (1966–1980)*, 1. bs. Ankara: Kelime Yayınevi.

Kınross, L. (2011). *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, çev. Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Kışlalı, A. T. (2004). *Siyaset Bilimi*, İmge Kitapevi, Ankara.

Kızılkaya, A. (2016). “Ekonomik Ve Siyasal Boyutlarıyla Varlık Vergisi”, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt 5, Sayı 12.

Koçak, C. (1986). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, Yurt Yayınları, Ankara.

Koçak, C. (2010), *İkinci Parti: Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Komsuoğlu, A. (2008). *Türkiye’de Siyasal Muhalefet*, Bengi Yayınları, İstanbul.

Köymen, O. (2008), *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar*, İstanbul: Yordam Kitap.

Kutay, C. (1986). *Milli Mücadele’de Balıkesir*, İstanbul: Kent Basımevi.

Kürkçüoğlu, Ö. (1978). “Türk Demokrasininin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler (1946’dan bu yana)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 33, Sayı 1.

Lewis, B. (2003), *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, İstanbul.

Malkoç, E. (2006). “Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye’ye Amerikan Yardımları (1947-1950)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı 9.

Menderes, A. (1991a). *Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, Cilt: 2 (Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları),(haz. Haluk Kılçık).

Menderes, A.(1991b). *Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, Cilt: 4 (Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları), (haz. Haluk Kılçık).

Mert, N. (2007), *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, İstanbul.

Müezzinoğlu, E. (2018) “Türk Siyasal Hayatının Vakitsiz Doğan Çocuğu: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Journal of Universal History Studies*, Cilt 1, Sayı 1.

Öcal, M. (1999). “Kuruluşundan Günümüze İmam – Hatip Liseleri”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, İstanbul.

Öz, E. (1992). *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Özalper, M. (2014). “Bir Muhalefet Partisinin İlğası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1.

Özçelik, P. K. (2010). Demokrat Parti’nin demokrasi söylemi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(03), 163-187.

Özdemir, M.; Çalışkan, S. ve Öztürk, F. (2017). “Yalta Konferansı: Soğuk Savaşa Giden Yol”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2.

Özkan, N. (2004). *Seçim Kazandıran Kampanyalar*, Mediacat Yayınları, İstanbul.

Sancaktar, C. (2012). Türkiye’de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç Ve Dış Dinamikleri. *Bilge Strateji*, 4(7), 31-64.

Sander, O. (1984). *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Sarıbay A Y (2001) *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Sarol, M. (2014). *Bilinmeyen Menderes*, Cilt I, İnkılap Kitapevi, İstanbul.

Sofracı, İ. E. (2013). “ Tarihsel Perspektiften Varlık Vergisi Uygulamasına Bir Bakış”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1.

Sunar, İ. (1983). “Demokrat Parti ve Popülizm”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi VIII*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Suvla, R. (1949). “Türkiye Ve Marshall Planı”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 10, Sayı 1-4.

Şahin, E., & Tunç, B. (2015). Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP–CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 1(2), 31-69.

Şatiroğlu, A. (2006). “San Francisco Konferansı Sonrası Dünyada Türkiye’nin Yer Arayışı”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12.

Şener, C. ve İlknur, M. (1995). *Kırklar Meclisi’nden Günümüze Alevi Örgütlenmesi: Şariat ve Alevilik*, Ant Yayınları, İstanbul.

Şentürk, A. (2012). “Çok Partili Hayata Geçiş Süreci Ve Necmettin Sadak”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 12, Sayı 25.

Takım, A. ve Şaban E. (2011), *Türkiye’de Siyasal Parti Programlarında Ekonomik Görüşler*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Talas, C. (1992). *Türkiye’nin açıklanmalı sosyal politika tarihi*. Bilgi Yayınevi.

Tangülü, Z. (2012). “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 10(2).

- Tanör, B. (2018). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Tevfik, Ç. (2008). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 4. bs., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Timur, T. (1994). *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Timur, T. (2003). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 3. bs. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973) Tek Partiden Çok Partiye (1944- 1950)*, Bilgi Yay, İstanbul.
- Toker, M. (1990). *Demokrat Parti'nin Altın Yılları 1950-1954*. Ofset Tipo Matbaacılık, Ankara.
- Tunaya, T. Z. (1986). *Türkiye'de Siyasal Partiler*, 2.baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tuncel, G., & Bakan, S. (2013). Türkiye Demokrasisinin Aksak Ayağı: Muhalefet. *Journal of Yasar University*, 8(31).
- Tunçay, M. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 3.
- Tunçay, M. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Turan, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap (İkinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950- 27 Mayıs 1960), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Türkmen, F. (2012). *Kırılğan İttifak'tan "Model Ortaklığa": Türkiye ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Umut, B. (2005). *Demokrasi Kuramları Açısından Türk Demokrasisine İlişkin Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

Uyar, H. (1999). Tek parti döneminde seçiciler. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 11, (64), s. 21-31.

Ülman, H. (1968). “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3.

Ünal, O. (1994). *Türkiye’de Demokrasinin Doğuşu*, 1. bs. Milliyet Yayınları, İstanbul.

Yalçınkaya A. (1996). *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı, Ankara.

Yayla, A. (2009). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Adres Yayınları, Ankara, 2014, s.121-126 – Michael G. Roskin, Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür, çev. Bahattin Seçilmişoğlu, Adres Yayınları, Ankara.

Yetkin, Ç. (1997). *Atatürk’ün Başarısız Demokrasi Devrimi Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 2. bs. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

Yücel, M. S. (2001). *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul.

Yücel, M. S. (2002). “Menderes Dönemi (1950-1960) ve Demokrasiye Geçiş”. *Türkler Ansiklopedisi XVI*, Yeni Türkiye Yay. Ankara.

Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gömen, İletişim Yayınları, İstanbul.

Zürcher, E. J. (2003). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, çev. Gül Çağalı Güven, İletişim Yayınları, İstanbul.

TBMM, 2021a,

https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/917/200805461_1946.pdf?sequence=1&isAllowed=y

TBMM, 2021b,

https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2426/199306283_1939-1960.pdf?sequence=4&isAllowed=y

TBMM, 2021c,

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/766/199602109.pdf?sequence=3&isAllowed=y>

TBMM, 2021d,

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c003/tbmm09003013.pdf>

TBMM, 2021e, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7872.pdf>

TBMM, 2021f, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6337.pdf>

TBMM, 2021g, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9327.pdf>

TBMM, 2021h, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10682.pdf>

TBMM, 2021ı, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2247.pdf>

TBMM, 2021i, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10491.pdf>